

İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmaların Öyküsü: Bir Giriş*

The Story of Persian Manuscripts in Istanbul Libraries:
An Introduction

Osman G. ÖZGÜDENLİ**

Öz

Türkiye kütüphaneleri bugün İslâmî yazmalar itibariyle dünyanın en zengin ve en değerli koleksiyonlarına sahiptir. Arapça (160.000 cilt), Türkçe (70.000 cilt) ve Farsça (13.000 cilt) yaklaşık 250.000 cilt yazmadan oluşan bu zengin koleksiyonun, mecmû'alarla birlikte 600.000 eseri bulduğu tahmin edilmektedir. Arşivlerde bulunan binlerce risâle ve rapor ile özel koleksiyonlarda bulunan pek çok yazma bu sayıya dahil değildir.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan toplam 250.000 cilt civarındaki yazmadan yaklaşık 146.000 cilt kadarı İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu rakamlara göre, İstanbul, bugün dünyada en çok İslâmî yazmanın toplandığı şehir durumundadır. Elimizde kesin ve ayrıntılı kataloglar bulunmamakla birlikte, bugün Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmalardan ancak %6-7'sinin Farsça olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bu yazmalar, eskilik, orijinallik ve sanat değeri itibarıyla, sayısal oranlarının çok daha üzerinde bir önem taşımaktadır. İran

---

* Bu çalışma 14 Haziran 2005 tarihinde Berlin Üniversitesi Institut für Islamwissenschaft'ta "Die Geschichte der persischen Handschriften in den Istanbul Bibliotheken" başlığı ile verilen konferansın tam metnidir. Yazma kütüphanelerindeki çalışmalarım esnasında değerli yardımlarını esirgemeyen Süleymaniye Kütüphanesi Müdürü Sayın Nevzat Kaya ve Sayın Emir Eş'e, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi'nden Sayın Sevgi Kutluay'a, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nden Sayın Hamide Çakır ve Güven Akan'a, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nden Sayın Salih Oral'a, Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden Sayın H. Takî-zâde ve Staatsbibliothek zu Berlin'den Sayın Nicolé Fürtig'e burada teşekkürlerimi sunuyorum.

** Yrd. Doç. Dr. M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (İstanbul).

dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü ile ilgili pek çok eserin eski ve muteber nüshaları Türkiye kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Bu yazmaların oluşumu uzun bir süreçte ve farklı yollarla gerçekleşmiştir. Bu çalışma, İstanbul kütüphaneleri örneğinde, Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların oluşumu ile ilgili bir ön taslak oluşturma gayretine matuftur.

Anahtar Kelimeler: *Farsça Yazmalar, İslâmî Yazmalar, İstanbul kütüphaneleri, Selçuklu ve Osmanlı Kütüphaneleri.*

Abstract

Turkish libraries today possess the richest and most valuable collection of Islamic manuscripts in the world. This priceless collection consists of approximately 160,000 manuscripts in Arabic, 70,000 in Turkish and 13,000 in Persian, making a total of 250,000, which rises to 600,000 if one includes majmû'as. These figures do not take account of the thousands of pamphlets and reports in the archives and manuscripts in private collections.

Approximately 146,000 volumes of the total of 250,000 manuscripts kept in Turkish libraries are in Istanbul. According to the aforementioned figures Istanbul is the repository of the largest Islamic manuscripts collection in the world. Although we do not have systematic catalogues it is possible to say that only 6-7 % of those manuscripts kept in Turkey are written in Persian. However these manuscripts are extremely important in terms of their age, originality and artistic value. Ancient and valuable copies of many manuscripts regarding Iranian language, literature, history and culture are kept in Turkish libraries.

These manuscripts were collected over a long period of time. This article is a preliminary step in tracing the development of the collections of Persian manuscripts in Turkish libraries, by studying the example of the Istanbul libraries.

Keywords: *Persian Manuscripts, Islamic Manuscripts, Istanbul Libraries, Saljuq and Ottoman Libraries.*

Türkiye kütüphaneleri bugün İslâmî yazmalar itibariyle dünyanın en zengin ve en değerli koleksiyonlarına sahiptir. Arapça (160.000 cilt), Türkçe (70.000 cilt) ve Farsça (13.000 cilt) yaklaşık 250.000 cilt yazmadan oluşan bu zengin koleksiyonun¹ mecmû'alarla birlikte 600.000 eseri bulduğu tahmin edilmektedir. Arşivlerde bulunan risâle ve raporlar ile özel kütüphanelerde bulunan pek çok yazma bu sayıya dâhil değildir.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmalar, sadece sayısal değeri itibariyle değil, aynı zamanda konusu, mahiyeti ve tarihî süreç içerisinde

¹ Yazmaların dillere göre dağılımının sağlıklı esaslara dayanmadığını belirtmek gerekir (bkz. Günay Kut, "İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXIII, (1982), s. 342 n. 2).

geçirdiği serüven ile de oldukça ilgi çekicidir. Bu çalışma, İstanbul kütüphaneleri örneğinde Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların oluşum süreci ile ilgili bir ön taslak oluşturma gayretine matuftur.

I. İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmalar: Türkiye kütüphanelerindeki toplam 250.000 cilt civarındaki yazmadan yaklaşık 146.000 cilt kadarı İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu rakamlara göre, İstanbul, bugün dünyada en çok İslâmî yazmanın bulunduğu şehir durumundadır. İstanbul yazma kütüphaneleri arasında, 111 vakıf koleksiyonuna ait toplam 72.955 (53.958 Arapça; 14.831 Türkçe; 4.022 Farsça; 4 diğer) cilt yazma ile Süleymaniye Kütüphanesi² ilk sırada gelmektedir³. Bu kütüphaneden sonra, sırasıyla; 18.602 (9.943 Türkçe; 6.963 Arapça; 1.615 Farsça) cilt yazma ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi⁴,

² Yazmaların sayısı 16 Şubat 2007 tarihi itibarıyla kütüphaneden edindiğimiz güncel rakamlara dayanmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi hakkında bkz. Orhan Bilgin, “Turkey”, *The World Survey of Islamic Manuscripts*, III, General ed. Geoffrey Roper, London 1994, s. 347-359; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, Ankara 1957; *Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, (IRCICA), İstanbul 1995, s. 24-33; Seyyid Mahmûd Mar’âşî-yi Necefi, “Kitâbhânehâ ve nushahâ-yi hattî-yi kohen u nefis der-Türkiye”, *Gencîne-yi Şehâb*, III, Kumm 1381/2002, s. 353-361.

³ Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan yazmalardan ancak çok az bir kısmının kataloğu yayınlanabilmiştir: *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/1, T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1981 [Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu]; *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/3, Ankara 1987 [Amcazade Hüseyin Paşa ve Hekimbaşı Mustafa Nazif Efendi Koleksiyonları]; *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, Ankara 1994 [Âşir Efendi Koleksiyonu]; *Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Koleksiyonu Yazmalar İndeks Kataloğu*, İstanbul 1991. Süleymaniye Kütüphanesi hakkındaki bu katalog çalışmalarına Fatemeh Mohajeri tarafından hazırlanan ve Ayasofya Koleksiyonunda bulunan Farsça manzum eserleri tanıtan basılmamış bir doktora tezi (*Ayasofya Kütüphanesi’nde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975) ile Hellmut Ritter tarafından Fatih Koleksiyonu ve Herbert W. Duda tarafından da Esad Efendi Koleksiyonu’nda bulunan Farsça manzum eserlere tanıtım yazıları zikredilebilir: Hellmut Ritter, “Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul. Revidiert und herausgegeben von Benedikt Reinert”, *Oriens*, 29-30, (1986), s. 110-258; Herbert W. Duda, “Die persischen Dichterhandschriften der Sammlung Es’ad Efendi zu Istanbul”, *Der Islam*, XXXIX, (1964), s. 38-70. Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan minyatürlü yazmaların kataloğu Nezihe Seyhan tarafından hazırlanan basılmamış bir yüksek lisans tezine konu olmuştur: *Süleymaniye Kütüphanesindeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1991.

⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan Farsça yazmaların kataloğu Tevfik Hâşimpûr Sobhânî-Hüsameddin Aksu tarafından yayınlanmıştır: *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî-yi Dâneşgâh-i İstânbul*, Tahran 1374/1995, s. 316. Farsça manzum eserlerden bazıları için Prof. Dr. Ahmed Ateş tarafından hazırlanan kataloğa da müracaat edilebilir: *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, I, (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri),

16.381 (15.858 Arapça; 359 Türkçe; 164 Farsça) cilt yazma ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi⁵, 13.073 (9.043 Arapça; 3.090 Türkçe; 940 Farsça) cilt yazma ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi⁶, 11.120 (9.107 Arapça; 1.569 Türkçe; 443 Farsça)⁷ cilt yazma ile Bayezid Devlet Kütüphanesi⁸, 8.765 (5.728 Arapça; 2.528 Türkçe; 509 Farsça) cilt yazma ile Millet Kütüphanesi, 5.052 (3.667 Arapça; 919 Türkçe; 466 Farsça) cilt yazma ile Nuruosmaniye Kütüphanesi⁹, 4.138 (3.836 Türkçe; 258 Arapça; 44 Farsça) cilt yazma ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı¹⁰,

[yay. Nihad M. Çetin], İstanbul 1968. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Arapça ve Türkçe yazmalar için henüz tam ve eksiksiz bir katalog yoktur. Arapça yazmalar için Fehmi Edhem Karatay tarafından başlatılan çalışma yarım kalmıştır: *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I, Kur'an ve Kıraat, İstanbul 1951; II: Tefsirler, İstanbul 1953. Bu kütüphanede bulunan minyatürlü yazmalar hakkındaki şu çalışmalar da önemlidir: Fehmi Edhem Karatay-Ivan Stchoukine, *Les manuscrits orientaux illustrés de la bibliothèque de l'université de Stamboul*, Paris 1933; Hüsamettin Aksu, "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Cedveli, Plân ve Haritalı Türkçe-Arapça-Farsça Yazmalar", *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, XIII, (1988), s. 19-62.

⁵ Bu kütüphanede bulunan yazmalardan sadece minyatürlü olanlar tanıtılabilmektedir: Kemal Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu", *Şarkiyat Mecmuası*, III, (1959), s. 51-90.

⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Türkçe, Farsça ve Arapça yazmaların kataloğu 1961-1969 yılları arasında Fehmi Edhem Karatay tarafından yayınlanmıştır: *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961; *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul 1961; *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I-IV, İstanbul 1962-1969.

⁷ Orhan Bilgin, "Turkey", s. 328. Yazmaların dağılımı IRCICA tarafından hazırlanan çalışmada biraz farklı gösterilmiştir (*Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, s. 23). Günay Kut yazma sayısını toplam 11.098 olarak vermektedir ("İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri", s. 346).

⁸ Bayezid Devlet Kütüphanesi'ne ait ancak küçük bir koleksiyonun kataloğu yayınlanabilmiştir: *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/2, Ankara 1984 [Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyonu]. Bayezid Devlet Kütüphanesi hakkında bkz. Muzaffer Gökman, *Bayezit Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1956.

⁹ Bu kütüphanede bulunan Farsça manzum yazmaların önemli bir kısmı Prof. Dr. Ahmed Ateş tarafından hazırlanan şu katalog çalışmasında tanıtılmıştır: *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, I, (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri), [yay. Nihad M. Çetin], İstanbul 1968. Nuruosmaniye Kütüphanesi hakkında bkz. Ali Öngül, "Nuruosmaniye Kütüphanesi", *M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, VI, (1991), s. 141-149.

¹⁰ Bu kütüphaneye ait yazmalar için hazırlanan katalog çalışmaları için bkz. Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazma Kitapları Listesi*, İstanbul 1989; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu*, I-II, İstanbul 1991-1994; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, I-III, İstanbul 1993-2001; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları, ve Kur'an-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 1997; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 1998; Nail Bayraktar, *Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazma Divanlar Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 2001.

3.790 (3.284 Arapça, 390 Türkçe; 139 Farsça) cilt yazma ile Köprülü Kütüphanesi¹¹, 3.228 (2.615 Arapça; 518 Türkçe; 95 Farsça) cilt yazma ile Âtîf Efendi Kütüphanesi, 2.952 (2.226 Arapça; 595 Türkçe; 131 Farsça) cilt yazma ile Hacı Selimağa Kütüphanesi, 2.337 (2.129 Arapça; 126 Türkçe; 82 Farsça) cilt yazma ile Murad Molla Kütüphanesi, 2.116 (1.304 Türkçe; 633 Arapça; 179 Farsça) cilt yazma ile Arkeoloji Müzeleri İhtisas Kütüphanesi, 1.171 (1.761 eser: 1.389 Türkçe, 274 Farsça, 98 Arapça) cilt yazma ile Yapı Kredi Kültür Merkezi Sermet Çifter Kütüphanesi¹² ve 1.274 (1.165 Türkçe; 68 Farsça; 41 Arapça) cilt yazma ile Ragıp Paşa Kütüphanesi, bugün İstanbul'un en önemli yazma kütüphaneleridir¹³. Bu büyük kütüphanelerin dışında, bazı üniversiteler ve araştırma merkezleri ile şahsî kütüphanelerde de pek çok yazma eser bulunmaktadır¹⁴.

Elimizde bütün yazmaları kapsayan ayrıntılı kataloglar bulunmamakla birlikte, bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazmalardan yaklaşık %7-8'inin Farsça olduğunu söylemek mümkündür¹⁵. Özellikle son 60 yıl

¹¹ Bu kütüphanede bulunan yazmaların tamamının fihristi IRCICA tarafından yayınlanmıştır: Ramazan Şeşen-Cevat İzgi-Cemil Akpınar, *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, I-III, İstanbul 1406/1986.

¹² Bu kütüphanede bulunan yazmaların büyük kısmını Prof. Dr. M. Fuad Köprülü (1080 eser) ve Prof. Dr. Cavid Baysun'un (649 eser) kitapları oluşturmaktadır. Kataloğu için bkz. Y. Dağlı - E. N. İşli - C. Serbest - D. F. Türe, *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 2001.

¹³ İstanbul'da bulunan diğer önemli yazma kütüphaneleri ve bu kütüphanelere ait kısmî katalog çalışmaları şunlardır: İstanbul Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi (Muammer Dizer, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Yazma Eserler Kataloğu*, I, İstanbul 1973; Rifki Seven, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Yazma Yapıtlar Kataloğu*, II, İstanbul 1977; Muammer Dizer-Atilâ Özgüç, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Takvim Kataloğu*, İstanbul 1973; G. Kut - H. Aynur - E. Karabacak - T. Tahaoğlu - C. Üçer - F. Büyükkarcı, *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü Türkçe, Arapça, Farsça Yazma Eserler Kataloğu*, I-II, İstanbul (yayında), Dr. Emel Esin Kütüphanesi (Mine Esiner Özen, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu. Yazma Eserler*, İstanbul 1995), Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi (İsmail Bakar, *Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu. Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu*, İstanbul 1997), Askerî Müze (Askerî Müze Yazma Eserler Kataloğu, İstanbul 1998).

¹⁴ İstanbul yazma kütüphaneleri hakkında bkz. Neriman Malkoç Öztürkmen, *İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri*, Ankara 1957; Meral Alpay-Safiye Özkan, *İstanbul Kütüphaneleri*, İstanbul 1982; Günay Kut, "İstanbul'daki Yazma Kütüphaneleri", s. 341-374; Orhan Bilgin, "Turkey", s. 324-366; Ramazan Şeşen, "Türkiye'deki Yazma Koleksiyonları ve Bunların Kataloglarının Neşredilmesi", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXV, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), (1994), s. 1-34; *Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, s. 22-50; Muhammed Takî Dâneşpejûh, "Kitâbhânehâ-yi İstânbûl", *Nushahâ-yi Hattî*, 10, (1358/1979), s. 275-285; Seyyid Mahmûd Mar'aşî-yi Necefi, "Kitâbhânehâ ve nushahâ-yi hattî-yi kohen u nefis der-Turkiye", s. 352-380.

¹⁵ İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların toplam sayısının yaklaşık 10.000 cilt civarında olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu eserlerden ancak 5.500-6.000 cilt kadarı katalog ve

içerisinde hazırlanan sistematik katalog çalışmaları¹⁶ ve XX. yüzyılın başından itibaren Paul Horn¹⁷, Felix Tauer¹⁸, Hellmut Ritter¹⁹, Ahmed Ateş²⁰, Adnan Sadık Erzi²¹, Muctebâ Mînovî²², Ramazan Şeşen²³, Jürgen

tanıtım yazılarına konu olmuştur.

¹⁶ Bkz. yukarıda not 3-13. Bu katalog çalışmalarına ilâve olarak bilhassa Prof. Dr. Ekmelettin İhsanoğlu'nun editörlüğünde IRCICA tarafından yayınlanan şu çalışmalar zikredilebilir: Ramazan Şeşen-Cemil Akpınar-Cevad İzgi, *Türkiye Kütüphaneleri İslâmi Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe, Farsça) Kataloğu*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1984; E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi-C. Akpınar-İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 1997; Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-Cevat İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 1999; E. İhsanoğlu-R. Şeşen-M.S. Bekar-G. Gündüz-A.H. Furat, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 2000; E. İhsanoğlu-R. Şeşen-G. Gündüz-M.S. Bekar, *Osmanlı Müsiki Literatürü Tarihi*, İstanbul 2003; E. İhsanoğlu-R. Şeşen-G. Gündüz-M.S. Bekar, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 2004. İstanbul kütüphanelerinde bulunan çağrifya ve tıp yazmaları hakkında eski ve yetersiz olmakla birlikte şu çalışmalar da sayılabilir: Cevdet Türkay, *İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine Aid Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul 1958; Muzaffer Gökman, *İstanbul Kütüphaneleri ve Yazma Tıp Kitapları*, İstanbul 1959.

¹⁷ "Persische Handschriften in Constantinopol", *ZDMG*, 54, (1900), s. 275-332, 475-509.

¹⁸ "Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul, I. Histoire Générale", *Archiv Orientalní*, III/1, (1931), s. 87-118; "II. Histoire de Muhammad, des 'Alides et des Halıfas. Les Kısasu'l-Anbiyâ", *Archiv Orientalní*, III/2, (1931), s. 303-326; "III. Histoire de l'Irân et de la Transoxiane", *Archiv Orientalní*, III/3, (1931), s. 462-491; "IV. Histoire des états Turcs en Asie Mineure et de l'empire Ottoman", *Archiv Orientalní*, IV/1, (1932), s. 92-107; "V. Histoire des Indes - Index", *Archiv Orientalní*, IV/2, (1932), s. 193-207.

¹⁹ H. Ritter, 1928-1959 yılları arasında "Philologica" üst başlığı altında kaleme aldığı yazılarda, İstanbul ve Anadolu kütüphanelerinde bulunan pek çok Arapça ve Farsça yazmayı gün ışığına çıkartmıştır. Bu tanıtım yazılarının önemli bir kısmının yeniden yayını için bkz. *Beiträge zur Erschliessung der arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien*, II, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1986, s. 1-682.

²⁰ Prof. Dr. Ahmed Ateş'in bilhassa İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmalar üzerinde yoğunlaşan katalog ve tanıtım yazıları şunlardır: "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), s. 94-135; "Raşid al-Din Vatvât'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XI/14, (1959), s. 1-24; *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, I, (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri), [yay. Nihad M. Çetin], İstanbul 1968.

²¹ "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", *Bellekten*, XIV/53, (1950), s. 85-105; "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II", *Bellekten*, XIV/56, (1950), s. 595-647.

²² "Ez Hazâ'in-i Türkiye -I-", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, IV/2, (1335/1956), s. 42-75; "Ez Hazâ'in-i Türkiye -II-", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, IV/3, (1335/1956), s. 51-89; "Ez Hazâ'in-i Türkiye -III-", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, VIII/3, (1340/1961), s. 1-29.

²³ "İstanbul Kütüphanelerinde Tarih ve Tercüme-i Hale Dair Bilinmeyen Bazı Yazmalar", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXII, (1968), s. 143-168; "Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXIII, (1969), s. 83-110; "Türkiye Kütüphanelerindeki Tanıtılmamış Bazı Farsça Yazmalar", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VIII/1-4, (1984), s. 5-70.

Paul²⁴ ve Tevfik Hâşim Sobhânî²⁵ gibi araştırmacılar tarafından hazırlanan tanıtım yazılarına rağmen, bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların ancak yarısı hakkında katalog ya da ayrıntılı tanıtım yazısına sahibiz²⁶.

II. Tarihsel Arkaplan: XI. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Selçuklu fetihleri ve aynı yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Selçuklu devletinin kuruluşu Anadolu'yu İslâm kültür muhitine dâhil etmiştir. XII. yüzyıl ortalarında Anadolu'da ilk medreselerin kurulduğu ve aynı yüzyılın ikinci yarısında telif, tercüme ve istinsah şeklinde yazılı kültür faaliyetlerinin hız kazandığı görülmektedir.²⁷

Telif, tercüme ve istinsah faaliyetlerinin ilk dönemleri hakkında bilgilerimiz oldukça azdır. Bu bilgiler günümüze ulaşabilen ancak sınırlı sayıdaki kitabın kitâbet (ferağ, *colophon*) kaydına dayanmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu'da telif edilen ilk eser, XII. yüzyılın hemen başlarında İlyâs b. Ahmed (İbnu'l-Kemâl) el-Kayseriyye'î tarafından Danişmendli Melik Ahmed Gâzî için Kayseri'de kaleme alınan *Keşfu'l-'akabe* isimli Farsça eserdir²⁸. Daha eskisi bulununcaya kadar Anadolu coğrafyasında istinsah edilen ve aslı zamanımıza ulaşan en eski Farsça yazma ise Ebû'l-Fazl Hubeş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî²⁹ tarafından 24 Safer 558/1 Şubat 1163 tarihinde Konya'da tamamlanan *Kitâbu vucûhu'l-Kur'an* isimli eserin bugün Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde

²⁴ "Anonyme arabische und persische Inšâ-Handschriften aus den Sammlungen der Süleymaniye-Bibliothek (Istanbul)", *ZDMG*, 144/2, (1994), s. 301-329.

²⁵ *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi kitâbhânehâ-yi Türkiye*, Tahran 1373/1994.

²⁶ Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmalar hakkındaki katalog çalışmaları ve tanıtım yazılarının bir değerlendirmesi için bkz. Osman G. Özgüdenli, "Persian Manuscripts in Ottoman and Modern Turkish Libraries", *EIr.*, (baskıda), (şimdilik bkz. www.iranica.com.newsite.articles/ot_grp7/ot_persianmanuscripts).

²⁷ Anadolu'da ilk medreseler XII. yüzyıl ortalarında Danişmendliler tarafından Tokat ve Niksar'da kurulmuştur (Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, s. 15-18). Yine bu dönemde Tabib İbrâhîm b. Ebî Sa'îd el-Magribî'nin *Takvîmu'l-adviyye* isimli Arapça eserini Danişmendliler adına kaleme almış olması (bkz. *İA*, III, s. 475) da Danişmendliler'in Anadolu'da ilk ilmi faaliyetlere verdiği desteği göstermesi açısından dikkete değerdir.

²⁸ *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 5426, vr. 244a-261a. Risale, Mikâil Bayram tarafından yayınlanmıştır: "Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser. Keşfu'l-'akabe", *İ.Ü.E.F. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/3-4, (1979), s. 291-307; *Anadolu'da Kaleme Alınan İlk Farsça Eser. Keşfu'l-'akabe*, Konya 1981. *Keşfu'l-'akabe*'nin de içerisinde bulunduğu Şeyh 'Alî b. Dûsthodâ el-Ankarî tarafından 727/1326-1327 yılında toplanarak yazılan bu *mecmû'a* hakkında bkz. Hellmut Ritter, "Philologika IX. Die vier Suhrawardi", *Der Islam*, XXV, (1938), s. 65-68; Ahmed Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), s. 122-123.

²⁹ Müellif ve eserleri için bkz. Ahmed Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 97-101.

bulunan müellif nüshası (*autograph*)'dır³⁰. Bunu, İshak b. Muhammed b. 'Omer b. Muhammed Şirvânî tarafından 586/1190-91 yılında Erzincan (*Mahrûse-yi Erzincân*)'da istinsah edilen ve "Ziyâu'd-dîn" lâkabıyla tanınan İsmâ'îl b. Ebi'l-Kasîm el-Mustevfî tarafından Mengücekler'den "el-Meliku'l-âlem, el-Âdil, el-Mu'eyyed, el-Muzaffer, el-Mansûr, el-Mucâhid, el-Merâbit, Muhyiu'l-adl, Fahru'd-dunyâ ve'd-dîn, 'İzzu'l-İslâm ve'l-Muslimîn, Şâh, Gâzî, Ebu'l-Muzaffer" unvan ve lâkablarıyla zikredilen Behrâmşâh b. Dâvud (1162-1225)³¹'un hususî kütüphanesine hatıra (*yâdigâr*) olarak sunulan Bel'amî'nin *Tercume-yi târîh-i Taberî* isimli eseri takip etmektedir³². Yine, bilinmeyen bir müstensih tarafından 12 Cemâzû'l-evvel 593/2 Nisan 1197 tarihinde Saltuklu hanedanından "el-Meliku'l-mu'azzam Pâdişâh-i a'zam, Husrev-i gîfî, 'İzzu'd-devle ve'd-dîn, Kutbu'l-İslâm ve'l-Muslimîn, Meliku'r-Rûm ve'l-Ermen, Seyyid-i Mulûku's-şark ve'l-garb" unvanlarıyla zikredilen Ebû'l-Feth Melikşâh b. el-Melik Nâsiru'd-dîn Muhammed b. Saltuk (Salduk)³³'un hususî kütüphanesi için hazırlanan Hâkânî (öl. 595/1199)'nin *Hatmu'l-garâ'ib (Tuhfetu'l-İrâkeyn)* isimli eserinin en eski nüshası da Anadolu'da istinsah edilen ve günümüze ulaşan en eski yazma örneklerindedir³⁴. Bu yazmalar üzerinde yer alan özel kütüphane kayıtları (*exlibris*) bize XII. yüzyılın sonlarına doğru, Doğu Anadolu'ya hâkim olan Mengücekler ve Saltuklular gibi mahallî hanedanların sarayında artık hususî kütüphanelerin teşekkül etmiş olduğunu ve yazılı kültürün mahallî hanedanların sarayında himâye ve teşvik gördüğünü göstermektedir³⁵. Bu arada Mengücek ve Saltuklular ile hemen

³⁰ Bkz. Ek 1-2. Âtuf Efendi Kütüphanesi, Eki, nr. 1316: müstensih: Ebû'l-Fazl Hubeyş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, (müellif hattı), istinsah tarihi: 24 Safer 558/1 Şubat 1163, istinsah yeri: Konya. Nüsha hakkında bkz. Ahmed Ateş, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", *Tarih Vesikaları*, I/16, (1955), s. 23-25 (Burada nüshanın numarası "muvakkat 3246" olarak verilmiştir).

³¹ Bkz. Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 2005, s. 67-95; C. E. Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, Türkçe terc. H. Canlı, İstanbul 2005, s. 294.

³² Bkz. Ek 3-4. Kitâbhâne-yi Âsitân-i Kods-i Rezevî, (Meşhed), nr. 7481. Nüshanın faksimile neşri için bkz. *Tercume-yi Târîh-i Taberî, Havâdis-i sâlhâ-yi 15 tâ 132 hicrî*, 'Aks-i nusha-yi mahfûz dar-Kitâbhâne-yi Astân-i Kods, Bunyâd-i Ferheng-i İrân, Silsile-yi 'Aks-i Nushahâ-yi Hattî, 3, Tahran 1345/1966.

³³ Bkz. C. E. Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, s. 296.

³⁴ Bkz. Ek 5. Österreichische Nationalbibliothek (Wien), nr. 3118. Yazmanın tanıtımı için bkz. İrec Afşâr, "Hatmu'l-garâ'ib= Tuhfetu'l-İrâkeyn, nusha-yi muverrih-i 593 (Vîn)", *Mu'ârif*, XVI/2, 1378/1999, s. 3-38; İrec Afşâr, "Der-bâre-yi 'Hatmu'l-garâ'ib'", *Mu'ârif*, XVII/1, 1379/2000, s. 21-22; İrec Afşâr, *Fihrist-i destnevîshâ-yi Fârsî der-Kitâbhâne-yi Millî-yi Otrîş ve Arşiv-i Otrîş der-Vîn*, Tahran-Wien, 1382/2001, s. 84-87, 217 fig. 25.

³⁵ Esasen Nizâmî de, *Hamse*'sinin ilk cüzünü teşkil eden *Mahzenu'l-esrâr*'ı Mengücek hanedanının en meşhûr simâsı Fahru'd-dîn Behrâmşâh'a ithaf etmiştir (A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 102). Yine, 'Alî b. Ahmed 13 bâb

hemen aynı dönemlerde Güneydoğu Anadolu'ya hâkim olan Artuklular'ın hususî kütüphaneleri için istinsah edilen ve günümüze ulaşan dört farklı eserin tamamının Arapça oluşu dikkate değerdir³⁶.

XII. yüzyılın sonlarına doğru kültür ve eğitim faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte, Anadolu'da medreselerin sayısının çoğalmaya başladığını görmekteyiz. Bu medreselerin küçük de olsa birer kütüphane ya da kitaplık ihtiva etmiş olması çok muhtemeldir. Nitekim Şemsu'd-dîn Altun-Aba tarafından 598/1201 yılında Konya'da kurulan medresede bir de kütüphane bulunduğu bilinmektedir³⁷. Bu kütüphaneden günümüze ulaşan bazı kitaplar uzun süre Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde muhafaza edilmiş olup bugün Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır³⁸.

Selçuklular zamanında başkent Konya'da başta Ebû Senâ Mahmûd b. Mustevfî Emîr el-Hâc tarafından 670/1271 yılında inşâ ettirilen Nizâmîye Hankâhı Kütüphanesi³⁹, Şeyh Sadru'd-dîn-i Konevî'nin *imâret* diye adlandırılan küçük külliyesinde 673/1274 yılında tesis edilen ve içerisinde Sadru'd-dîn-i Konevî ile Muhyî'd-dîn-i 'Arâbî'nin eserlerinin bazı müellif nüshalarının da bulunduğu Sadru'd-dîn-i Konevî Kütüphanesi⁴⁰ ve Sirâcu'd-

---

hâlinde *İhtiyârât-i Şâh-nâme* adıyla hazırladığı *Şâh-nâme* hülâsasını, muhtemelen 574/1178-79 yılında, Saltuklular'dan Ebu'l-Feth Melikşâh b. Muhammed'e takdim etmiştir (Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s. 52).

³⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1686, 2456; Köprülü Kütüphanesi, Sultan Ahmed Camii, nr. 52; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Müteferrika, nr. 210. Bkz. Süheyl Ünver, "Artuklular Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler", *III. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 221-224.

³⁷ Vakfiye kaydında, kütüphane için her yıl vakıf gelirlerinden 100 *dînâr* ödenek ayrıldığı görülmektedir (bkz. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten*, XI/42, (1947), s. 202).

³⁸ Mikâil Bayram, "Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları", *Türkler*, VII, ed. H.C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 585-586; A. Ateş, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", s. 10-11.

³⁹ Müjgân Cunbur, "Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", *Erdem*, I/3, (1983), s. 713.

⁴⁰ Sadru'd-dîn-i Konevî'nin kütüphanesine ait Rebî'u'l-âhir 665/Aralık 1266 tarihinde tanzim olunan ve bugün Tahran'da Kitâbhâne-yi Melik'te 4263 numara ile kayıtlı bulunan *Mecmu'a* içerisindeki bir *fihrîst* Prof. İrec Afşâr tarafından yayınlanmıştır: "Fihrist-i Kitâbhâne-yi Sadru'd-dîn-i Konevî", *Tahkîkât-i İslâmî*, X/1-2, (1374/1995), s. 477-502. Bu kütüphanede bulunan kitapların Osmanlılar zamanında vakıf defterlerine kaydedilen iki fihristi daha günümüze ulaşmıştır (bkz. *Konya Vakıf Defteri*, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, O. 116/1, vr. 6b-8b; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 501-503). Bu önemli kütüphanenin yazmaları pek çok araştırmaya konu olmuştur: Mustafa Can, "Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, 4, (1989), s. 113-127; *Türk Kütüphaneciler Derneği 40. Yıl Kütüphanecilik Kurultayı (30 Kasım-1 Aralık 1989) Bildiriler*, Ankara 1990, s. 176-189; Mikâil Bayram, "Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları", s. 585-589. Kütüphanenin yeri için bkz. Hasan Özönder, "Sadreddin Konevî Ma'mûresinin Mimarı Teşekkülü", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, 4,

dîn-i Urmevî soyundan Bedru'd-dîn Mahmûd'un hanımı Kutlu-Melek tarafından Konya Atabekiyye medresesi önüne yaptırılan Dâru'l-Huffâz içerisindeki kütüphane olmak üzere, daha başka kütüphanelerin de kurulduğu bilinmektedir⁴¹. Selçuklu başkenti Konya'daki kütüphanelerin yanı sıra⁴², Selçuklu devletinin sonlarına doğru Sultan III. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd tarafından Uluborlu'da, beylikler devrinde ise Candaroğulları tarafından Kastamonu'da büyük bir külliye içerisinde bir kütüphane kurulmuştur⁴³. Yine, kitap istinsah faaliyetlerine bakılırsa, Kayseri⁴⁴ ve Sivas⁴⁵ gibi şehirlerde bulunan medreselerde de birer kütüphane bulunduğunu tahmin etmek mümkündür. XIII. yüzyılın ikinci yarısında sayıları iyice artan bu kütüphanelerde pek çok Farsça ve Arapça kitabın toplandığını tahmin etmek mümkündür.

(1989), s. 142-143. Bu kütüphaneye ait önemli yazmaların tanıtımı için bkz. A. Ateş, "Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)", s. 10-19; A. Ateş, "Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar", *Bellekten*, XVI/61, (1952), s. 49-130; H. Ritter, "Autographs in Turkish Libraries", *Oriens*, VI, (1953), s. 69-72; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I, Ankara 1967, s. 202-203.

⁴¹ Bu kütüphanelere ait bazı kitaplar bugün Yusuf Ağa Kütüphanesi'nden Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'ne intikâl eden kitaplar arasında bulunmaktadır (M. Zeki Oral, "Kitap Kitabeleri", *Anıt*, I, (1948), s. 5; Mehmet Önder, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, s. 36 n. 5; M. Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s. 352-355).

⁴² Selçuklu devri Konya kütüphaneleri için bkz. Mehmet Önder, "Selçuklular ve Osmanlılar Devrinde Konya Kütüphaneleri", *Konya*, XIV/131-132, (1949), s. 5-7; Müjgân Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphaneleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, II/1, (1986), s. 37-44; Mustafa Can, "Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi", s. 45-58.

⁴³ M. Cunbur, "Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", s. 714.

⁴⁴ Şemsu'd-dîn Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed Meydânî-yi Nişâbüri tarafından 17 Ramazân 497/12 Haziran 1104 tarihinde kaleme alınan *es-Sâmî ft'l-esâmî* isimli eser 'Abdu'l-Câmî b. 'Abdu'r-Rahmân b. Muhammed b. 'Abdu'r-Rahmân-i Hamûtf tarafından 1 Ramazân 638/16 Mart 1241 tarihinde Kayseri şehrindeki Muhlisîyye Medresesi'nde istinsah edilmiştir (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 4680 (mikrofilmi: Tahran Üniversitesi Kütüphanesi, nr. F. 431. Bkz. Muhammed Takî Dâneşpejûh, *Fihrist-i Mikrofilmhâ-yi Kitâbhâne-yi Merkezî-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, I, Tahran 1348/1969, s. 334). Yine, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir *mecmû'a* da Muhammed b. Huseyn-i Kâzerûnî tarafından 11 Receb 748/16 Ekim 1347 tarihinde Kayseri şehrinde Gevher Nesibe Hatun Dâru's-Şifâsı'nda (*Dâru's-Şifâ-yi Nesibîyye*) istinsah edilmiştir (bkz. Ayasofya, nr. 3605, mikrofilmi: Tahran Üniversitesi Kütüphanesi, nr. F. 404). Bkz. Ek 8.

⁴⁵ Kutbu'd-dîn-i Şîrâzî'nin Sivas'ta *Sâhibîyyetu's-Şemsîyye* medresesinde Evâ'il-i Muharrem 683 (20-30 Mart 1284) tarihinde istinsah edilen *Nihâyetu'l-idrâk fi dirâyeti'l-eflâk* isimli eseri için bkz. Köprülü Kütüphanesi, nr. 956 (Ramazan Şeşen-Cevat İzgi-Cemil Akpınar, *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul 1406/1986, s. 486). Yine, VI/XII. yüzyıl sonlarında Tûranşâh b. Kâvurd Medresesi'nde istinsah edilen bir yazma üzerinde de yerleşim yeri olarak "Sivas" ismi okunmaktadır (bkz. İrec Afşâr, "Mekâm-i encâme der-nusha", *Nâme-yi Bahâristân*, 5, (1381/2002), s. 73). Bununla birlikte, Kirmân Selçukluları'na ait olması gereken Tûranşâh b. Kâvurd Medresesi ile Anadolu'daki Sivas şehri arasında ne gibi bir ilişki olabileceği şimdilik çözülmeyi bekleyen bir sorun olarak durmaktadır.

Bu dönemde çeşitli vakıf kütüphanelerinin yanı sıra, bazı Selçuklu sultanları ile devlet adamlarının da özel kütüphanelerinin bulunduğu bilinmektedir. Ebû'l-Fazl Hubeş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî tarafından kaleme alınan *Kâmilu't-ta'bîr* isimli eserin İbrâhîm b. Muhammed b. Hâcî Hâmid el-Erzincânî tarafından Sultan I. 'İzzu'd-dîn Keykâvus b. II. Kılıç-Arslan'ın hususî kütüphanesi için hazırlanan 614/1217 tarihli bir nüshası⁴⁶, el-Huseyn b. Muhammed b. 'Alî el-Munşî el-Ca'ferî el-Rugadî (İbn Bîbî) tarafından kaleme alınan *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye* isimli eserin XIII. yüzyılın sonlarında İbrâhîm b. İsmâ'il b. Ebî Bekr el-Kayserî tarafından Sultân III. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev b. III. Kılıç-Arslan'ın hususî kütüphanesi⁴⁷ için istinsah edilen oldukça güzel bir nüshası günümüze ulaşmıştır. Sultan I. 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ın hususî kütüphanesi için hazırlandığı bilinen yegâne eser ise Arapça'dır⁴⁸.

Her hâlükârda, tıpkı vakıf kütüphaneleri gibi Selçuklu Sultanlarının şahsî kütüphanelerinde de pek çok Farsça ve Arapça yazmanın toplandığına şüphe yoktur⁴⁹. Bu yazmalardan bazılarının Selçuklular'dan sonra Konya'ya hâkim olan Karamanoğulları'nın eline geçtiği ve bu hanedanın hükümdarlarının hususî kütüphanelerine intikal ettiği anlaşılmaktadır⁵⁰.

Selçuklu devletinin kuruluşu ile başlayan İran kültürünün Anadolu'ya taşınması hadisesi Moğol istilâsından sonra oldukça hız kazandı. Memleketlerinin Moğollar tarafından yakılıp yıkıldığını gören, aralarında edip, şair ve âlimin de bulunduğu pek çok İranlı, Anadolu'ya sığınarak

⁴⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeni Gelenler, nr. 5626 (bkz. Süheyl Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler", *Atatürk Konferansları, 1964-1968*, Ankara 1970, s. 9).

⁴⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2985. Bu nüshanın tıpkı basımı yayınlanmıştır: İbn Bîbî, *el-Evâmîru'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, yay. Adnan Sadık Erzi, TTK, Ankara 1956.

⁴⁸ Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. 'Abdu's-Samed el-'Osmânî ez-Zencânî, *Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fî fezâ'ili's-seniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 316: Zî'l-ka'de 625/Ekim 1228, istinsah yeri: *es-Sultâniyye el-mu'azzamiyye el-'Alâ'iyye*". Eser hakkında bkz. İhsan Fazlıoğlu, "Sultân I. Alâeddin Keykubat'a Sunulan Siyâsetnâme: Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fî fedâ'ili's-seniyye", *Dîvân*, 1, İstanbul 1997, s. 225-239. Türkçe tercümesi için bkz. Zencânî, *Sultana Öğütler. Alâeddin Keykubat'a Sunulan Siyâsetnâme*, Türkçe terc. H. Hüseyin Adahoğlu, İstanbul 2005.

⁴⁹ Selçuklu devri kütüphaneleri kitap kayıtlarına dayanılarak Süheyl Ünver tarafından incelenmiştir: "Selçuklular Zamanında kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar", *III. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 642-646; "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler", *Atatürk Konferansları, 1964-1968*, Ankara 1970, s. 3-27.

⁵⁰ Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. 'Abdu's-Samed el-'Osmânî ez-Zencânî, *Letâ'ifu'l-'Alâ'iyye fî fezâ'ili's-seniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 316: Sultan 'Alâ'u'd-dîn Keykubâd'ın hususî kütüphanesi için hazırlanan müellif nüshası. Bu nüshanın daha sonra Karamanoğlu İbrâhîm Bey'e intikâl ettiği anlaşılmaktadır. Eser için bkz. yukarıda not 48.

Selçuklu devletinin hizmetine girdi. Bu kimseler, daha XIII. yüzyılın başlarında başlayan İran kültür ve edebiyatının Anadolu’da yeniden canlandırılmasında mühim rol oynadılar. Farsça bazı medreselerde eğitim dili hâline geldi. Yer, şahıs ve meslek isimlerinde önemli ölçüde Farsça kelimelerden istifade edildi. Resmî vesikaların yanı sıra, bazı dinî ve hukukî kayıtlarda da Farsça kullanılmaktaydı. Bu dönemde Arapça kaleme alınan bazı eserlerin içerisine Farsça şiir ve ibareler girdiği gibi⁵¹, Anadolu’da Farsça kullanan müelliflerin Arapça müşkülâtlarını aşabilmeleri için de kitaplar kaleme alındı⁵².

Bu gelişmeler Anadolu’yu yoğun bir şekilde İran kültür sahasının tesirine sokmuştur. Bu dönemde bilhassa Orta Anadolu şehirlerinde tarih, edebiyat, felsefe ve tasavvufla ilgili pek çok Farsça eserin telif veya istinsah edildiği görülmektedir. Orta Anadolu şehirleri arasında özellikle Mevlânâ Celâlu’d-dîn-i Rûmî, Sultan Veled ve Sadru’d-dîn-i Konevî gibi mutasavvîf ve âlimlerin yaşadığı Selçuklu başkenti Konya dikkat çekicidir⁵³. Konya’nın yanı sıra; Aksaray⁵⁴, Niğde⁵⁵, Kayseri⁵⁶, Ankara⁵⁷, Kırşehir⁵⁸, Amasya⁵⁹,

⁵¹ 629/1231 yılında kaleme alınan *el-Bulga fî’l-hikme* isimli eser için bkz. Ragıp Paşa, nr. 679, vr. 134b, 221a. Prof. Dr. Nihat Keklik bu eseri Muhyiddin ‘Arabî’ye isnat ederek tıpkı basım olarak yayınlamıştır: Muhyiddin ‘Arabî, *el-Bulga fî’l-hikme, (Felsefede Yeterlilik)*, ed. Nihat Keklik, İstanbul 1969, s. 26.

⁵² Bunlardan bir tanesi zamanımıza ulaşmıştır. Aslen Sivaslı olan Ahmed b. Ahmed b. Ahmed Domânîsî böyle bir düşünce ile 693/1293-94 yılında *Mucmelu’l-akvâl fi hikem ve’l-emsâl* isimli eseri kaleme almıştır. Eser İrec Afşâr - Mahmûd Umîdsâlâr tarafından tıpkı basım olarak yayınlanmıştır: *Mucmelu’l-akvâl fi hikem ve’l-emsâl*, Tahran 1381/2002, s. XIV).

⁵³ 710/1310 yılında Konya’da Eşrefoğlu Muhammed b. Süleymân adına bir felsefe kitabı olan *el-Fusûlu’l-eşrefiyye* kaleme alınmıştır. 720/1320-1321 yılında aynı bölgede bir risaleler mecmûası meydana getirilmiştir (Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988², s. XIV).

⁵⁴ XIV. asrın hemen başında Farsça olarak nazmettiği “Anadolu’nun gözyaşları”nı Gazan Han’a gönderen sûfî şâir Seyfu’d-dîn Ferganî’nin Aksaray’da ikâmet ettiği bilinmektedir (A. Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dîn Muhammed al-Fargânî”, *Belleten*, XXIII/91, (1959), s. 453-456; A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 208). Muhammed b. ‘Alî el-Kâtib-i Aksarâ’î, *Musâmeretu’l-ahbâr*’ı 734/1333-34 ve 745/1344-45 yıllarında iki defa Aksaray’da istinsah etmiştir (bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3143; Yeni Cami, nr. 827). Kezâ Kâdı Ahmed Nigdevî tarafından kaleme alınan *el-Veledü’s-şefik* isimli eserin günümüze ulaşan yegâne nüshası da bilinmeyen bir müstensih tarafından 12 Muharrem 741/9 Temmuz 1340 tarihinde *Medînetu Dâru’z-zafer Aksarâ*’da istinsah edilmiştir (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4518).

⁵⁵ Kâdı Ahmed Nigdevî 733/1332-33 yılında *el-Veledü’s-şefik*’i Niğde’de bir zâviyede kaleme almıştır (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4518. Eser hakkında bkz. Mehmet Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: *el-Veledü’s-şefik*”, *T.T.K. Belgeler*, XV/19, (1993), s. 1-22).

⁵⁶ *Enîsu’t-tâlibîn ve celîsu’s-sâlihîn* (ya da vr. 65a’daki ferağ kaydına göre *Rubâ’iyât ve letâ’if-i Giyâsî*), Kayseri, VII/XIV. yüzyıl, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 701. Bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 316; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça*

Sivas⁶⁰ ve Erzincan⁶¹ gibi şehirler, Selçuklu ve Beylikler zamanında Anadolu'da Farsça eserlerin telif veya istinsah edildiği önemli merkezler durumunda idi⁶².

Burada şu önemli soru ile karşılaşmaktayız: Bu dönemde Farsça kitapları istinsah eden kimseler kimlerdi? Devrin kaynaklarında bu konuda her hangi bir bilgi bulunmadığını peşinen belirtmeliyiz. Bununla birlikte, müstensihlerin isimlerinin sonunda kullandığı nisbeler, bize bu dönemde Anadolu'da Farsça kitapların çoğaltılması işi ile uğraşan kimselerin kimliği hakkında az da olsa fikir verebilmektedir. İsimlerinin sonunda bilhassa el-Konevî, el-Aksarâ'î, el-Kayserî/Kayserivî/Kayseriyye'î, el-Ankaravî/Ankârî, el-Amasyevî/Amasî, el-Erzincânî ve es-Sivasî gibi nisbeleri taşıyan müstensihlerin çoğu⁶³, bu dönemde Orta Anadolu şehirlerinde kitap

---

Manzum Eserler, s. 105-107. Keza bkz. Evhadüddin Hamid-i Kirmânî, *Rubâiler*, neşr. ve Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1999, giriş, s. 31; Mikâil Bayram, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmîd el-Kirmânî ve Evhadiyye Hareketi*, Konya 1999, s. 119-122). Kayseri'de istinsah edilen bir başka eser de Nâsiru'd-dîn Sîvâsî tarafından kaleme alınan ve bugün Paris'teki Bibliothèque Nationale (Persan, nr. 174)'de bulunan bir *tezki*redir (Bkz. Francis Richard, *Catalogue des manuscrits Persans, I. Ancien Fonds*, Paris 1989, s. 192). Bu yazmadan öğrendiğimize göre, *Mûnisu'l-hevârid* adını taşıyan ve tezkirenin üçüncü kısmını teşkil eden bu eser Nasr er-Rammâd es-Sa'âtî es-Sîvâsî tarafından Kayseri'de miladî 1272 yılında kaleme alınarak devrin Selçuklu hükümdarı III. Giyâsu'd-dîn Keyhusrev'e sunulmuştur. İçerisinde pek çok değerli minyatürü de ihtiva eden bu eser aynı zamanda Anadolu'da hazırlanan ilk minyatür örneklerindedir (bkz. F. Richard, *Catalogue*, s. 191-195; Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Ankara 1995, s. 52-53).

⁵⁷ Halet Efendi, ilave nr. 238 (A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 109, 122-123).

⁵⁸ *Felek-nâme* isimli Farsça eserini 702/1301-1302 yılında İlhanlı hükümdarı Gâzân Han adına kaleme alan Gülşehrî ve XIV. yüzyılın önemli edibi Âşık Paşa, Kırşehir'de yaşamıştır.

⁵⁹ Bir şeyhin, Hermes Trismegistos'un *Kitâbu zecru'n-nefs*'ini istinsah ettirip şehrin kâdısına hediye ettiği görülmektedir (Barbara Flemming, "Türkler, Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 286); Reşîdu'd-dîn Vatvât'ın *Hadâ'iku's-sihr*'inin Tabrikîn Hâcî b. Melikşâh tarafından 844/1440-41 yılında Amasya'da istinsah edilen nüshası için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 497 (bkz. A. Ateş, "Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XI/14, (1959), s. 16).

⁶⁰ Necmu'd-dîn Dâye'nin *Mirsadu'l-ibâd* isimli eserinin 620/1223-24 yılında Sivas'ta istinsah edilen nüshası için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2841 (S. Ünver, "Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler", s. 10). Yine Sivas'ta 653/1255-56 yılında kaleme alınan bir icâze için bkz. Kastamonu Genel Kitaplık, nr. 7 (bkz. A. Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", *Oriens*, V/1, (1952), s. 43).

⁶¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3147 (müstensih: Kutluca b. 'Abdullâh, Erzincân, 696/1296); Kitâbhâne-yi Astân-i Kods-i Rezevî, Meşhed, nr. 7481 (bkz. *Tercume-yi Târîh-i Taberî, Havâdis-i sâlhâ-yi 15 tâ 132 hicrî*, Tahran 1345/1966, s. 492).

⁶² Barbara Flemming, "Türkler, Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 285-286. Daha bkz. M. Fuad Köprülü, "Türkler, III. Edebiyat", *İA*, XII/2, s. 531-565.

⁶³ Burada sadece birkaç örnek vermekle yetiniyoruz: Burhân b. ... 'Ömer el-Hâfiz el-Aksarâ'î,

çoğaltılması işi ile uğraşan ciddî bir yerli müstensih topluluğunun varlığını göstermektedir.

Yine aynı kayıtlardan anlaşıldığına göre, Selçuklular zamanında Anadolu şehirlerine mensup yerli müstensihlerin yanı sıra, türlü sebeplerle Anadolu'ya gelen İran asıllı müstensihler de Anadolu şehirlerinde faaliyet hâlinde idiler. Bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan ve H^vâce Nâsiru'd-dîn-i Tûsî tarafından keleme alınan *Tansûh-nâme-yi İlhanî* (vr. 1-102) ile Kâdı Beyzâvî tarafından telif edilen *Nizâmu't-tevârîh* (vr. 103-174)'i ihtiva eden bir *mecmû'a* aslen Güney İran'daki Kâzerûn kasabasına mensup olan Muhammed b. Huseyn tarafından 11 Receb 748/16 Ekim 1347 tarihinde Kayseri şehrinde Gevher Nesibe Hatun Dâru's-Şifâsi'nda (*Dâru's-Şifâ-yi Nesibiyye*) istinsah edilmiştir⁶⁴.

Anadolu'da Farsça eserleri istinsah edenler arasında çeşitli dinî, sosyal ve ekonomik zümrelere mensup kimseler bulunmakta idi. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in azadlı kölesi olan 'Osmân b. 'Abdullâh tarafından 25 Ramazân 723/27 Eylül 1323 tarihinde Konya'da istinsah edilen bir *Mesnevî* nüshası oldukça dikkate değerdir⁶⁵. Bununla birlikte Selçuklular zamanında çok daha profesyonel bir meslek erbâbının teşekkül etmiş olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Tıpkı Selçuklular gibi, beylikler döneminde bazı beyler de âlim ve sanatkârları saraylarına davet etmişlerdir. Anadolu'da faaliyet hâlinde olan bu âlim ve sanatkârların öğrencileri genellikle doğrudan doğruya beyler, bey ailesinin genç üyeleri ve saray halkının seçkin kimseleri idi. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan ve Malatyalı olduğu anlaşılan Musâfir b. Nâsir tarafından Emîr Celâl 'Ömer isimli bir beyin çocuğunu eğitmek için muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci yarısı veya XV. yüzyılın ilk yarısında toplanan *Enîsu'l-halva ve celîsu'l-salva* isimli *mecmû'a* bu duruma açık bir şekilde şahitlik etmektedir⁶⁶. Öte yandan Selçuklular ve beylikler zamanında bilhassa Mevlevîler tarafından istinsah edilen Farsça eserler de dikkat çekmektedir.

706/1306 (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2910); Şeyh Cemâl el-Mevlevî el-Kayserî, 680/1280-1281 (Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr. 659); Muhammed b. İbrâhîm Hâfiz el-Amasyavî, 751/1349-50 (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 4837); Şeyh 'Alî b. Dûst-Hodâ b. Hvâce b. Hâc Kimârî el-Rifâ'î el-Ankârî (*ceddehu el-Halâtî*), 727/1327 (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 5426); Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Erzincânî, 780/1378? (Fatih, nr. 2781). Daha bkz. yukarıda not 46-47.

⁶⁴ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3605 (mikrofilm: Tahran Üniversitesi Kütüphanesi, nr. F. 404. Bkz. Muhammed Takî Dâneşpejûh, *Fihrist-i Mikrofilmhâ-yi Kütâbhâne-yi Merkezî-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, I, Tahran 1348/1969, s. 465).

⁶⁵ Bkz. Nihad M. Çetin, "Mathnawî'nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları", *Şarkiyat Mecmuası*, IV, (1961), s. 104.

⁶⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1670. Bu *mecmû'a*nın tanıtımı için bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 128-131; Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 147.

Telif ve istinsah faaliyetleri XIV. yüzyılda Orta Anadolu şehirlerinin yanı sıra, Anadolu'nun uç bölgelerine kadar yayılmıştır: Bugün Bayezit Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi koleksiyonunda bulunan bir yazmadan⁶⁷, 723/1323 yılında Antalya'da bir medresede, öğrencilerin daha kolay anlayabilmesi için Arapça İbn Fâriz şerhinin Farsça olarak izah edildiğini öğrenmekteyiz⁶⁸. Necmu'd-dîn Dâye'nin *Mirsâdu'l-'ibâd* adlı eseri 752/1352 yılında dağlık mıntıkada bir yerleşim yeri olan "İstinos" (Korkuteli)'de istinsah edilmiştir⁶⁹. Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Muhammed el-Aksarâ'î, Amasya valisi Şâdgeldi (öl. 783/1381-82) için telif ettiği *As'ila ve acvibe* isimli eserini, halkın Arapça'ya nazaran daha kolay anlayabilmesinden dolayı Farsça olarak kaleme aldığını kaydetmektedir⁷⁰. Yûsuf b. Muhammed b. İbrâhîm, Batı Anadolu'da uç beyi olan Aydınoğlu 'İsâ Bey için, Arapça *Keşfu'l-esrâr*'ı benzer sıkıntılardan dolayı Farsça'ya tercüme ettiğini yazmaktadır⁷¹. Aynı görüşün 'Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân'ın bir risâlesini *Hidâyetu'l-gabî fî ahlâki'n-nebî* adıyla Farsça'ya tercüme eden İbrâhîm b. el-Hüseyn el-Karsî tarafından da tekrarlanmış olması dikkate değerdir⁷². XIV. yüzyılın sonlarında Batı Anadolu'da kaleme alındığı anlaşılan bir başka eser de anonim *Risâle-yi celâliyye*'dir⁷³. XIV. yüzyılın son çeyreğinde ise Sinop gibi Anadolu'nun en uç köşesinde yer alan bir şehirde Farsça resmî bir muhasebe kitabı olan *Kânûnu's-sa'âde* istinsah edilmiştir⁷⁴.

⁶⁷ Kemâlu'd-dîn Buruglavî, *Şerh-i Kasîde-yi İbnu'l-Fâriz*, bkz. *Mecmû'a*, Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 1819, vr. 115b-128b (1 Rebî'u'l-evvel 723/9 Mart 1323). Bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 125.

⁶⁸ Kemâlu'd-dîn Buruglavî, *Şerh-i Kasîde-yi İbnu'l-Fâriz*, vr. 115b. Esasen Bedru'd-dîn Yahyâ tarafından kaleme alınan *et-Tarassul ile't-tevessul* isimli münşâ'ât mecmû'asının günümüze ulaşan yegâne nüshası da 684/1285 yılında Antalya (*Antalyâ er-Rûm*)'da istinsah edilmiştir (bkz. O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. XVI).

⁶⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2067. Bu yazma aynı zamanda Hamidoğulları'nın Antalya kolundan bir hanedan üyesinin de adını ortaya çıkarmaktadır: Emîr 'Abdu'r-Rahîm b. Sadr-i Sa'îdu's-Şehîd Yûnus Bey (bkz. F. Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: 'Ain al-qudât al-Hamadânî, Nağm ad-dîn al-Kubrâ, Nağm ad-dîn ad-Dâja", *Der Islam*, XXIV/1, (1937), s. 31-32 n. 1).

⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 69 (bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 126 n. 2).

⁷¹ Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 1630 (A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 127-128).

⁷² *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 5426, vr. 321a (bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 124).

⁷³ Ragıp Paşa, nr. 670, vr. 246a-249b (bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 131-132).

⁷⁴ Bkz. Ek 6-7. Felek 'Alâ'-yi Tebrîzî, *Kânûnu's-sa'âde der-siyâkat*, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Or. Oct. 2556 (mikrofilmi: Kitâbhâne-yi Dâneşgâh-i Tahrân, F. 2862). Yazma hakkında bkz. *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIV/1,

Türkiye kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların oluşumunda, Anadolu'daki telif ve istinsah faaliyetlerinin yanı sıra, İran ve Arap memleketlerinden çeşitli sebeplerle Anadolu coğrafyasına göç eden âlim ve ediblerin beraberlerinde getirdiği kitapların da önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bugün Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde bulunan ve Mevdûd b. 'Omer b. Mevdûd tarafından 6 Safer 651/6 Nisan 1253 tarihinde istinsah edilen bir yazmanın sahibi Aksaray'da ikâmet eden Safîu'd-dîn 'Alî b. Mes'ûd el-Hâfiz es-Salmâsî (*mukîm bi-Aksarâ*) olarak gözükmektedir⁷⁵. Yine İslâm'ı tebliğ için Anadolu'yu dolaşan Türk dervişlerinin ellerinde de, bir kısmını doğudan muhtemelen Horâsân ve Mâverâu'n-nehir'den getirmiş olmaları muhtemel bir takım kitaplar bulunmakta idi. Anadolu'ya yeni gelen âlim ve edibler Anadolu'da sadece telif faaliyetlerinde bulunmamışlar, aynı zamanda bazı eserleri istinsah ederek medrese kütüphanelerine vakfetmişlerdir⁷⁶.

Selçuklu devletinin zayıflayarak yıkılmasından sonra ortaya çıkan Anadolu beylikleri döneminde Türkçe'nin yavaş yavaş önem kazanmaya başlaması, Farsça'nın Anadolu coğrafyasındaki gücünü azaltmıştır. Akşehirli (*Ak-şehirli*) Bahşâyîş b. Çalıcı'nın adı zikredilen ve XIV. yüzyılda Gölhisâr'da hazırlanan Arapça-Farsça tematik bir sözlüğün satır arası Türkçe (Oğuzca) tercümesi⁷⁷, Farsça ve Arapça'nın yanı sıra, Türkçe'nin de artık Gölhisâr gibi uç vilâyetlerde yazı dili olarak doğuşuna şahitlik etmektedir⁷⁸.

Persische Handschriften, I, herausgegeben von Wilhelm Eilers, beschrieben von Wilhelm Heinz, Wiesbaden 1968, s. 150. Yazma el-Hâkî-yi Sînobî tarafından 788/1386-87 yılında istinsah edilmiş ve daha sonra Mahmûd b. Ahmed b. Muhammed Yûsuf b. Ya'kûb-i Amâsî isimli biri tarafından satın alınmıştır.

⁷⁵ Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 4820/2, s. 241-404 (bkz. A. Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", *Oriens*, V/1, (1952), s. 37).

⁷⁶ Buna örnek olarak *Humây-nâme* zikredilebilir (neşr. Arberry, London 1963, s. 11). Bu eser İbrâhîm b. Türkeri tarafından yazılarak Ahmed b. Türkeri'nin vakfı olan Süleymânşehr meşridine vakfedilmiştir (B. Flemming, "Türkler, Anadolu Beylikleri", *İA*, XII/2, s. 285).

⁷⁷ Eserin neşri için bkz. *Eski Oğuzca Sözlük. Bahşâyîş Lügati*, hazırlayan Fikret Turan, İstanbul 2001.

⁷⁸ Türkçe'nin Anadolu coğrafyasında XII ve XIV. yüzyıllarda yazı dili olarak doğuşu pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalar arasında şunlar zikredilebilir: M. Fuad Köprülü, "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 333-343; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981, s. 231-242; Mecdut Mansuroğlu, "Anadolu Metinleri, (XIII. Asır)", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1942), s. 82-94; Mecdut Mansuroğlu, "The Rise and Development of Written Turkish in Anatolia", *Oriens*, VII, (1954), s. 250-264; Şehabettin Tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar, I", *Türkiyat Mecmuası*, XVI, (1971), s. 134-139; Hasibe Mazioğlu, "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler", *Malazgird Armağanı*, Ankara 1972, s. 297-316; Mustafa Özkan, "Selçuklu ve Beylikler Devri Edebiyatı", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 637; Ahmet Kartal, "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairler (XI.- XVI.

Bununla birlikte, Farsça, Türkçe'nin yazı dili olarak artık yaygınlık kazanmaya başladığı XIV. yüzyıl sonlarında dahi bilhassa Selçuklu geleneklerinin canlı olarak yaşadığı İran kültürünün tesirindeki Orta Anadolu şehirlerinde hâlâ tercih edilen dil durumunda idi⁷⁹. XIV. yüzyılın sonlarında 'Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî (öl. 800/1397-98), başlangıçta Arapça yazmak istediği eserini "yaygın teamüle uyararak" Farsça yazdığını dile getirmektedir⁸⁰. Buna bağlı olarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Tokat ve Amasya gibi Orta Anadolu şehirlerinde Farsça eserlerin telif ve istinsahının XIV. yüzyıl boyunca ve XV. yüzyılın ilk yarısında da devam ettiği görülmektedir⁸¹. Bütün bu faaliyetlerin XIII ve XIV. yüzyıllarda İran kültür muhitinin tesirinde bulunan Anadolu'da ciddî bir Farsça yazma birikimi yarattığına şüphe yoktur.

III. Osmanlı Kütüphanelerinde Farsça Yazmalar: Kuruluş devri Osmanlı kütüphaneleri hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte⁸², I. Murad (1360-1389)⁸³ ile Çelebi Sultan Mehmed (1403-

---

Yüzyıllar)", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 682-695; Mikâil Bayram, "Selçuklular Zamanında Malatya'da İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *I.-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (20-21 Mayıs 1991)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1993, s. 119-124; Mikâil Bayram, "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi", *V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996, s. 95-100.

⁷⁹ Farsça'nın Anadolu coğrafyasındaki tarihî tekâmülü şu çalışmalarda incelenmiştir: A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 94-135; M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-485; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe terc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000, s. 324-331; Mikâil Bayram, *Anadolu'da Kaleme Alınan İlk Farsça Eser. Keşfu'l-'Akabe*, Konya 1981, s. 3-15; Muhammed Emin Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1995, s. 28-66 (bu eserde bazı görüşlerin sıkı bir eleştirisi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Gecikmiş Bir Tenkit; *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı* Kitabı", *Yedi İklim*, Sayı 137, (2001), s. 53-58); Vahhâb Velî-İlhâme Miftâh, *Nigâhî be-revend-i nufûz ve gosteriş-i zebân û edeb-i Fârsî der-Turkiye*, Tahran 1374/1995; Saime İnal Savi, "Anadolu'da Farsça Gramer Çalışmaları", *Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, IV, Konya 1994, s. 121-126; Mürsel Öztürk, "Selçuklu Araştırmalarında Farsçanın Önemi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, II, Konya 2001, s. 181-189.

⁸⁰ *Bezm ü rezm*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 491.

⁸¹ Anadolu şehirlerinde XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında istinsah edildiği anlaşılan Farsça yazmalar arasında şunlar sayılabilir: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 5426, vr. 182a-192b (Ankara, XIV. yüzyıl ortaları); Ragıp Paşa, nr. 670 (Aydın, 763/1361-62); Ayasofya, nr. 4015 (Lâdik, 808/1405-6); Köprülü Kütüphanesi, nr. 1597 (*Dâru'n-necât Bayburd*, 840/1436-37).

⁸² İsmail E. Erünsal, "Medieval Ottoman Libraries", *Erdem*, I/3, (1983), s. 745-754.

⁸³ Şeyh Cemâlu'd-dîn Aksarayî'nin *Kitâbu reddi şerhi mecmû'au'l-bahreyn* isimli Arapça eserinin I. Murad Kütüphanesi için hazırlandığı anlaşılmaktadır (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 1472. Bkz. Süheyl Ünver, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 10-14 Kasım 1948)*, *Kongreye*

1421)⁸⁴’in özel kütüphanelerine ait bazı kitaplar günümüze ulaşmıştır. Bu kitapların dillerinin Arapça oluşu dikkat çekicidir. II. Murad’ın hususî kütüphanesine ait günümüze ulaşan üç kitaptan ancak birisi Farsça’dır⁸⁵. Söz konusu kitap ‘Abdu’l-Kâdir-i Merâgî’nin *Mekâsidu’l-elhân* isimli eseridir⁸⁶. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)’in özel kütüphanesine ait kitaplar ise daha fazladır. Bu kitaplar arasında her ne kadar dinî ilimlere ait Arapça eserlerin çoğunlukta oluşu dikkat çekse de, Farsça eserler de az değildir⁸⁷.

Farsça, Osmanlı devletinin ilk bir buçuk yüzyılı içerisinde, Arapça’nın yeniden canlanması ve Türkçe’nin gelişmesi ile birlikte, Selçuklu dönemine göre önemli ölçüde güç yitirmiş gözükmektedir. Bununla birlikte, II. Bâyezîd (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selîm (1512-1520) dönemlerinde Osmanlı sultanlarının yeniden Farsça’ya ilgi duyduğu bilinmektedir. Çocukluk dönemlerinde iyi bir eğitimden geçen Osmanlı sultanları, ilim dili olarak Arapça’yı, edebiyat dili olarak da Farsça’yı mükemmel bir şekilde öğrenmekte idiler. Bunun tâbii bir neticesi olarak, pek çok Osmanlı hükümdarı İran edebiyatına ilgi duymuştur. Âşık Çelebi’nin bir kaydından, daha I. Murâd zamanında Osmanlı sarayında *Şeh-nâme* (*Şâh-nâme*) okunduğu anlaşılmaktadır⁸⁸. Sehî Beg’in bir kaydına göre de, II. Mehmed (1451-1481)’in sohbetlerinde bulunan Mevlânâ ‘Ali Çelebî Fenârî, zaman zaman sultana Firdevsî’nin *Şâh-nâme*’sinden beyitler okumakta idi⁸⁹. Evliyâ Çelebi’nin bir kaydı, bu geleneğin Osmanlı sarayında XVII. yüzyıl

Sunulan Tebliğler, Ankara 1952, s. 297-298).

⁸⁴ Çelebi Sultan Mehmed’in hususî kütüphanesine ait hepsi Arapça 6 farklı eserden oluşan 16 cilt kitap için bkz. S. Ünver, “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında”, s. 299-301.

⁸⁵ S. Ünver, “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında”, s. 301-304. Diğer iki kitaptan birisi Ahmedî’nin Türkçe *divânı* (Hâmid-i Evvel Kütüphanesi, nr. 1082), diğeri de Evhâd en-Nesefî’nin Arapça *Câmi’u’l-kebîr* isimli eseridir (bkz. Fatih, nr. 1688).

⁸⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1726 (bkz. S. Ünver, “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında”, s. 303-304).

⁸⁷ Süheyl Ünver, Fatih Sultan Mehmed’in kütüphanesinde Arapça kitapların çoğunlukta olmasına ve *divânında* Farsça şiirler bulunmamasına dayanarak onun Arapça’yı Farsça’dan daha iyi bildiği sonucuna ulaşmıştır (“İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında”, s. 305). Oysa, İran edebiyatının pek çok seçkin eserinin Fatih Sultan Mehmed’in hususî kütüphanesi için hazırlanmış nüshaları günümüze ulaşmıştır (bkz. aşağıda not 117).

⁸⁸ “*Ahmed nâm bir kimesne nâm-i nâmilerine Şehnâme be-hünde ki behv-i mütedârik-i mahbûbdur*” (bkz. ‘Âşık Çelebi, *Meşâ’ir üş-şu’arâ or Tezkere of ‘Âşık Çelebi*, ed. G. M. Meredith-Owens, (G.M.S. N.S. vol. XXIV), London 1971, s. 19b).

⁸⁹ “*Merhûm Sultân Mehmed ile müsâhib düşüb esnâ-yı müsâhibinde ‘acem füzêlâsının kelimâtın nakl idüb gâh Şâh-nâme-yi Firdevsî ebyâtından cester cester ve gâh mu‘tebere eş‘ârından pereste okuyub pâdişâhla müsâhebet iderdî*” (bkz. Sehî Beg, *Heşt Bihîşt. The Tezkere of by Sehî Beg*, ed. Günay Kut, Harvard 1978, s. 322).

ortalarında hâlâ devam etmekte olduğunu göstermektedir⁹⁰. Öte yandan, pek çok Osmanlı sultanının Farsça şiir kaleme aldığı bilinmektedir. Şehzâde Cem Sultan, Yavuz Sultan Selîm, Kanunî Sultan Süleymân, Şehzâde Bâyezîd ve Sultan III. Murâd'ın kaleme aldığı pek çok Farsça şiir günümüze ulaşmıştır⁹¹.

Osmanlı sultanlarının İran dili ve edebiyatına duyduğu büyük ilgi, çoğunluğu edebiyat ve tarihle ilgili olmak üzere pek çok Farsça eserin Osmanlı saray kütüphanesinde toplanması sonucunu doğurmuştur. Fatih Sultan Mehmed ve halefi II. Beyâzîd devrin meşhur şairi Câmî (öl. 898/1492)⁹² ile yazışmış⁹³ ve şairi İstanbul'a davet etmiştir⁹⁴. Hatta müellifin bizzat kendi eliyle yazdığı *Silsiletü'z-zeheb* isimli eserini II. Bâyezîd'e gönderdiği bilinmektedir⁹⁵. Câmî'nin eserlerinin bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan eski ve değerli nüshaları⁹⁶, onun Osmanlı

⁹⁰ “Tiflî Çelebî Sultân Murâd Han huzurunda Şâh-nâme okudukda şâhları dilşâd iderdî” (bkz. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini*, I, ed. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996, s. 317).

⁹¹ Osmanlı hanedan üyelerinin Farsça dîvânları için bkz. Şadi Aydın, “Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divânlarının Nüshaları”, *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/6, (2002), s. 45-56; Asgar Dilperîpûr, “Nushahâ-yi hattî-yi dîvân-i sultân Selîm-i ‘Osmânî der-kitâbhânehâ-yi Türkiye”, *Name-i Aşina*, II/1, (1996), s. 46-55; Coşkun Ak, “İstanbul Kütüphanelerindeki El Yazması Padişah Divanları: XV-XVII. Asır”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, III/2, (1988), s. 23-39.

⁹² Hayatı ve eserleri için bkz. Ali Asgar Hikmet, *Câmî, Hayatı ve Eserleri*, Türkçe terc. M. Nuri Gençosman, İstanbul 1949; Z.V. Togan, “Câmî - Hayatı”, *İA*, III, s. 15-18; Mehdî Ferahânî Monferid, *Peyvend-i siyâset u ferheng der-‘asr-i zevâl-i Timûriyân ve Safeviyân (873-11/1468-1505)*, Tahran 182/2003, s. 307-313.

⁹³ Günümüze ulaşan yazışma mektupları için bkz. “Mollâ Câmî'nin Fâtih Sultân Mehmed Hazretlerine nazmla irsâl buyurdıkları sûret-i nâmedir ...”, *Mecmû'a*, Âtuf Efendi, nr. 2253/1, vr. 1 (bkz. Tevfik Hâşimpûr Sobhânî, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi kitâbhânehâ-yi Türkiye*, Tahran 1373/1994, s. 324); Câmî, *Nâme-hâ ve munşa'ât*, neşr. ‘Esamu’d-dîn Urunbayev-Esrâr Rahmanov, Tahran 1378/2000, s. 269-270, 272-274, 282-283, 307-310.

⁹⁴ Hanna Sohrweide, “Dichter und Gelehrte aus dem Osten im osmanischen Reich (1453-1600). Ein Beitrag zur türkisch-persischen Kulturgeschichte”, *Der Islam*, 46/3, (1970), s. 265; H. Ritter, “Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmîne Ait Arapça Yazmalar”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), s. 66.

⁹⁵ Bkz. Ek 9. Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 159: *Silsiletü'z-zeheb*'in 876/1471-72 tarihli nüshası. Bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 393.

⁹⁶ Bkz. *Kulliyât*'ının 877-895/1472-1490 tarihleri arasında yazılmış müellif nüshası için bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 678. *Tefsîru'l-Kur'ân*'ının içerisinde müellif tarafından yazılmış şiirleri için bkz. Ayasofya, nr. 405 (bkz. Ek 10. H. Ritter, “Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmîne Ait Arapça Yazmalar”, s. 66). *Silsiletü'z-zeheb*'in 876/1471-72 tarihli nüshası için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 159. Câmî'nin eserlerinin İstanbul kütüphanelerinde bulunan diğer nüshaları için bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 235-260; A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 393-446; T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 731 (index); Herbert W. Duda, “Die persischen Dichterhandschriften der Sammlung Es'ad Efendi

coğrafyasında ulaştığı şöhretin en açık delilidir. Öyle ki, hiçbir İran şair ve yazarının eseri, Osmanlı coğrafyasında Câmî'nin eserleri kadar tercüme ve istinsah edilmemiştir.

Fatih Sultan Mehmed, evvelâ şehzâdeliği esnasında Manisa'da, ardından da sultanlığının ilk yıllarında Edirne'de bir kütüphane kurdurmuştu⁹⁷. O, İstanbul'un fethinden sonra inşâ edilen Eski Saray'da, İstanbul'daki ilk Osmanlı kütüphanesinin de kurucu olmuştur. Bu kütüphane daha sonra Yeni Saray'a taşınmış ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Bugüne ulaşan bazı kitap kayıtları, sultanların yanı sıra, bazı üst düzey Osmanlı bürokratlarının da özel kütüphaneleri bulunduğunu ortaya koymaktadır⁹⁸.

Osmanlı sultanları ile devrin ileri gelenleri, özel kütüphanelerin yanında, medrese öğrencileri ile halkın istifadesi için de pek çok vakıf kütüphanesi kurdurmuşlardır. Fethi müteakip İstanbul'da ilk vakıf kütüphanesi Eyüb külliyesinde kurulmuştur⁹⁹. Bunun yanı sıra, fetihten sonra bir bölümü medrese hâline getirilen Ayasofya ile Zeyrek Medresesi¹⁰⁰ ve Şeyh Vefâ (Muslihu'd-dîn Mustafa) külliyesinde¹⁰¹ de küçük bir kütüphane bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayasofya ve Zeyrek medreselerinde bulunan kitaplar daha sonra 875/1471 yılında Fatih külliyesinin tamamlanmasından sonra, burada bulunan kütüphaneye nakledilmiştir¹⁰². İstanbul'da kurulan bu ilk kütüphanelerde yer alan kitaplar hakkında elimizde yeterli bilgi yoktur.

zu İstanbul", *Der Islam*, XXXIX, (1964), s. 46.

⁹⁷ Süheyl Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947, s. 41.

⁹⁸ Fatih Sultan Mehmed'in vezîr-i azamı Mahmûd Paşa (öl. 878/1474)'nın özel kütüphanesi için istinsah edilen Kâdı-zâde'nin *Şerhu'l-mulahhas fi'l-hey'e* isimli eseri için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 3404: müstensih: Ahmed b. Safîullâh el-Bistâmî, Selh-i Receb 867/19 Nisan 1463.

⁹⁹ İsmail E. Erünsal, "Fâtih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfî Hakkında Birkaç Not", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXIII, (1982), s. 58-59.

¹⁰⁰ Muhtemelen sınırlı miktarda kitabı ihtiva eden bu kütüphanelere ait bazı kitap vakıf kayıtları günümüze ulaşmıştır: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 3208: Fatih Sultan Mehmed'in Kâzasker Mahmûd b. Seydî Ahmed tarafından tasdik edilen Zî'l-ka'de 869/Temmuz 1465 tarihli kitap vakıf kaydı. Fatih Sultan Mehmed, Mahbûb Çelebi ve adı bilinmeyen iki kişi tarafından Zeyrek Medresesi'ne vakfedildiği anlaşılan dört kitabın vakıf kaydı için bkz. S. Ünver, *Fatih Külliyesi*, s. 15-16.

¹⁰¹ Burada bulunan kitapların Şeyh Vefâ tarafından vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bir vesikadan bu kütüphanede 33 Kur'ân, 30 Kur'ân cüzü, 59 tefsir, usûl-i tefsir ve tecvîd, 50 hadîs, 12 usûl-i fıkıh, 35 fıkıh, 100 tasavvuf, 21 belâgat ve gramer, 14 tıp, 14 lugât, 7 felsefe, 5 kelâm, 3 mantık 6 astronomi ve 21 Türkçe ve Farsça dîvân olmak üzere toplam 381 adet kitap bulunduğu anlaşılmaktadır (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 71 n. 70). "*Muhr-i Vefâ*" ibaresini taşıyan bir mühürle mühürlenmiş Şeyh Vefâ külliyesindeki kütüphaneye ait kitaplardan birinin daha sonra Köprülü Kütüphanesi'ne girdiği anlaşılmaktadır (Abdülkadir Erdoğan, *Şeyh Vefa, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1941, s. 8-9).

¹⁰² İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 62.

Bununla birlikte, devrin kültür özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu kütüphanelerin pek çok Farsça yazmayı da ihtiva ettiği muhakkaktır¹⁰³.

XV. yüzyılın ikinci yarısında başkent İstanbul'un yanı sıra, Edirne¹⁰⁴, Bursa¹⁰⁵, Üsküp¹⁰⁶, Amasya¹⁰⁷, Konya¹⁰⁸, Afyon¹⁰⁹ ve Beyşehir¹¹⁰ gibi Osmanlı şehirlerinde de önemli miktarda kitap koleksiyonunu ihtiva eden kütüphaneler bulunmakta idi¹¹¹. Ancak, bu kütüphaneler daha çok dinî ilimlerle ilgili öğretimde bulunan medreselere ait olduğu için, kütüphanelerde bulunan kitapların büyük çoğunluğunu da Arapça eserler oluşturmakta idi¹¹².

İstinsah faaliyetleri itibariyle, XV. yüzyıldan itibaren yazmaların sayısında hızlı bir artış gözlemlenmektedir. İstanbul kütüphanelerinde

¹⁰³ Meselâ Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir *Kimyâ-yi sa'âdet* nüshası Zî'l-hicce 884/Şubat 1480 tarihinde Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa tarafından Eyüb Medresesi'ne vakfedilmiştir (bkz. Hz. Hâlid, nr. 178). Keza bkz. S. Ünver, *Fatih Külliyesi*, s. 15-16.

¹⁰⁴ Edirne'de Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa tarafından kurulan imârette bir kütüphane bulunmakta idi. Bunun yanı sıra, Câmî-i Cedîd mü'ezzini 'Alî Fakîh b. İbrâhîm tarafından vakfedilen kitaplar ile Câmî-i Cedîd'de bir kütüphane kurulmuştu. Yine, Edirne'de Fatih devri müderris ve şeyhlerinden de Mes'ûd Halife tarafından kurulan küçük bir tekke kütüphanesi bulunmakta idi (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 63-64).

¹⁰⁵ Bursa'da Mevlânâ Mehmed b. Armagan (Mollâ Yegân) tarafından yaptırılan mescid'de yaklaşık 2900 kitaptan oluşan büyük bir kütüphanenin bulunduğu anlaşılmaktadır (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 64. Yine Umur Bey'in kurduğu kütüphane için bkz. Murad Yüksel, "Kara Timurtaşoğlu Umur Bey'in Bursa'da Vakfettiği Kitaplar ve Vakfiye Kayıtları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 31, (1984), s. 137-147.

¹⁰⁶ Üsküp'te, II. Murad devri ümerâsından İshâk Bey oğlu 'İsâ Bey tarafından Safer 874/Ağustos 1469 tarihinde zengin bir kütüphane kurulmuştur (Hasan Kaleşi, "Yugoslavya'da İlk Türk Kütüphaneleri", *Türk Kültürü*, IV/38, (1965), s. 168-172; İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 64).

¹⁰⁷ Hızır Paşa'nın Amasya'da 870/1465-66 yılında Amasya medresesinin yanında bir kütüphane kurdurduğu anlaşılmaktadır (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 64).

¹⁰⁸ Sadru'd-dîn Konevî dergâhındaki kütüphane (Osmanlılar zamanında bu kütüphaneye ait tahrîr ve şer'iyeye defteri kayıtları için bkz. Belediye Kütüphanesi, M.C. O. 116/1, vr. 6b-8b; Mustafa Can, "Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi", s. 120) ve Hoca Ferruh mescidindeki kütüphane (Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 20)

¹⁰⁹ Fatih Sultan Mehmed'in vezîr-i a'zamlarından Gedik Ahmed Paşa tarafından Afyon'da inşa ettirilen câmî, hamâm, imâret ve medreseden oluşan külliye içerisinde yer alan bu kütüphane hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 70).

¹¹⁰ Sü-başı Mescidi'nde bir kütüphane bulunmakta idi (F. N. Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Vakıfları Fihristi*, s. 38).

¹¹¹ İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 63-65.

¹¹² Meselâ Çandarlı-zâde İbrâhîm Paşa tarafından Edirne'de kurulan imâretin bir de kütüphanesi bulunmakta idi. İmâretin 859-69/1455-65 yıllarına ait vakfiyelerinde ismi zikredilen; tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi ilimlere ait 99 kitap da Arapça idi (İsmail E. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri", s. 63).

bulunan “692 Farsça tarih yazması” üzerinde yapılan tahlilî bir inceleme, istinsah tarihi bilinen toplam 666 yazmadan; 11 yazmanın XIII. yüzyıla, 33 yazmanın XIV. yüzyıla, 90 yazmanın XV. yüzyıla, 241 yazmanın XVI. yüzyıla, 173 yazmanın XVII. yüzyıla, 65 yazmanın XVIII. yüzyıla ve 53 yazmanın da XIX. yüzyıla ait olduğunu ortaya koymuştur¹¹³. Görüldüğü gibi, istinsah faaliyetlerinde XVII. yüzyıla kadar hızlı bir yükseliş, bu tarihten sonra ise ciddî bir düşüş gözlemlenmektedir. Burada şu soruya cevap aramak gerekecektir: istinsah edilen eser sayısında XV ve XVI. yüzyıllardaki hızlı yükseliş neyi ifade etmektedir ve nasıl izah edilebilir?

Bu soruya cevap bulabilmek için evvelâ İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların nerelerde istinsah edildiği üzerinde durmak gerekecektir. Esasen peşinen kabul etmek gerekir ki, yazmaların istinsah yerlerinin tespit edilebilmesi, pek çok yazmanın üzerinde istinsah kaydı bulunmamasından dolayı oldukça zordur¹¹⁴. Bununla birlikte, İstanbul kütüphanelerinde bulunan “Farsça tarih yazmaları” üzerine yapılan bir araştırma, istinsah yerleri hakkında bir dereceye kadar fikir sahibi olabildiğimiz toplam 125 yazmadan; 73 yazmanın (%58,4) İran (İran, Afganistan, Mâverâü'n-nehir ve Hindistân), 38 yazmanın (%30,4) Osmanlı (Anadolu ve Rumeli) ve 14 yazmanın (%11,2) da Arap (Irak, Suriye ve Arabistan) coğrafyasında istinsah edildiğini ortaya koymuştur¹¹⁵. İstinsah yeri itibariyle; İstanbul (16), Şîrâz (12), Tebrîz (7), Herât (6), Bağdâd (5), Yezd (3), İsfahân (3), Buhârâ (3), Şîrvân (3) ve Kirmân (2) gibi şehirler önde gelmektedir. Tıpkı Farsça yazmalar gibi, Türkiye kütüphanelerinde bulunan pek çok Arapça yazmanın da İran coğrafyasında kaleme alındığı veya istinsah edildiği doğrudan ya da İran kültür sahası ile ilişkili olduğu görülmektedir¹¹⁶. Bu durumda İstanbul'da bulunan Farsça yazmaları istinsah

¹¹³ Bkz. Osman G. Özgüdenli-Abdulkadir Erdoğan, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmalar Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Name-i Aşina*, 15-16, (2004), s. 63-84.

¹¹⁴ Bazı açık istinsah kayıtlarının yanı sıra, yazmaların sunulduğu hükümdar, devlet adamı ya da görevlilerin ikâmet ettiği şehirler ile zaman zaman müstensihlerin taşıdıkları nisbeler de, az da olsa bize bu konuda bir fikir verebilmektedir.

¹¹⁵ O. G. Özgüdenli-A. Erdoğan, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmalar Hakkında Bazı Mülâhazalar”, s. 80-82.

¹¹⁶ Biz yüzlerce örnek arasından burada sadece birkaçını zikretmekle yetiniyoruz: 731/1330-31 yılında Sultâniye şehrinde istinsah edilen bir *mecmû'a* için bkz. Ragıp Paşa, nr. 1480. 732/1331-32 yılında İsfahân'da Nizâmiyye Medresesi'nde istinsah edilen İbn Kemmûne'ye ait Arapça bir şerh için bkz. Ayasofya, nr. 2392. Aynı durum Anadolu kütüphanelerindeki pek çok Arapça yazma için de geçerlidir: 544/1149-50 yılında Nîşâbûr'da Nizâmiyye Medresesi'nde istinsah edilen Arapça bir *mecmû'a* için bkz. Kastamonu Genel Kitaplık, nr. 127 (A. Ateş, “Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar”, *Oriens*, V/1, (1952), s. 35-36). Yine, el-'Abd ... Muhammed b. Emîrân el-Hâfîz tarafından 682/1283-84 yılında Merâğa'da istinsah edilen İbnu'l-Hâcib'in *Muhtasaru'l-muntahâ'sı* için bkz. Yozgat Maarif Kütüphanesi, nr. 428 (A. Ateş, “Çorum ve Yozgat

yerlerine göre iki farklı gruba tasnif etmek ve her bir gruptaki yazmaların oluşum süreçleri üzerine ayrı ayrı düşünmek gerekecektir.

Osmanlı coğrafyasında istinsah edilen Farsça yazmaları büyüteç altına aldığımızda, bu yazmalardan bir kısmının doğrudan doğruya Osmanlı Sultanları ya da hanedan üyeleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed¹¹⁷, II. Bâyezîd¹¹⁸, Şehzâde Korkud¹¹⁹ ve Şehzâde

---

Kütüphanelerinden Bâzı Mühim Arapça Yazmalar”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I, (1959), s. 53). El-İtkânî (el-Harîrî)’nin *el-Makâmâtü’l-edebiyye*’sinin 711-17/1311-17 yılları arasında yazılan ve Orta İran’dan geçen şairin Burûcerd’de 715/1315 yılında vuku bulan bir zelzeleyi de haber verdiği müellif nüshası için bkz. Çorum Genel Kitaplığı, nr. 1937 (A. Ateş, “Çorum ve Yozgat Kütüphanelerinden Bâzı Mühim Arapça Yazmalar”, s. 69-70).

¹¹⁷ Firdevsî, *Şâh-nâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3288: müstensih: ‘Alî Ekber b. Şa’bân b. Haydar Kâtib-i İsfahânî, 19 Rebî’u’l-âhîr 861/16 Mart 1457 (bkz. Fatemeh Mohajeri, *Ayasofya Kütüphanesinde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, s. 11); Huseynî, *Âsâr*, Ayasofya, nr. 2124: 878/1473-74 (bkz. F. Mohajeri, *aynı tez*, s. 46); Sûzenî, *Kulliyât*, Fatih, nr. 3831: müstensih: Gülşenî, 880/1475-76, İstanbul; Ma’nevî, *Der-târîh-i feth-i Egrîboz*, Fatih, nr. 4080: 874/1469-70 (bkz. H. Ritter, “Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul”, s. 116-117, 210). Daha bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1692, 2008; Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 1360 (bkz. A. Ateş, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, s. 99, 114, 119); Ayasofya, nr. 2266 (bkz. *Türk Cilt Sanatı Sergisi*, (25 Kasım-1 Aralık 1968), *Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonlarından Seçilmiş Yazma Eserler*, Ankara 1968, s. 10); Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine, nr. 1417 (bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 59). Yine, İstanbul kütüphanelerindeki bu eserlerin dışında, Vassâf tarafından kaleme alınan *Tecziyetü’l-emsâr ve tecziyetü’l-a’sâr* isimli eserin Ahmed b. Ebû Bekr b. Muhammed eş-Şîrâzî tarafından 866/1461-62 yılında Fatih Sultan Mehmed için hazırlanmış bir nüshası bugün Viyana’da bulunmaktadır (Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien*, II, Wien 1865, s. 181-183, nr. 959). Bunun yanı sıra, ‘Alî b. Ahmed tarafından kaleme alınan *İhtiyârât-i Şâh-nâme* isimli eserin Fatih Sultan Mehmed için hazırlanan bir nüshası bugün Gotha Kütüphanesi’nde (nr. 48) bulunmaktadır (bkz. Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, s. 52). Fatih Sultan Mehmed’in hususî kütüphanesine ait diğer eserler için bkz. *İstanbul Kütüphanelerinde Fatih Hususî Kütüphanesi ve Fatih Çağı Müelliflerine Ait Eserler*, İstanbul 1953. Fatih Sultan Mehmed’e ait kitap mührü için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4597 (Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 17).

¹¹⁸ Münecim Bâlî, *Risâle der-‘ilm-i hey’e*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2588: Ramazân 886 (24 Ekim-22 Kasım 1481) civarı, muhtemelen müellif nüshası (E. E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi-C. Akpınar-İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I, İstanbul 1997, p. 42); Câmî, *Şevâhidü’n-nubuvvet*, Fatih, nr. 4045: 898/1492-93, (H. Ritter, “Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul”, s. 219-221; Fatemeh Mohajeri, *Ayasofya Kütüphanesinde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, s. 65); Câmî, *Silsiletü’z-zeheb*, Ayasofya, nr. 1855; Necmü’l-dîn Dâye, *Mirsâdu’l-‘ibâd*, Nuruosmaniye, nr. 2586: istinsah tarihi: 911 (F. Meier, “Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: ‘Ain al-qudât al-Hamadânî, Nağm ad-dîn al-Kubrâ, Nağm ad-dîn ad-Dâja”, s. 33). II. Bâyezîd’e ait kitap mührü için bkz. Çorlulu Ali Paşa, nr. 169 (Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 17).

¹¹⁹ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, *Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı*

Ahmed'in¹²⁰ özel kütüphanesi için hazırlanmış pek çok Farsça eserin nefis nüshaları günümüze ulaşmıştır. II. Bâyezîd, Topkapı Sarayı'nda babası Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu kütüphaneyi, adına yazılan ya da kendisine hediye edilen kitaplarla daha da zenginleştirmiştir¹²¹. II. Bâyezîd'in yanı sıra, oğullarından âlim ve şair Şehzâde Korkud'un da büyük bir kütüphanesi olduğu bilinmektedir¹²². Yine, Yavuz Sultan Selîm¹²³ ile Kanunî Sultan Süleyman¹²⁴'ın özel kütüphaneleri için istinsah edilmiş bazı Farsça kitaplar da günümüze ulaşmıştır. Farsça eserlerin Osmanlı sultanlarının özel kütüphaneleri için istinsahının XVI. yüzyıldan sonra artık yavaş yavaş azalmaya başladığı görülmektedir¹²⁵. Bu durum Osmanlı sultanlarının

---

Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 1991, s. 36.

¹²⁰ Câmî, *Şevâhidü'n-nubuvvet*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 4171/1: 898/1492-93, müstensih: Şeyh Uveys el-Mergânî (yazma, Şehzâde Ahmed'in kütüphanesi için hazırlanmıştır. Bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 394); Anonim, *Zubdetü'n-nasâiyih min es-sahâ'ih*, Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Orient. Oct. 2288 (bkz. *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIV/1, *Persische Handschriften*, I, s. 155-156). Eser, Şehzâde Ahmed için 10 Şa'bân 906/29 Şubat 1501 tarihinde Amasya'da kaleme alınmış Farsça (muhtemelen müellif hattı) anonim bir nasihatnâmedir.

¹²¹ İsmail E. Erünsal, "The Development of Ottoman Libraries from the Conquest of Istanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library", *Belleten*, LX/227, (1996), s. 103-108; İsmail E. Erünsal, "The Catalogue of Bâyezîd II's Palace Library", *I.Ü.E.F. Kütüphanecilik Dergisi*, 3, (1992), s. 55-66; S. Ünver, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında", s. 309-311.

¹²² İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, s. 36.

¹²³ Aksarâ'î, *Asıla ve acvibe*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 70 (bkz. A. Ateş, "Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler", s. 127). Yavuz Sultan Selim'e ait kitap mührü için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3335, 3133 (Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 17).

¹²⁴ Yazmalar şu eserde toplanmıştır: *Kanunî Sultan Süleyman'ın 400. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla (7 Eylül 1566-7 Eylül 1966) Sergi Kataloğu*, İstanbul 1966. Kanunî Sultan Süleyman'a ait kitap mührü için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3087 (Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 38).

¹²⁵ Sonraki dönemlerde Osmanlı Sultanları için istinsah edildiğini bildiğimiz eserler şunlardır: Nazar b. Hasan-î Gîlânî el-Deylemî el-Keşverî (Nakîb), *Tercume-yi Meşâriku't-tevârih* (bkz. Storey, *Edebiyyât-i Fârsî*, s. 513), Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3022: 956/1549, istinsah yeri: Edirne, (min nukebâ' el-Keşverî nüshası olmalı, Kanunî'nin oğlu Şehzâde Selîm için); Seyyid Lokmân b. Seyyid el-Huseynî el-Urmevî, *Şahanşâhnâme-yi Murâd-i Sâlis*, (III. Murâd'ın tarihi, II cilt), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1404: Selh-i Ramazân 989/28 Ekim 1581, müstensih: 'Alâ'u'd-dîn Mansûr-i Şîrâzî, III. Murâd Kütüphanesi için, (58 adet minyatür vardır); 'Urfî, *Dîvân*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3852: müstensih: Ahmed b. Huseyn, 1039/1629-30, Sultan IV. Murâd'ın kütüphanesi için; Sâ'ib-i Tebrîzî, *Dîvân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1317: 1120/1708-9, Sultan III. Ahmed'in kütüphanesi için; Vassâf, *Tecziyetü'l-emsâr ve tecziyetü'l-âsâr*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 15: XII/XVIII. yüzyıl, istinsah yeri: İstanbul Beşiktaş, Sultan I. 'Abdü'l-Hamîd için.

Farsça'ya olan ilgisinin azalması ve devrin değişen edebî zevkleri ile alâkalı olmalıdır.

XV ve XVI. yüzyıllarda pek çok âlim ve şairin çeşitli sebeplerle İran ve Mâverâu'n-nehr'den Osmanlı ülkesine göç ettiği bilinmektedir¹²⁶. Osmanlı ülkesine gelen bu âlim ve şairlerin önemli bir kısmı devrin sultanlarından himâye ve kabul görmüşlerdir¹²⁷. XV ve XVI. yüzyıllarda istinsah edilen Farsça yazmalardan bir kısmının bu dönemde İran coğrafyasından Osmanlı ülkesine gelen bu edib, şair ve âlimler tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Mîr Seyyid 'Alî b. Muzaffer et-Tûsî tarafından kaleme alınan *Hunkâr-nâme*, İran coğrafyasından gelen âlimler tarafından telif edilen ve devrin sultanı için istinsah edilen eserlere iyi bir örnektir. Müellif, Tûs'tan Tebrîz ve Merâğa yolu ile İstanbul'a gelmiş ve eserini Fatih Sultan Mehmed'e takdim etmiştir¹²⁸. Bu eserin Fatih Sultan Mehmed'in kütüphanesi için hazırlanan güzel bir nüshası bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır¹²⁹. Bu arada Anadolu'da bilhassa daha Selçuklu devletinin son zamanlarında başlayan *Mevlevî* müstensihlerin istinsah faaliyetlerinin XV. yüzyıldan itibaren büsbütün arttığı görülmektedir¹³⁰.

¹²⁶ Osmanlı ülkesine muhaceret eden İran asıllı edib ve şairler şu çalışmalarda incelenmiştir: Hanna Sohrweide, "Dichter und Gelehrte aus dem Osten im osmanischen Reich (1453-1600). Ein Beitrag zur türkisch-persischen Kulturgeschichte", *Der Islam*, 46/3, (1970), s. 263-302; Tahsin Yazıcı, *Pârsînevisân-i âsyâ-yi sağîr*, Tahran 1371/1992; Ahmet Kartal, *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri. -Edebî Açıdan-. (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999; *Dânişnâme-yi edeb-i Fârsî. Edeb-i Fârsî der Anâtolî ve Bâlkân*, ed. Hasan Anûşe, VI, Tahran 1383/2005.

¹²⁷ H. Sohrweide, "Dichter und Gelehrte aus dem Osten im osmanischen Reich (1453-1600)", s. 265-267.

¹²⁸ Bkz. R. Anhegger, "Mu'âlî'nin Hunkâr-nâmesi", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, I/1, (1949), s. 145-166.

¹²⁹ Hazine, nr. 1417. Bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 59; R. Anhegger, "Mu'âlî'nin Hunkâr-nâmesi", s. 145-166. Eser, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde basılmamış bir doktora tezine konu olmuştur: Refet Yalçın Balata, *Hunkâr-nâma (Tevârih-i Âl-i 'Osmân)*, Mîr Seyyid 'Alî b. Muzaffer-i Ma'âlî, İ.Ü.E.F. Fars Dili ve Edebiyatı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

¹³⁰ Beylikler ve Osmanlılar devrinde "*el-Mevlevî*" mahlasını taşıyan müstensihlerin istinsah faaliyetlerine şu örnekleri vermek mümkündür: Bedru'd-dîn b. Himmetyâr el-Mevlevî, Ramazân 838/31 Mart-29 Nisan 1435 (Konya Müzesi Kütüphanesi, nr. 654); el-'Abd Muhammed b. 'Alî el-Mevlevî, Ramazân 896/8 Temmuz-6 Ağustos 1491 (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2854); Huseyn b. Hasan el-Mevlevî, Muharrem 931/28 Ekim-26 Kasım 1524 (Ayasofya, nr. 4165); Dervîş Ca'fer el-Mevlevî, 1059/1649; Dervîş 'Abdu'l-Kerîm el-Mevlevî, 1078/1667-68 (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 724, 1369); Dervîş Ya'kûb b. Atâullâh Efendi el-Mevlevî, 1086/1675-76 (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1635). Daha başka örnekler için bkz. Hellmut Ritter, "Philologika, XI: Maulânâ Ğalâladdîn Rûmî und sein Kreis", *Der Islam*, XXVI, (1942), s. 142-143, 149, 230,

Bununla birlikte, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların önemli bir kısmının Osmanlı coğrafyası dışında ve büyük çoğunlukla da İran coğrafyasında istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu yazmalar arasında bilhassa bazı İlhanlı (Sultan Olcâyât¹³¹, Reşîdu'd-dîn Fazlullâh¹³², Emîr Gâzân¹³³), Akkoyunlu-Karakoyunlu (Uzun Hasan¹³⁴, Pîr Budak¹³⁵, Sultan Ya'kûb¹³⁶), Timurlu (Şâhruh¹³⁷, İbrâhîm Sultân¹³⁸, Bay-Sungur¹³⁹, Ebû

234-235.

¹³¹ Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 538-541 (bkz. O. G. Özgüdenli, *Turco-Iranica. Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006, s. 166).

¹³² *Târîh-i Vassâf*'ın üzerinde Rab'-i Reşîdî kütüphanesinin mührü bulunan 712/1312 tarihli müellif nüshası için bkz. Nuruosmaniye, nr. 3207 (bkz. O. G. Özgüdenli, *Turco-Iranica. Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, s. 307-338).

¹³³ Bel'amî'nin *Tercüme-yi Târîh-i Taberî* isimli eserinin zahriye kaydına göre Emîr Gâzân adına hazırlanan nüshası için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4281.

¹³⁴ Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kütüphanesi için istinsah edilen Nûru'd-dîn el-Ejderî'nin *Gâzân-nâme* isimli eserinin yegâne nüshasının 1909 yılında Rıza Tevfik tarafından İran edebiyatı tarihçisi E. Browne'a hediye edildiği bilinmektedir. Yegâne nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bu eser hakkında bkz. Edward G. Browne, *A Descriptive Catalogue of the Oriental Mss. Belonging to the Late E.G. Browne*, ed. Reynold A. Nicholson, Cambridge 1932, s. 231-236; Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, II, Tahran 1375/1996, s. 1033).

¹³⁵ "*Ebu'l-Feth Pîr Bûdâk Bahâdur Hân*" (bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 3779, 2810, 3853, 3862, 3779. Son üç yazma bugün: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1986, 1987, 1988); "*Şâh ve şâhzâde-yi âlemiyân es-Sultân b. es-Sultân Pîr Bûdâk*" (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4112. Bugün: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1927, bkz. H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 168, 172, 194, 207).

¹³⁶ Bkz. Ek 10. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 405 (H. Ritter, "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar", s. 66; A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 405).

¹³⁷ 'Abdullâh b. Lutfullâh b. 'Abdu'r-Reşîd (Hâfiz-i Ebrû), *Mecmû'au't-tevârih (Zubdetu't-tevârih)*, Ayasofya, nr. 3353: IX. yüzyıl, "*es-Sultânul-A'zam Şâhruh Bahâdur*"un Kütüphanesi için; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1653: 819, müellif hattı, eser "*Şâhruh Bahâdur*"ın Kütüphanesi için hazırlanmıştır, 142 minyatürü ihtiva etmektedir (bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 38). Kezâ bkz. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 456 (bkz. H. Ritter, "Autographs in Turkish Libraries", s. 65-66).

¹³⁸ 'Allâf, *Velf-nâme*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2297: "*Sultânul-a'zam ... Mugîsu'd-dunyâ ve'd-dîn Ebû'l-Feth İbrâhîm Sultân*" (A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 338).

¹³⁹ Nizâmî-yi 'Arûzî, *Çehâr makâle*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşîr Efendi, nr. 285: Herât, 835/1431 (bkz. *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, Ankara 1994, s. 541-542); Nizâmî-yi 'Arûzî, *Çehâr makâle*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1954: 835/1431, müstensih: "... *es-Sultânî*" (bkz. Kemal Çiğ, "Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", *Şarkiyat Mecmuası*, III, (1959), s. 74-75); Senâ'î, *Hadikâtu'l-hakîka*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1762/1: müstensih: Mes'ûd b. Mansûr b. Ahmed, 791/1389, Şîrâz (bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 27; Fatemeh Mohajeri, *Ayasofya Kütüphanesinde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, s. 16).

Sa'îd¹⁴⁰, Hüseyin-i Baykara¹⁴¹, Uluğ Beg¹⁴²) ve Safevî (Şâh İsmâ'îl¹⁴³, Şâh Tahmâsb¹⁴⁴, Şâh I. 'Abbâs¹⁴⁵) hükümdarları ile devlet ileri gelenlerinin özel kütüphaneleri için hazırlanan pek çok değerli yazma dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, İran'ın mahallî hâkimleri¹⁴⁶ ile devrin ileri gelen bazı aileleri için istinsah edilen¹⁴⁷ pek çok değerli yazma da bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Özellikle Tebrîz¹⁴⁸, Şîrâz¹⁴⁹, İsfahân¹⁵⁰,

Bay-Sungur'un kütüphanesi için bkz. Ruknu'd-dîn Humâyûn-ferruh, *Kitâb ve kitâbhânehâ-yi şâhanşâhî-yi İrân*, II, *ez sadr-i İslâm tâ 'asr-i konûn*, Tahran 1347/1968, s. 106-112.

¹⁴⁰ Bkz. Ek 11. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4055 (H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 212).

¹⁴¹ Mîrh'ând, *Ravzatu's-safâ*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3173: 18 Cemâzîu'l-âhîr 934/10 Mart 1528, müstensih: Dervîş Muhammed b. 'Alî. Nüsha müellifin torunu Giyâsu'd-dîn b. Humâmû'd-dîn H'ândemîr tarafından 933/1526-27 yılında yeniden gözden geçirilerek tashih edilmiştir.

¹⁴² Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, *Tevârîh-i 'âlem*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 2935: IX/XVI. yüzyıl, ("*Uluğ Beg el-Kürgenî*" Kütüphanesi için), (F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 43); Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî, *Câmi'u't-tevârîh*, III. Ahmed, nr. 2935: tarihsiz., Uluğ Bey Kütüphanesi için; Seyyid Müneccim, *Risâle-yi şekl-i mugnî ve zillî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 1362: istinsah tarihi: 837/1433, Uluğ Bey Kütüphanesi için (İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Felsefe-biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik-Astronomi Okulu", *Divan. İlmî Araştırmalar*, XIV, (2003), s. 22 n. 82).

¹⁴³ Firdevsî, *Şâh-nâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1485: istinsah tarihi: 928/1522, müstensih: Muhammed b. Cemâlû'd-dîn el-Kâtib. Yazma hakkında bkz. Güner İnal, "Şâh İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri", *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, V, (1973), s. 497-529.

¹⁴⁴ Hacî Muhammed b. Hâcî 'Alî b. Hâcî Muhammed (Bîgâmî), *Târîh-i Firûzşâhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3055: X/XVI. yüzyıl, müstensih: Bende-yi dergâh Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî, Şâh I. Tahmâsb'ın kütüphanesi için (Munzevî, *Fihristvâre*, II, s. 1196-1197).

¹⁴⁵ Şâh I. 'Abbâs tarafından vakfedilen bir *Mecmû'a* için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 725 (bkz. Ek 17).

¹⁴⁶ Firdevsî, *Şâh-nâme*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1978: IX/XV. yüzyıl, "*Selâtinu'l-âlem Sultân Mîrzâ*" için (K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 80-81); Anonim, *Kıyasu'l-enbiyâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1236: IX/XV. yüzyıl, "*Abdu'l-Melik b. 'Abdu'l-Kâdir-i Kirmânî*" için hazırlanmıştır. Sa'dî, *Kulliyât*, Orta İran'da hüküm süren 'Alâ'u'd-dîn isimli mahallî bir hâkim adına 831/1427-28 yılında istinsah edilmiştir (bkz. Fatemeh Mohajeri, *Ayasofya Kütüphanesinde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, s. 35).

¹⁴⁷ Mu'înu'd-dîn Yezdî, *Mevâhib-i İlâhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4227: 27 Ramazân 808/18 Mart 1406, müstensih: Huseyn b. Muhammed b. Huseyn b. Mahmûd el-Ma'ruf bi-Perdedâr, istinsah yeri: Yezd, ("*Emîr Sâhib-i A'zam H'âce Râhu'd-dîn Muhammed-zâde*" nin evi için; Mîrh'ând, *Ravzatu's-safâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3227: 994/1585-86, müstensih: Mîr Hâdî-yi Yezdî, istinsah yeri: Yezd (bkz. Ek 12); Mîrh'ând'ın *Ravzatu's-safâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3230: Bu yazmanın Safevîler'den Bahâdîr Han Ustacalu'ya ait olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Ek 13).

¹⁴⁸ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Kitâbu't-tevzîhât*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, nr. 785: *fî Ebvâbu'l-birr-i Şenb-i Tebrîz fî Medreseti'l-hikemiyye*, Evâhir-i Muharrem 716/14-23 Nisan

Kum¹⁵¹, Erdebîl¹⁵², Yezd¹⁵³, Herât¹⁵⁴, Buhârâ¹⁵⁵ ve Semerkand¹⁵⁶ gibi İnan ve Mâverâu'n-nehir şehirlerinde istinsah edilen eser sayısının çok oluşu dikkat çekicidir. Bu eserler arasında bilhassa İnan sanat tarihi için önem taşıyan, devrin meşhur hattatlarının kaleminden çıkan ve tanınmış sanatçılar tarafından minyatörlerle süslenen¹⁵⁷ pek çok yazma bulunmaktadır. Sultân 'Alî el-Meşhedî¹⁵⁸, Muhammed el-Kivâm eş-Şîrâzî¹⁵⁹, Şâh Mahmûd-i

1316, müstensih: Muhammed b. Halîl b. İbrâhîm b. 'Afîf eş-Şîrvânî el-Hurremdeştî. Keza daha bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4371.

¹⁴⁹ Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1921, 1955, 1984 (K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 52-53, 75-76, 82-83); Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2608, 3812 (H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 156, 162, 163); Ayasofya, nr. 4792 (F. Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: 'Ain al-quğât al-Hamadânî, Nağm ad-dîn al-Kubrâ, Nağm ad-dîn ad-Dâja", s. 24); Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2566: "bi-makâm-i Ebû İshâkiyye-yi musallâ-yi Şîrâz" (A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 128).

¹⁵⁰ 'İmâd Fakîh-i Kirmânî, *Kulliyât*, 796/1394, İsfahân, "Medrese-yi Safîr", müstensih: Kâmrevâ en-Nassâh eş-Şîrâzî (bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 274).

¹⁵¹ Muhammed b. Emîr Fazlullâh el-Müsevî, *Essahu't-tevârîh [Târîh-i Hayrat]*, Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Hatice Sultan, nr. 224: Evâhir-i Cemâzû'l-âhir 895/11-20 Mayıs 1490, Kum.

¹⁵² İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi (Konya), nr. 1006 (A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 19).

¹⁵³ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3227.

¹⁵⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 292, 293 (A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 183-184; Fehmi Edhem Karatay-Ivan Stchoukine, *Les manuscrits orientaux illustrés de la bibliothèque de l'université de Stamboul*, Paris 1933, s. 34-35); Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1919, 1943 (K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 64-65; H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 226); Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3267: Hâfiz-i Ebrû, *Mecmû'au't-tevârîh*, 9 Şa'bân 828/26 Haziran 1425, müstensih: Muhammed b. Mutahhar b. Yûsuf b. Ebû Sa'id el-Kâdî en-Nîsâbüri.

¹⁵⁵ K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 53.

¹⁵⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2810 (H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 135).

¹⁵⁷ Mesela bkz. Firdevsî, *Şâh-nâme*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1984: Müstensih: Muhammed Kâtib-i Şîrâzî, 956/1549. Eser Şîrâzî'da 12 sanatçı tarafından 7 senede hazırlanmıştır ve Safevî minyatörcülüğünün zirvesini teşkil etmektedir (bkz. K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesin'deki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 82-84).

¹⁵⁸ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 497, 504; Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1913, 1940. Sanatçı hakkında bkz. H'âdemîr, *Hulâsatu'l-ahbâr*, Ayasofya, nr. 3190, vr. 477b; 'Abbâs İkbâl, "Kibletu'l-kuttâb Sultân 'Alî Meşhedî", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyât*, XIII/2, (Tahrân 1344/1965), s. 87-93; Necîb Mâil Herevî, *Târîh-i nushahâ-perdâzî ve tashîh-i intikâdî-yi nushahâ-yi hattî*, Tahrân 1380/2001, s. 124-125.

¹⁵⁹ Bkz. Ek 15-16. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 480; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3055: müstensih: "Bende-yi dergâh Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî". Sanatçı hakkında bkz. Mehdî Beyânî, *Ahvâl ve âsâr-i hoşnevisân*, III, Tahrân 1348/1969, s. 815).

Nîşâbü'rî¹⁶⁰, Muhammed Huseyn-i Tebrîzî¹⁶¹ ve 'Îmâd el-Hasanî¹⁶² gibi tanınmış hattatlara ait yazmalar bu cümledendir¹⁶³.

O halde burada şu soruya cevap aramak gerekecektir: İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Timurlu ve Safevî hükümdarlarının hususî kütüphanelerine ait pek çok değerli yazma nasıl olmuş da İstanbul kütüphanelerine ulaşmıştır? XVI. yüzyılda Osmanlı kütüphanelerinde Farsça eserlerin sayısının artması ile Osmanlı fetihleri arasında bir ilişki var mıdır?

Bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların bir bölümünü, doğrudan ya da dolaylı olarak, Osmanlı fetihleri ile ilişkilendirmek mümkündür. Yavuz Sultan Selîm zamanında gerek Suriye ve Mısır gibi yeni fethedilen yerlerden getirilen yazmalar, gerekse sahiplerinin ölümü ile dağılan özel kütüphanelerden temin edilen kitaplarla Topkapı Sarayı'nda büyük bir koleksiyon kurulduğu bilinmektedir¹⁶⁴. Bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan son Memlûk hükümdarı Kansu Gavri (1501-1516)'nin özel kütüphanesine ait bazı yazmalar bu durumu teyid etmektedir. Bu yazmalardan birisi *Şâh-nâme*'nin Şerîfî (Şerîf-i Âmidî, Huseyn b. Hasan b. Muhammad el-Huseyni el-Hanefî, öl. 920/1514)¹⁶⁵ tarafından Türkçe'ye yapılan manzum tercümesinin 916/1510 yılında bizzat mütercim tarafından Sultan Kansu Gavri'nin özel kütüphanesi için hazırlanan nüshasıdır¹⁶⁶. Bu eserlerin yanı sıra, Süleymaniye Kütüphanesi'nde Kansu Gavri'nin

¹⁶⁰ *Mecmû'a*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1425, 1426 (T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 621-622). Sanatçı hakkında bkz. Mehdî Beyânî, *Ahvâl ve âsâr-i hoşnevisân*, I, *Nesta'lik-nevisân*, Tahran 2536/1977², s. 295-296.

¹⁶¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1425 (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 621).

¹⁶² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1427, 1428, 1437 (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 622-623, 626).

¹⁶³ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. , 480, 497, 504, 1425, 1426, 1427, 1437 (bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, nr. 492, 519, 531, 542, 571, 579); Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1913, 1940 (bkz. K. Çığ, "Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki Minyatürlü Kitaplar Kataloğu", s. 62, 67-68; T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 222).

¹⁶⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, İstanbul 1977, s. 243; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, s. 38. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Cemâzîu'l-âhir 923/Haziran 1517 tarihli bir raporda Halep kalesinde bulunan kitaplar hakkında bilgi verilmiştir. Raporun birinci bölümünde padişahın kütüphanesine gönderilmeye lâyık eserler, ikinci bölümünde orta değerde olan nüshalar, üçüncü bölümünde ise saklamaya değmeyecek, satılması uygun görülen değersiz ve eksik kitaplar yer almaktadır. Raporun sonunda ise bu konuda padişahın fikri sorulmaktadır. Bu rapor Yavuz Sultan Selîm'in Mısır seferi sırasında kitap toplamaya çalıştığını ortaya koymaktadır (İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, s. 39).

¹⁶⁵ Bkz. E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, II, ed. E. G. Browne, London 1965², s. 390-393; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, İstanbul 1333/1914, s. 256-257.

¹⁶⁶ Bkz. Ek 14. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1519.

kütüphanesine ait olduğunu tespit edebildiğimiz üç yazma daha bulunmaktadır.¹⁶⁷

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Akkoyunlu hükümdarlarına ait çeşitli zırhlar¹⁶⁸ ve aynı müzenin arşivinde bulunan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî devletlerine ait bazı özel yazışmalar¹⁶⁹, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî devletlerine ait pek çok değerli eşyanın, Osmanlılar tarafından ele geçirilerek İstanbul'a nakledildiğini ortaya koymaktadır¹⁷⁰. Bunların yanı sıra, Osmanlı devletinin Çaldıran savaşından sonra Tebrîz'i ele geçirmesinin ardından, burada bulunan çok sayıda sanatçının Yavuz Sultân Selîm'in emri ile İstanbul'a getirildiği de arşiv vesikalarının ışığında bilinmektedir¹⁷¹. İran coğrafyasındaki Osmanlı fetihleri neticesinde ele geçirilen yerlerden İstanbul'a taşınan eşyalar arasında, tıpkı Suriye ve Mısır'da olduğu gibi, çok sayıda kitabın da bulunduğunu tahmin etmek mümkündür.

Nitekim bu yorumu güçlü kılan bir kaç delil bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Hâcî Muhammed b. Hâcî 'Alî b. Hâcî Muhammed (Bîgâmî) tarafından kaleme alınan *Târîh-i Firûzşâhî* isimli eserin tanınmış Safevî hattatı "*Bende-yi dergâh*" Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî tarafından Şâh Tahmâsb'ın hususî kütüphanesi için hazırlanan çok güzel bir nüshasıdır¹⁷². Başka bir delil de, koyu renk bir boya ile üzeri boyanmak suretiyle silinmeye çalışılmış bir

¹⁶⁷ *Mesâ'ilü munyeti'l-musallâ fi'l-fikh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttap, nr. 402 (Yazma hakkında bkz. *Türk Cilt Sanatı Sergisi*, (25 Kasım-1 Aralık 1968), Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonlarından Seçilmiş Yazma Eserler, Ankara 1968, s. 8); 'Alâ'u'd-devle Simnânî, 'Avârîf, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 54 (Yazma hakkında bkz. F. Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: 'Ain al-qudât al-Hamadânî, Nağm ad-dîn al-Kubrâ, Nağm ad-dîn ad-Dâja", s. 15); Fatih, nr. 3513 (Yazma hakkında bkz. Hellmut Ritter, "La Parure des Cavaliers und die Literatur über die ritterlichen Künste", *Der Islam*, XVIII, (1929), s. 124).

¹⁶⁸ Bkz. Tülin Çoruhlu, "Osmanlı Cebehanesine Ganimet Olarak Giren Akkoyunlu Silahları", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler 4-7 Kasım 1997*, Ankara, yay. A. Aktaş Yasa, I, Ankara 1999, s. 177-189.

¹⁶⁹ Bkz. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu, I. Fasikül*, İstanbul 1938, s. 21-22, 28, 108, 120; A. Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940, s. 119-133; L. Fekete, *Einführung in die persische Paläographie. 101 persische Dokumente*, ed. F. Hazai, Budapest 1977, s. 110, 184, 188, 260, 264.

¹⁷⁰ Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Safevîler'e ait bazı özel eşyalar için bkz. Farrokh Malekzadeh, "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Şâh İsmail-i Safevî'ye Ait Kupa", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, (1977), s. 263-276; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Şâh İsmail'in Zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevherati", *Belleten*, XXIII/92, (1959), s. 611-619.

¹⁷¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı sarayında ehl-i hiref (sanatkarlar) defterleri", *Belgeler*, XI, (1986), s. 23-76.

¹⁷² Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3055.

vakıf kaydından açıkça anlaşıldığına göre, Şâh I. ‘Abbâs tarafından Şeyh Safîu’-d-dîn Erdebîlî’nin Erdebîl şehrinde bulunan türbesindeki kütüphaneye vakfedilmiş olan¹⁷³, ancak bugün Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan bir *mecmû‘a*’dır¹⁷⁴. Ancak çok dikkatle bakıldığında okunabilen ve yazmanın Şâh I. ‘Abbâs’a tarafından vakfedildiğini ortaya koyan Farsça ibare şu şekildedir:

“*Vaqf namûd in kitâb-râ kalb-i âsitân-i ‘Alî ibn Abî Tâlib -‘alayh al-salâm-, ‘Abbâs al-Safavî bar-âsitâna-yi munavvara-yi Şâh Safî -‘alayh al-rahma- ki, har ki hâhad ba-hânad maşrût bar-ân ki, az-âsitâna bîrûn nâbarad, va har ki bîrûn barad, şarîk-i hûn-i İmâm Husayn -‘alayh al-salâm-bûda-bâsad*”¹⁷⁵.

İbarede Şâh I. ‘Abbâs’ın vakıf kaydından sonra gelen ağır beddua cümlesi dikkat çekicidir: “Her kim (bu kitabı) okumak isterse, -türbeden dışarı götürmemek şartıyla- okusun! Her kim (bu kitabı) dışarı götürürse, İmâm Hüseyin’in kan(ını) dökenlerin) ortağı olsun!”. Bu ibareyi Şâh I. ‘Abbâs tarafından Şeyh Safîu’-d-dîn’in türbesindeki kütüphaneye vakfedilen diğer kitapların üzerinde de görmek mümkündür¹⁷⁶. Şâh I. ‘Abbâs’a ait vakıf kaydının sol kenarında oldukça silik bir Safevî mührü dikkati çekmektedir. Biraz uğraştıktan sonra bu mührü okuyabilmek mümkündür: “*Vaqf-i âsitâna-yi mutabarrika-yi safiyya-yi Safaviyya 1017*”. Daha aşağıda solda bulunan bir Osmanlı vakıf mührü üzerinde “*Vaqafa al-Vazîr al-a‘zam ‘Alî Paşa b. al-Marhûm Nûh Efendi 1146*” ibaresi okunmaktadır¹⁷⁷. Mührün sahibi, yazmanın bir zamanlar içerisinde bulunduğu kütüphanenin kurucusu Vezîr Hekîmoğlu ‘Alî Paşa (1689-1758)’dan başkası değildir¹⁷⁸. Yazmanın

¹⁷³ Şeyh Safîu’-d-dîn Erdebîlî’nin türbesi ve burada bulunan kütüphane için bkz. *Gencîne-yi Şeyh Safî*, neşr. Seyyid Yûnisî, *Neşriyye-yi Kitâbhâne-yi Millî-yi Tebrîz*, 16, Tebrîz 1348/1969; ‘Alî Ekber ‘Alâ‘î, “Arâmgâh-i Şeyh Safîu’-d-dîn”, *Humer-i Merdom*, 11, (1342/1964), s. 35-41; Bâbâ Saferî, *Erdebîl der-guzer-i târîh*, II, Erdebîl 1350/1971, s. 200-294; Cemâl Turâbî Tabâtabâ‘î, *Âsâr-i bâstânî-yi Âzerbâyçân*, II, *Âsâr u ebniyye-yi târîhî-yi şehristânhâ-yi Erdebîl, Ârâsbârân, Halhâl, Serâb, Meşkin-şehr, Mogân*, Tebrîz 2535/1976, s. 85-191; Yûsuf Mi‘mârî, “Gencîne-yi tarâçode-yi buk‘a-yi Şeyh Safî”, *Mecelle-yi Temâşâ-yi Zendegî*, 9-10-11, (1372/1993), s. 46-60; Muhammed ‘Alî Muhlisî, *Fihrist-i binâhâ-yi târîhî-yi Âzerbaycân-i Şarkî*, Tahran 1371/1992, s. 25-37; Osman G. Özgüdenli, “Şeyh Safîu’-d-dîn Erdebîlî’nin Türbesinde Bulunan Kitaplar”, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10, (2001), s. 43-56.

¹⁷⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Hekîmoğlu Ali Paşa, nr. 725 (bkz. Ek 17). Bu yazma, kütüphanede 24.04.2003 tarihinde kütüphanedeki bir çalışmamız esnasında, restorasyon için çıkarılmışken tesadüfen dikkatimizi çekmiştir.

¹⁷⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Hekîmoğlu Ali Paşa, nr. 725, (iç kapak, bkz. Ek 17).

¹⁷⁶ Bkz. Osman G. Özgüdenli, “Şeyh Safîu’-d-dîn Erdebîlî’nin Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar”, s. 51-52.

¹⁷⁷ Hekîmoğlu ‘Alî Paşa’nın mührü için daha bkz. Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, s. 91.

¹⁷⁸ I. Mahmûd’un sadrazamlarından olan Hekîmoğlu ‘Alî Paşa, İstanbul Davud Paşa’da inşası

daha önce vakfedilmiş olması ve üzerindeki ağır beddua cümlesi, vakıf ibaresinin üzerinin -muhtemelen Osmanlı coğrafyasında- koyu bir boya ile boyanmak suretiyle silinmeye çalışılmasına sebep olmuştur.

Bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Nizâmî'ye ait bir *Hamse*¹⁷⁹ nüshası yukarıdaki *mecmû'ada* karanlık kalan bazı noktaları aydınlatmamıza yardım eder. Oldukça güzel bir yazı ile istinsah edilen bu eser, üzerindeki vakıf kaydından açıkça anlaşıldığına göre, tıpkı yukarıda incelediğimiz yazma gibi, Şâh I. 'Abbâs tarafından Şeyh Sâfiu'd-dîn'in Erdebîl'deki türbesinde bulunan kütüphaneye vakfedilmiştir. İç kapak üzerinde Şâh I. 'Abbâs'ın yukarıda metnini ve tercümesini verdiğimiz vakıf kaydı yer almaktadır. İyice eskimiş ve muhtemelen daha Safevîler zamanında tamir görmüş olan iç kapak sayfasındaki bu kaydın üzerinin silinmemiş olması dikkate değerdir. İç kapak üzerinde iki ayrı yere vurulan açık ve oldukça okunaklı bir Safevî mühründe "*Vaqf-i âsitâna-yi mutabarrika-yi safiyya-yi Safaviyya 1017*" ibaresi okunmaktadır¹⁸⁰. Sol kenarında bulunan Osmanlı mühründe ise "*Vaqafa al-Vazîr al-a'zam 'Alî Paşa b. al-Marhûm Nûh Efendi 1146*" ibaresi yer almaktadır¹⁸¹. Bu mühür, yazmanın -tıpkı yukarıdaki *macmû'a* gibi- bir zamanlar Vezîr Hekîmoğlu 'Alî Paşa'nın kütüphanesinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yazmalar üzerinde bulunan müşterek mühürler, Şâh I. 'Abbâs tarafından Şeyh Sâfiu'd-dîn Erdebîlî'nin türbesinde bulunan kütüphaneye vakfedilen bu iki kitabın, bugünkü mekânları her ne kadar farklı da olsa, bir zamanlar aynı ortak kaderi paylaştıklarını ispatlamaktadır.

Şâh I. 'Abbâs tarafından Şeyh Sâfiu'd-dîn'in Erdebîl'deki türbesinde bulunan kütüphaneye vakfedildiği hâlde bugün İstanbul'da bulunan başka bir yazma Firdevsî'nin *Şâh-nâme* isimli eserinin 6 Zî'l-hicce 868/10 Ağustos 1464 tarihli nüshasıdır¹⁸². Yazmanın ilk ve ikinci yaprakları üzerinde Şâh I. 'Abbâs'ın metnini yukarıda verdiğimiz ağır beddua içeren vakıf kaydı yer almaktadır¹⁸³. Kaydın hemen altına 1017 (16 Nisan 1608-4 Nisan 1609)

1147/1734-35 yılında tamamlanan câminin yanında bir de kütüphane kurdu muştur (bkz. İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, s. 84).

¹⁷⁹ Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 2061 (bkz. Ek 18-19).

¹⁸⁰ Bkz. Ek 19.

¹⁸¹ Bkz. Ek 18.

¹⁸² Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1496, vr. 684a: İstinsah tarihi: 6 Zî'l-hicce 868/10 Ağustos 1464, müstensih: Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. 'Alî el-Meşhûr bi-Bakkâl. Yazma hakkında daha bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 128 n. 336; Abdulkadir Karahan-Tahtsin Yazıcı-Ali Milani, *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Şehnâme Yazmalarından Seçme Minyatürler*, I, İstanbul 1971.

¹⁸³ Şâh I. 'Abbâs'ın bedduasını içeren vakıf kaydı yazmanın iki ayrı sayfasına kaydedilmiştir (bkz. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1496, vr. 1a, 2a).

tarihi düşülmüştür. Vakıf kaydının yanına “*Vaqf-i âsitâna-yi mutabarrika-yi safiyya-yi Safaviyya 1017*” ibaresini içeren mühür basılmıştır. Bu durum kitaplara vakıf kaydı yazılması ve mühürleme işlemlerinin aynı tarihte (1017/1608-9) yapıldığını ortaya koymaktadır. Yazmada yer alan vakıf kaydının Osmanlılar tarafından silinmemiş olması dikkate değerdir. Yine, konumuzla ilgili bir başka yazma da bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır¹⁸⁴. Söz konusu yazma Sa’dî’nin *Bûstân* isimli eserinin ‘Alî el-Huseynî el-Kâtib tarafından Rebî’l-âhir 932/Şubat 1526 yılında Herât şehrinde istinsah edilen nefis bir nüshasıdır. Yazmanın içerisinde farklı sayfalara vurulan oldukça okunaklı bir mühür bu nüshanın yukarıdaki yazmalar ile ilişkisini açık bir şekilde ortaya koyar: “*Vaqf-i âsitâna-yi mutabarrika-yi safiyya-yi Safaviyya 1017*”¹⁸⁵. Bu durumda bu yazmanın da diğer yazmalar gibi bir zamanlar Şeyh Safî’ü’d-dîn Erdebîlî’nin Erdebîl’de bulunan kütüphanesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yazmanın üzerinde her hangi bir vakıf kaydının bulunmaması dikkat çekicidir. Vakıf ibaresinin hiç yazılmadığı, ya da sonradan tahrip edildiği düşünülebilir. Bununla birlikte, mühür, bu yazmanın bir zamanlar Şeyh Safî’ü’d-dîn Erdebîlî Kütüphanesi’nde bulunduğunu ve bundan önce incelediğimiz yazmalar ile muhtemelen aynı kaderi paylaştığını göstermektedir.

Safevî hükümdarı I. ‘Abbâs tarafından Şeyh Sâfî’ü’d-dîn’in türbesine vakfedilen bu kitaplar, türbede bulunan benzer pek çok değerli kitaba dokunulmadığı hâlde¹⁸⁶, nasıl olmuş da İstanbul kütüphanelerine ulaşmıştır? Bu değerli yazmalardan ikisinin Hekimoğlu ‘Alî Paşa Kütüphanesi’ne girişi bir tesadüf müdür? Bu sorulara şu anki bilgilerimiz ışığında makul bir cevap bulabilmek pek de mümkün değildir. Ancak, şimdilik bir kaç yazmaya ait gibi gözükken bu durumun, daha başka yazmalar için de geçerli olabileceğini düşünmemek için herhangi bir sebep yoktur. Burada, Sadrazam Hekîmoğlu ‘Alî Paşa Kütüphanesi’nin tamamlandığı 1147/1734-35 yılından kısa bir süre önce Erdebîl şehrinin Osmanlılar tarafından fethedildiği¹⁸⁷ ve içerisinde bu kitapların da bulunduğu Şeyh

¹⁸⁴ Sa’dî-yi Şîrâzî, *Bûstân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY 1410: müstensih: ‘Alî el-Huseynî el-Kâtib, istinsah tarihi ve yeri: Evâhir-i Rebî’u’s-sânî 932/3-12 Şubat 1526, Herât, vr. 4a, 12a (bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 184).

¹⁸⁵ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY 1410, vr. 4a, 12a, 45a.

¹⁸⁶ Bkz. Osman G. Özgüdenli, “Şeyh Safî’ü’d-dîn Erdebîlî’nin Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar”, s. 52-54.

¹⁸⁷ Osmanlı orduları Erdebîl şehrini 1137/1725 yılı sonlarında ele geçirmiş, kısa süre sonra da şehrin ve bölgenin tahrîri yapılmıştır. Osmanlılar, yaklaşık beş yıl sonra 1142/1730 yılında bölgeyi İran’da istikrarı yeniden tesis eden Nâdirşâh kuvvetlerine terk etmek zorunda kalmışlardır (Aliyev Salih Muhammedoğlu, “Erdebil”, *DİA*, XI, s. 277).

Safîu'd-dîn Erdebîlî Kütüphanesi'nin Osmanlılar tarafından tahrîr edildiği¹⁸⁸ göz önünde tutulmalıdır. Şimdilik tespit edebildiğimiz bu beş yazma, hiç değilse Safevî saray ve vakıf kütüphanelerine ait bazı kitapların, kuşkusuz Osmanlı fetihleri ile ilişkili bir şekilde, ancak ayrıntısını bilemediğimiz yollarla, Osmanlı kütüphanelerine girişine şahitlik etmektedir.

Nitekim tanınmış Osmanlı Şehnâmecisi Ta'likî-zâde Mehmed Subhî (öl. 1014/1606)¹⁸⁹ tarafından kaleme alınan ve 993/1585 yılında Tebrîz şehrinin Osmanlılar tarafından fethini anlatan *Tebrîziyye* isimli eserde, şehrin fethi esnasında ganimet olarak ele geçirilen değerli eşyalar arasında tanınmış hattatların kaleminden çıkmış pek çok değerli kitabın da bulunduğu açıkça zikredilmiştir:

“... li-mu'allifihî: Râfîzî kuştan ba-del na-ârad malâl / mâl-i Şî'î hast bar Sunnî halâl ... besî su'lûk-ı bî-kuvvet kîse kîse la'l ü yâkût ve cevâhir-i semîn ve evânî-i zerrîn ü simîn ve akmîşe-i zer-bâfte ve dibâcât-ı mülevven-tâfte çıkarub ve nice kara elif bilmez nâdân hoş-nüvîs-i üstâd-i hândân hattıyla nâyâb nice fâhîr kitâb buldı”¹⁹⁰.

Bu satırlar Osmanlı fetihleri ile yazma kitaplar arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bilgilerin ışığında, XVIII. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen ve Tebrîz, Urmiye, Merâga, Erdebîl, Hemedân ve Kirmânşâh gibi eski İran kültürünün önemli merkezlerinin kısa süre için Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile neticelen Batı İran ve Azerbaycan coğrafyasındaki Osmanlı fetihlerinin¹⁹¹ de İstanbul kütüphanelerine yeni yazma akışına sebep olmuş olması çok mümkündür. XVIII. yüzyılın ikinci çeyreği Osmanlı kütüphanelerinin en olgun dönemi olarak tanımlanmaktadır¹⁹². Artık iyice oturmuş olan Osmanlı kütüphanelerinin, İran fetihlerine paralel olarak, bu dönemde doğudan yeni kitap girişiyle daha da zenginleşmiş olması mümkündür.

Bununla birlikte, bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların tamamının fetih ve ganimet yoluyla İstanbul'a getirildiğini düşünmek de elbette yanlış olacaktır. Zirâ, bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan İran Azerbaycanı'na ait bazı vakıf kayıtları, Osmanlı

¹⁸⁸ Osman G. Özgüdenli, “Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar”, s. 48.

¹⁸⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. P. Fodor, “Ta'likî-zâde”, *EP*, X, s. 165-166; Erhan Afyoncu, “Ta'likî-zâde Mehmed Subhî'nin Hayatı Hakkında Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXI, (2001), s. 285-306.

¹⁹⁰ *Tebrîziyye*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1299, vr. 20b. 41-42.

¹⁹¹ Osman G. Özgüdenli, “Osmanlı İmanı I: Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrîr Kayıtları: Coğrafi ve İdarî Taksimat”, *AÜ DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, (2003), s. 83-85.

¹⁹² Bkz. İsmail E. Erünsal, “The Golden Age of Ottoman Libraries (1730-1754)”, *İ.Ü.E.F. Kütüphanecilik Dergisi, Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 4, (1998), s. 19-29.

devletinin, XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevîler'e ait vakıfların meşruiyetini resmen tanıdığını ve vakıflara ait mâllara müdahalede bulunmadığını göstermektedir¹⁹³. Yine, aksi takdirde, XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Erdebîl şehrinin Osmanlılar tarafından fethi esnasında, Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin türbesinde bulunan ve ele geçirilerek tahrîr edildiği hâlde dokunulmayan¹⁹⁴ pek çok değerli kitabın durumunu izah edebilmek de mümkün olmayacaktır.

Bu durumda, Osmanlı fetihleri esnasında ele geçirilerek İstanbul'a getirilen yazmaların önemli bir kısmının, vakıf kütüphanelerine değil de hususî kütüphanelere ait olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte, yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi, her ne kadar sayıca az da olsa, vakıf kütüphanelerine ait bazı kitapların da bir şekilde İstanbul'a ulaştığı muhakkaktır. Bu kitapların, savaşların yarattığı karışıklıklar sırasında, yerli halk, kütüphane görevlileri ya da Osmanlılar tarafından ait oldukları kütüphanelerden dışarı çıkartılmış ve sonradan satılmış olması muhtemeldir.

XVI ve XVII. yüzyıllarda Farsça yazmaların İstanbul'a taşınmasında fetihlerin dışındaki faktörlerin de önemli rol oynadığı görülmektedir. Bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazmalardan bir kısmının Timurlu ve bazı Orta Asya hükümdarları tarafından Osmanlı sarayına hediye olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Özbekler tarafından Osmanlı sarayına hediye olarak iki Kur'an, bir Nizâmî *Hamse*'si ve bir *Şâh-nâme* gönderildiği bilinmektedir¹⁹⁵. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin Hazine kısmında bulunan 1488 numaralı yazma¹⁹⁶ muhtemelen Özbekler tarafından Osmanlı sarayına hediye olarak gönderilen bu *Şâh-nâme* nüshası olmalıdır¹⁹⁷.

Şâh I. Tahmâsb ve I. 'Abbâs gibi Safevî hükümdarları tarafından Osmanlı sultanlarına hediye olarak gönderilen kitaplar hakkındaki bilgilerimiz daha fazladır. Meselâ Şâh I. 'Abbâs tarafından elçi olarak İstanbul'a gönderilen ve 13 Safer 984/13 Mayıs 1576 tarihinde maiyeti ile birlikte Divân-ı

¹⁹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mâliyeden Müdevver Defter, nr. 590, s. 43-44; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri, nr. 136, s. 27; "... *Selâtin-i mâziden Akkoyunlu Pâdişâhlarından Hasan Pâdişâh ve Cihânşâh ve Şeyh Üveys Bahâdır Han'dan ellerinde temessükleri olub...*". Bkz. Hüsamettin Mehmedov, "Osmanlı Dönemi Gence-Karabağ Eyaletinde Vakıflar", *OTAM*, 4, (1993), s. 639. Daha bkz. Osman G. Özgüdenli, "Osmanlı İrani I: Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrîr Kayıtları: Coğrafi ve İdarî Taksimat", s. 103-104.

¹⁹⁴ Osman G. Özgüdenli, "Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Kütüphanesinde Bulunan Kitaplar", s. 43-56.

¹⁹⁵ Bkz. Güner İnal, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri", *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, V, (1973), s. 512 n. 32.

¹⁹⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1488: müstensih: Muhammed Bâkî el-Kâtib, istinsah yeri ve yılı: Buhârâ, 972/1564 (bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, s. 133).

¹⁹⁷ Güner İnal, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri", s. 512.

Hümâyûn'da kabul olunan Tokmak Muhammedî Sultân'ın beraberinde getirdiği hediyeler arasında pek çok değerli eşyanın yanı sıra Firdevsî'nin *Şâh-nâme*'si ile İran şairlerine ait 60 ciltten fazla *divân* ve bir kaç parça musavver *murakka'âtın* bulunduğu bilinmektedir¹⁹⁸. Safevî hükümdarları tarafından elçiler vasıtasıyla İstanbul'a gönderilen bu kitaplar, kaynaklardaki tasvirlerle göre, umumiyetle devrin önemli hattatları tarafından özel olarak hazırlanmış ve usta müzehhiplerce süslenmiş çok değerli nüshalar idi¹⁹⁹. Osmanlı sultanlarına hediye olarak gönderilen bu kitaplardan bir kısmı bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır²⁰⁰. Yine, bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan ve Şâh I. Tahmâsb tarafından Sultan III. Murâd'a hediye edilen "Şâh Tahmâsb Albümü" olarak bilinen bir *mecmû'a* da bu cümledendir²⁰¹.

Muhtelif hükümdarların yanı sıra, bazı üst düzey Osmanlı idarecilerinin de zaman zaman Osmanlı sultanlarına kitap hediye ettiği bilinmektedir. Vezîr-i a'zam Sinân Paşa (öl. 1596) tarafından 1591 yılında Sultan III. Murâd (1574-1595)'a hediye edilen bir *Şâh-nâme* nüshası bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır²⁰². Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir *Mesnevî* yazması üzerindeki "*Bağdâd kâdısının gönderdiği kitâbdır. Sene 990*" kaydı da saraya sunulan bir hediyeye şahitlik etmektedir²⁰³. Saraya hediye edilen bu kitaplardan bazılarının, dolaylı bir şekilde de olsa İran fütûhatıyla ilişkili olması mümkündür.

XVI ve XVII. yüzyıllarda İran ve Mâverâû'n-nehir'den Osmanlı ülkesine göç eden bazı edib ve sanatkârların da beraberlerinde bir miktar yazmayı getirdikleri anlaşılmaktadır. Meselâ "Basîrî" adıyla tanınan şair Muhammed b. Ahmed b. Ebu'l-Me'âlî el-Murtazâ (941/1534-35)'nın yanında Mollâ 'Abdu'r-Rahmân Câmî ve 'Alî Şîr Nevâ'î'nin kitapları olduğu hâlde Sultan

¹⁹⁸ Bkz. Bekir Kütükoğlu, "Şâh I. Tahmasb'ın III. Murad'a Culus Tebriki", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XI/15, (1960), s. 6. İlginçtir ki, Safevî elçisinin dönüşü esnasında Osmanlılar tarafından verilen pek çok değerli hediye arasında kitap bulunmamaktadır (hediyeler için bkz. B. Kütükoğlu, aynı makale, s. 7).

¹⁹⁹ Şâh I. Tahmâsb ve I. 'Abbâs tarafından Osmanlı sultanlarına hediye olarak gönderilen değerli kitaplar için bkz. Ebulfez Rahimov, "Safevîlerin Türkiye'ye Hediye Gönderdiği Kitaplar", *Türk Kültürü*, XXXIII/386, (1995), s. 347-350.

²⁰⁰ Filiz Çağman-Zeren Tanındı, "Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", *Aslanapa Armağanı*, ed. Selçuk Mülayim-Zeki Sönmez-Ara Altun, İstanbul 1996, s. 37 n. 1.

²⁰¹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1422 (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 8, 620).

²⁰² Bkz. F. Çağman-Z. Tanındı, "Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", s. 38 n. 2.

²⁰³ Fatih, nr. 3836 (H. Ritter, "Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul", s. 141).

II. Bâyezid zamanında İstanbul'a geldiği bilinmektedir²⁰⁴. Yine, Safevî ülkesinden Osmanlılar'a göç eden Hasan 'Alî Kâtib tarafından hazırlanan iki yazma bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır²⁰⁵. Öte yandan Osmanlı ülkesine göç eden bazı âlimlerin de, tıpkı edib ve sanatkarlar gibi bir miktar kitabı beraberlerinde getirdikleri anlaşılmaktadır²⁰⁶.

Osmanlı ülkesine vuku bulan hızlı kitap akışında, bütün bunların yanında başka faaliyetlerin de rol oynamış olması mümkündür. Her ne kadar elimizde açık bir delil bulunmasa da, bir miktar yazmanın tüccarlar tarafından ticarî faaliyetler neticesinde Orta Asya ve İran'dan Osmanlı ülkesine taşınmış olması çok muhtemel gözükmektedir.

İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmalar muhteva yönünden incelendiğinde, farklı konulara ait pek çok kitabın zaman içerisinde İstanbul kütüphanelerine girdiği görülür. Bu kitaplar içerisinde bihassa edebî eserlerin çokluğu dikkat çeker. Meşhur İran ve Osmanlı şairlerine ait Farsça *dîvân*ların yanı sıra, Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*²⁰⁷ ve Firdevsî'nin *Şâh-nâme'si*²⁰⁸ Osmanlı coğrafyasında en çok ilgi gören Farsça edebî eserler olmuştur. Eserlerinin nüsha sayısına bakıldığında, İranlı şairler arasında bilhassa Câmî, Sâ'dî ve Hâfız'ın Osmanlı entelektüeli arasında özel bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tarih kitapları arasında ise, ilk sırayı Mîrh'ân (öl. 904/1498)²⁰⁹,ın *Ravzatu's-safâ*, Vassâf (öl. 730/1329-30)²¹⁰,ın

²⁰⁴ Bkz. Ahmet Kartal, *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri. -Edebî Açıdan-. (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, s. 415.

²⁰⁵ Bkz. F. Çağman-Z. Tanındı, "Osmanlı-Safevî İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", s. 57-58.

²⁰⁶ İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Felsefe-biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik-Astronomi Okulu", *Divan. İlmî Araştırmalar*, XIV, (2003), s. 22 n. 82.

²⁰⁷ Mevlânâ'nın eserlerinin farklı kütüphanelerde bulunan nüshaları şu eserde toplanarak tanıtılmıştır: M. Önder-İ. Binark-N. Sefercioğlu, *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, *Yazmalar*, Ankara 1974.

²⁰⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan *Şâh-nâme* nüshaları için bkz. Abdulkadir Karahan-Tahsin Yazıcı-Ali Milani, *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Şehnâme Yazmalarından Seçme Minyatürler*, I, İstanbul 1971; Güner İnal, *İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki Şehname Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1972; Güner İnal, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri", *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, V, (1973), s. 497-529.

²⁰⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. C. Storey, *Edebiyyât-i Fârsî, ber-mebnâ-yi te'lîf-i İstorî*, II, tercume-yi Y. Bregel, Farsça terc. Y. Aryanpûr-S. İzedî-K. Keşâverz, tahrîr A. Munzevî, II, Tahrân 1362/1983, s. 521-544; Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, I, Tahrân 1374/1995, s. 619-622; T. Yazıcı, "Mirhand", *İA*, VIII, s. 360-361; R. Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 247-248.

²¹⁰ Hayatı ve eserleri hakkında bkz. C. A. Storey, *Persian Literature, A Bio-bibliographical Survey*, I/1, London 1970², s. 267-270; Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, II,

Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr ve İdrîs-i Bidlîsî (öl. 926/1520)²¹¹, nin *Heşt beheşt* isimli eserleri almaktadır²¹². Edebiyat ve tarih kitaplarını, *inşâ* kitapları takip etmektedir. İnşâ kitapları içerisinde tanınmış Hârezmşâh münşîsi Reşîdu'd-dîn Vatvât²¹³, in eserlerinin ayrı bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir²¹⁴.

Osmanlı coğrafyasında XVI. yüzyılın sonlarından itibaren kültürel yapının ve edebî zevklerin değişmeye başladığı görülmektedir. Nitekim bunun tâbii sonuçlarından biri olarak, Osmanlı sahasında telif edilen Farsça eserlerin sayıca azalmış ve yerini XVII. yüzyıldan itibaren Farsça'dan Türkçe'ye tercüme faaliyetlerine bırakmıştır²¹⁵. Bu dönemde Osmanlı okuyucusu tarafından ilgi ile karşılanan *Bûstân*, *Gülistân*, *Mesnevî*, *Ravzatu's-safâ* ve *Târîh-i Vassâf* gibi eserler pek çok kez şerh edilerek Türkçe'ye tercüme edilmiştir²¹⁶.

Tıpkı telif faaliyetleri gibi, istinsah faaliyetlerinde de XVII. yüzyıldan itibaren bir azalma başlamıştır. Ancak, hız kaybetmesine rağmen istinsah faaliyetlerinin büsbütün durduğunu düşünmek de yanlıştır. XVIII. yüzyılda

---

Tahran 1375/1996, s. 918-919; E. Merçil, "Vassâf", *İA*, XIII, s. 232-234; P. Jackson, "Wassâf", *EF*, XI, s. 174.

²¹¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Ankara 1991, s. 1-52; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Türkçe terc. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 51-55.

²¹² Osman G. Özgüdenli, *Turco-Iranica. Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, s. 312.

²¹³ Hayatı ve eserleri için bkz. M.N. Şahinoğlu, "Vatvât", *İA*, XIII, 235-240; ['Abbâs İkbâl], "Ebkârü'l-efkâr ve Reşîdu'd-dîn Vatvât", *Mecelle-yi Yâdigâr*, IV/1-2, Tahran 1326/1947, s. 82-95.

²¹⁴ Eserlerinin İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshaları için bkz. Ahmed Ateş, "Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, X/14, İstanbul 1959, s. 1-24; Zehra Bilgegil, "Raşîd al-Dîn Vatvât'ın Abkâr al-Afkâr fî Resâ'il va'l-Aş'âr İsimli Eserinin Yeni Bir Nüshası", *Belleten*, LVII/220, Ankara 1994, s. 745-750.

²¹⁵ Burada en tipik örnek olarak, Bitlis hâkimi Şeref Han tarafından 1005/1597 yılında Farsça olarak kaleme alınmış *Şeref-nâme*'nin, evvelâ müellifin torununun oğlu Emîr Şeref Han b. Abdâl Han'ın isteği üzerine yeğeni Mehmed Beg b. Ahmed Bey Mîrzâ tarafından 1078/1667-68 yılında, daha sonra da Eğil Beyi Emîr Mustafa'nın isteği üzerine Şem'î tarafından 1092/1681 yılında olmak üzere iki kez Türkçe'ye tercüme ettirilmesi zikredilebilir (bkz. F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, s. 244; *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, I, *Türkçe Tarih Yazmaları*, (I. Fasikül: Umumî Tarihler), İstanbul 1943, s. 322; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 246-247).

²¹⁶ F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, s. 198-199; *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, I, *Türkçe Tarih Yazmaları*, (I. Fasikül: Umumî Tarihler), s. 47-53, 77-79; C. Storey, *Edebiyyât-i Fârsî, bermebnâ-yi te'lîf-i İstorî*, II, s. 538-539. Osmanlı coğrafyasındaki Farsça tercüme faaliyetleri için bkz. Tahsin Yazıcı, *Pârsînevisân-i âsyâ-yi sagîr*, Tahran 1371/1992; *Dânişnâme-yi edeb-i Fârsî. Edeb-i Fârsî der Anâtoli ve Bâlkân*, ed. Hasan Anûşe, VI, Tahran 1383/2005.

Beşiktaş, Galata ve Üsküdar gibi bazı İstanbul semtleri²¹⁷ ile bazı Anadolu şehirlerinde²¹⁸ istinsah edilen pek çok Farsça yazma bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu yüzyılda bazı Osmanlı müstensihlerinin istinsah faaliyetleri dikkate değerdir. Bunlar arasında gösterişli bir üslûba dayanan ve istinsahı oldukça güç olan *Târîh-i Vassâf*'ı 1148/1735-36 ve 1175/1761-62 tarihlerinde iki kez Üsküdar'da istinsah eden Sâlih b. Osmân el-Üsküdârî (*eş-Şehîr fî Mâbeyn-i Etrâbe bi-Şîk-i Sâni*)²¹⁹ ile aynı eseri 1183/1769 ve 1195/1781 yıllarında iki kez istinsah eden Mehmed Nazîf zikredilebilir²²⁰.

XIX. yüzyılda Osmanlı devleti ile İran arasındaki siyasî ilişkilerin gelişmesi Farsça yazmaların İstanbul kütüphanelerine girişi için yeni imkânlar yaratmıştır. Bu dönemde çeşitli sebeplerle İstanbul'a gelen İranlı muhacir ve aydınlar tarafından istinsah edilen yazmalara bugün İstanbul kütüphanelerinde rastlamak mümkündür. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen dört farklı yazma XIX. yüzyılda İran'dan Osmanlı ülkesine muhaceret eden Mîrzâ Habîb-i İsfahânî (öl. 1311/1893)²²¹ tarafından istinsah edilmiştir²²². Bu arada İstanbul'a gelen İran sefaret görevlileri ile İstanbul'daki İran sefâretinin²²³, İstanbul'da bulunan İran asıllı

²¹⁷ Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 2822: 1127/1715, müstensih: Hifzî Muhammed, istinsah yeri: İstanbul (Şehid Ali Paşa Kütüphanesi için istinsah edilmiştir); Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Rıza Paşa, nr. 15: XII/XVIII. yüzyıl, istinsah yeri: İstanbul Beşiktaş, (Sultan I. 'Abdu'l-Hamîd için) (bkz. F. Tauer, "Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul, III. Histoire de l'Irân et de la Transoxiane", *Archiv Orientalni*, III, (1931), s. 472); Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 248: Receb 1199/10 Mayıs-7 Haziran 1785, müstensih: Ahmed Câvîd, istinsah yeri: İstanbul Beşiktaş; Mîrzâ Muhammed Mehdî Han Esterâbâdî, *Târîh-i Nâdirî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 640: 15 Safer 1217/16 Haziran 1802, istinsah yeri: İstanbul Süleymaniye.

²¹⁸ Bkz. Ek 20. Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Ayasofya, nr. 3107: Evâhir-i Safer 1144/Ağustos 1731, müstensih: Mustafâ b. Sun'ullâh, istinsah yeri: Bursa'da Ebî İshâk-i Kâzerûnî Zâviyesi.

²¹⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Ragıp Paşa, nr. 1056: 1 Cemâzîu'l-âhir 1148/17 Ekim 1735; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1272: Şa'bân 1175/25 Şubat-26 Mart 1762, istinsah yeri: İstanbul Üsküdâr.

²²⁰ Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Bayezit Devlet Kütüphanesi, nr. 4972: Cemâzîu'l-âhir 1183/1-30 Ekim 1769, istinsah yeri: İstanbul; Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Halet Efendî, nr. 582: Receb 1195/23 Haziran-22 Temmuz 1781.

²²¹ Hakkında bkz. İrec Afşâr, "Asâr-i Mîrzâ Habîb-i İsfahânî," *Yagmâ*, XVI/2, (1342/1963), s. 80-82; T. Yazıcı, "Habîb Esfahânî", *Elr.*, XI, s. 426-427; *Dânişnâme-yi edeb-i Fârsî. Edeb-i Fârsî der Anâtölî ve Bâlkân*, s. 313-317, 377-378, 381-382, 422).

²²² İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 233, 266, 712, 1591 (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 116, 130, 320, 689). Keza Mîrzâ Aka Han tarafından 1308/1890-91 yılında İstanbul'da Mîrzâ Habîb-i İsfahânî'nin evinde istinsah edilen bir yazma için bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 485 (A. Ateş, *İstanbul Kütüphaneleri Farsça Manzum Eserler*, s. 158).

²²³ Hâfiz, *Dîvân*, Österreichische Nationalbibliothek, (Wien), nr. 3131: müstensih:

sahafların ve İstanbul'da yayınlanan Farsça dergilerin²²⁴ de yazmaların Osmanlı ülkesine taşınmasında rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bütün bu faaliyetlerin, Osmanlı ülkesine XVI-XVIII. yüzyıllardaki canlı yazma akışı ve Osmanlı ülkesindeki yoğun istinsah faaliyetleri yanında oldukça sönük kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gittikçe hız kazanan dikkate değer önemli bir gelişme de pek çok İslâmî yazmanın İstanbul kütüphanelerinden farklı yollarla Avrupa kütüphanelerine taşınmasıdır. Yazmaların üzerinde bulunan vakıf, istinsah ve temellük kayıtları, bugün Viyana, Berlin, Paris, Oxford ve Londra gibi Avrupa'nın önemli yazma kütüphanelerinde muhafaza edilen pek çok Farsça yazmanın Osmanlı coğrafyasında istinsah edildiğini, ya da uzun süre Osmanlı coğrafyasında okunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yazmalar arasında Osmanlı coğrafyası ile ilişkili pek çok Farsça müellif hattının (*autograph*) da bulunduğunu belirtmeliyiz²²⁵. Bu

---

Muhammed Reşîd-i İsfahânî, XIII/XIX. yüzyıl. Eser, 1290 yılı Ramazân ayında (23 Ekim-21 Kasım 1873) Muhammed Bâkır Hân Şîrâzî tarafından İstanbul'daki İran sefâretinde *nâ'ib-i evvel* olan 'Abdullâh b. Muhammed'e hediye edilmiştir (bkz. İrec Afşâr, *Fihrist-i destnevîshâ-yi Fârsî der-Kitâbhâne-yi Millî-yi Otrîş ve Arşîv-i Otrîş der-Vîn*, Tahran-Wien, 1382/2001, s. 91-92).

²²⁴ XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında İranlı aydınlar tarafından İstanbul'da Farsça olarak çıkartılan *Ahter* gazetesindeki kitap ilânları, bu gazetenin İran'dan İstanbul'a kitap trafiğinde önemli rol oynamaya başladığını göstermektedir (*Ahter*, 1292, I, *sâl-e evvel-sevvom*, Tahran 1378/1999, s. 8, 12, 36, 384; *Ahter*, II, *sâl-i çehârom u pencom*, Tahran 1379/2000, s. 998, 1072, 1458). Kitap ilânlarından hareketle, aynı durumun yazma eserler için de geçerli olabileceğini düşünmemek için hiç bir sebep yoktur.

²²⁵ Biz burada örnek olarak sadece Berlin'de (Staatsbibliothek zu Berlin) bulunan Osmanlı coğrafyası ile ilişkili bazı Farsça müellif hatlarına ait notlarımızı veriyoruz: Mehmed Sa'îd b. Yahyâ Efendi, *Gulzâr*, telif: 1282/1865, (müellif hattı), (Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Orient. Oct. 1916); Muhammed Sâlih b. Muhammed Nakî b. Muhammed İsmâ'îl b. Hodâ-dâd b. Muhammed İsmâ'îl Esterâbâdî, *Mesnevî*, (müellif hattı), telif: 1 Safer 1314/12 Haziran 1896, (Ms. Orient. Oct. 3554); Hasan b. Huseyn el-Tâyşî, (öl. X/XVI. yüzyıl), [*Târih-i 'âlem*], (müellif hattı), müellif, Sultan II. Bâyezîd zamanında İran'dan Anadolu'ya gelmiş, çeşitli ihsanlara nâil olmuş, buna bir karşılık vermek için de Sultân Selîm adına söz konusu eseri kaleme almıştır (Ms. Orient. Oct. 1031); Anonim, *Zubdetu'n-nesâiyih min es-sahâ'ih*, 10 Şa'bân 906/29 Şubat 1501 tarihinde II. Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Ahmed için yazılmış anonim *Nasihât-nâme*'dir, (müellif hattı?), (Ms. Orient. Oct. 2288); Hayrî (öl. X/XVI. yüzyıl), *Dîvân*, (müellif hattı), (Ms. Orient. Oct. 3046); Sa'dî, *Dîvân*, istinsah tarihi: 30 Muharrem 706/11 Ağustos 1306, müstensih: Ebû Suleymân b. Ebu'l-Fazl Fahr el-Penâketî, ferağ ve temellük kayıtlarından anlaşıldığına göre eser meşhûr İlhanlı tarihçisi Benâketî tarafından istinsah edilmiş, daha sonra Osmanlı coğrafyasına girmiş ve XIII/XIX. yüzyıl sonuna kadar da İstanbul'da kalmıştır, (Ms. Orient. Oct. 3451); Sultân Ahmed b. Mevlânâ Sirâcu'd-dîn Mahmûd b. Sultân Hâcîşâh Kureyşî, (X/XVI. yüzyıl), *Câmi'u'l-murşîdîn*, telif: 972/1564, (müellif hattı), Sultan II. Selîm'e kadar kısa Osmanlı tarihidir, (Ms. Orient. Oct. 2847). Yazmaların katalog tanıtımı için bkz. *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIV/1, *Persische Handschriften*, I, herausgegeben von Wilhelm Eilers, beschrieben von Wilhelm Heinz, Wiesbaden 1968, s. 1-2, 124-125, 139-140, 155-156, 175,

husus göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların öyküsü hakkındaki bilgilerimizin daha da derinleştirilebilmesi, kuşkusuz İstanbul kütüphanelerindeki incelemelerin yanında, Osmanlı coğrafyasından yurt dışına çıkartılan pek çok yazmanın da dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ile mümkün olabilecektir.

İstanbul kütüphanelerinin Farsça yazma sayısı açısından XIX. yüzyılın sonlarına doğru artık son şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Bugün İstanbul'un önemli yazma kütüphanelerinde bulunan Farsça eser sayısında, bazı yazma bağışlar bir kenara bırakılırsa, XX. yüzyılın başlarından itibaren artık önemli bir değişme yaşanmadığı görülür.

Bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça eserler arasında pek çok yazmanın müellif hattı (*autograph*) olduğu görülmektedir²²⁶. Bu yazmalar arasında; Ebû'l-Fazl Hubeş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî²²⁷, Ebû'l-Feth Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kârtânî²²⁸, Vassâf²²⁹, 'Abdu'l-Kâdir-i Merâgî²³⁰, 'Abdullâh b. Lutfullâh b. 'Abdu'r-Reşîd (Hâfiz-i Ebrû)²³¹, 'Alî Kuşçu²³², Devletşâh-i Semerkandî²³³, 'Abdu'r-Rahmân b. Ahmed-i Câmî²³⁴, İdrîs-i Bidlîsî²³⁵, 'Atâullâh b. Fazlullâh Cemâl el-Huseynî²³⁶,

253-254, 274-275.

²²⁶ Türkiye kütüphanelerinde bulunan özellikle Arapça müellif hattı eserler şu çalışmada tanıtılmıştır: H. Ritter, "Autographs in Turkish Libraries", *Oriens*, VI, (1953), s. 63-90.

²²⁷ *Kitâbu vucûhu'l-Kur'an*, Âtîf Efendi Kütüphanesi, Eki, nr. 1316. Bkz. Ek 1-2.

²²⁸ *Zulâlu's-safâ fi ahvâli'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4376: VI/XIII. yüzyıl, Gilân Hâkimi Ebû'n-Nasr Dibâc b. Fîlşâh için hazırlanmıştır.

²²⁹ *Tezciyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3207: Evâhir-i Şa'bân 711/1-10 Ocak 1312, (IV. cilt). Bu nüshanın tanıtımı için bkz. Osman G. Özgüdenli, "Târîh-i Vassâf be-hattî mu'ellif ve mohr-i Kitâbhâne-yi Rab'-i Raşîdî", *Nâme-yi Bahâristân*, VII-VIII, (Tahran 1382/2004), s. 63-72; Osman G. Özgüdenli, "İlhanlı Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: Târîh-i Vassâf'ın Müellif Nüshası", *TTK Belleten*, LXX/258, (2006), s. 501-522.

²³⁰ *Câmî'u'l-elhân*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3644: 3 Safer 818; *Şerhu kitâbu'l-edvâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3651/1, vr. 1b-66b: tarihsiz, (E. İhsanoğlu-R. Şeşen-G. Gündüz-M.S. Bekar, *Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi*, İstanbul 2003, s. 6, 12).

²³¹ *Zubdetu't-tevârîh*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1653: 819/1416-17.

²³² *Risâle der-'ilm-i hesâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2733/3, vr. 170b-221a: Evâsıt-i Ramazân 877/8-18 Şubat 1473 (bkz. E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 21; E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi-C. Akpınar-İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I, s. 30).

²³³ *Tezkiretu's-şu'arâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3868, vr. 147b: "Be-te'lîf ve tahrîr-i heza et-tezkire ... Devletşâh b. 'Alâ'u'd-devle b. Bahtşâh el-Gâzî ...fi 27 Şevvâl 892".

²³⁴ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 251, 1243 (bkz. A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 420, 436); Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, nr. 678; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 405 (H. Ritter, "Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmîne Ait Arapça Yazmalar", s. 66; A. Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 405; Fatemeh Mohajeri, *Ayasofya Kütüphanesinde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, s. 64-65); *Kulliyât*, Topkapı Sarayı, Hazine, nr. 672/1, vr. 1-112.

Basîrî²³⁷, Nizâmu'd-dîn 'Abdu'l-'Alâ' el-Bîrcendî²³⁸, Lokmân b. Huseyn el-Aşûrî el-Huseynî²³⁹, Hasan Beg Rûmlû²⁴⁰, Kemâl b. Celâl Munecim-i Yezdî²⁴¹, Sâ'ib-i Tebrîzî²⁴² ve Mîrzâ Habîb-i İsfahânî²⁴³ gibi önemli âlim, edib ve tarihçilerin eserlerini saymak mümkündür²⁴⁴. Müellif hattı yazmaların yanı sıra, tanınmış âlim ve müellifler tarafından istinsah (ya da tashih) edilen bazı önemli eserler de bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır²⁴⁵. Yine, pek çok yazma da eskilik, orijinallik ve sanat değeri itibarıyla büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla İran dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü ile ilgili pek çok eserin eski ve muteber nüshasının bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

²³⁵ *Heşt Beheşt*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1655: X/XVI. yüzyıl.

²³⁶ *Ravzatu'l-ahbâb*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 2175: 880/1475-76 (eser 'Alî Şîr Nevâ'î'ye takdim edilmiştir. Bkz. Ramazan Şeşen, "Türkiye Kütüphanelerindeki Tanıtılmamış Bazı Farsça Yazmalar", *ITED*, VIII/1-4, (1984), s. 21).

²³⁷ *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşîr Efendi, nr. 292/2: 923/1517 (bkz. *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, Ankara 1994, s. 542).

²³⁸ *Tuhfe-yi Selîmiyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 71: 20 Ramazân 911/14 Şubat 1506, Trabzon; *Şerh-i zicc-i cedîd-i sultânî*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2939: istinsah yeri ve tarihi yoktur. Eserin müellif nüshası olduğu kayıtlıdır (E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi-C. Akpınar-İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I, s. 109-110).

²³⁹ *Şâhinşâh-nâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 1404: 989/1581 (karş. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 610: müstensih: 'Alâ'u'd-dîn Mansûr).

²⁴⁰ *Ahsenu't-tevârih*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3317: X/XVI. yüzyıl, (XI. ve XII. ciltler).

²⁴¹ *Rûz-nâme (Târîhçe fî ahvâl-i mulûk*, Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1861: X/XVI. veya XI/XVII. yüzyıl (bkz. T. Sobhânî, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî-yi kitâbhânehâ-yi Türkiye*, s. 292).

²⁴² *Divân*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 400: Bu nüsha şair tarafından Cemâzîu'l-âhîr 1086/22 Ağustos-20 Eylül 1675 tarihinde Muhammed Şafî için kaleme alınmıştır (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 189; Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, s. 516-517).

²⁴³ Eserleri için bkz. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 233, 266, 712, 1591 (bkz. T. Sobhânî-H. Aksu, *Fihrist*, s. 116, 130, 320, 689).

²⁴⁴ Yine, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Osmanlı müelliflerine ait Farsça müellif hattı eserler arasında şunları da saymak mümkündür: Ahmedî b. Hayru'd-dîn el-Aydîmî, *Efsâne-yi cunûd-i hired*, *Sandûkatu'l-ma'ârif*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2831; Dervîş 'Osmân, *Enîsu'l-'âşîkîn*, Esad Efendi, nr. 3880; Şâkir Mehmed Efendi, *Şerh-i Bûstân-i Sa'dî*, Esad Efendi, nr. 2543 (H. W. Duda, "Die persischen Dichterhandschriften der Sammlung Es'ad Efendi zu Istanbul", s. 39, 42, 62).

²⁴⁵ Gazzâlî, *Kimyâ-yi sa'âdet*, Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 1390: müstensih: Hindûşâh b. Sencer b. Abdullâh el-Ceyrânî (bkz. T. Sobhânî, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi kitâbhânehâ-yi Türkiye*, s. 275); Kudbu'd-dîn-i Şîrâzî, *Şerhu hikmeti'l-işrâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Hatice Sultan, nr. 207: müstensih: Fâhrü'd-dîn Hindûşâh es-Sâhibî (bkz. H. Ritter, "Philologika IX: Die vier Suhrevardî", *Der Islam*, XXIV/3-4, (1937), s. 277); Mîrh'ând, *Ravzatu's-safâ*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3173: müstensih: Dervîş Muhammed b. 'Alî, musahhih: Giyâsu'd-dîn b. Humâmu'd-dîn H'âdemîr.

Sonuç olarak, bugün İstanbul kütüphanelerinde bulunan Farsça yazmaların oluşumunun uzun bir süreçte ve çok farklı şekillerde gerçekleştiği neticesine ulaştığımızı söyleyebiliriz. Etkisi ve geçerliliği her ne kadar zamana ve devrin şartlarına göre değişse de, yazmaların oluşumunda beş farklı yolun ön plana çıktığı görülmektedir: 1. XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da telif, tercüme ve istinsah edilen Farsça yazmalar. 2. Çeşitli dönemlerde İran ve Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden âlim, edib ve sanatkârların beraberlerinde getirdiği Farsça yazmalar. 3. XV-XVIII. yüzyıllarda savaş ve fetihler neticesinde İran'dan Anadolu'ya taşınan Farsça yazmalar. 4. Timurlu, Safevî ve Orta Asya hükümdarları tarafından Osmanlı sultanlarına hediye olarak gönderilen Farsça yazmalar. 5. Çeşitli dönemlerde ticârî faaliyetler neticesinde tüccârlar tarafından İran ve Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına taşınan Farsça yazmalar.

Burada yazmaların öyküsü ile ilgili çizmeye çalıştığımız genel taslağın bu konudaki temel problematiğe bir giriş denemesi olduğunu yeniden belirtmeliyiz. İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazmaların tam ve sistematik kataloglarının hazırlanması, yazmaların öyküsü hakkındaki bilgilerimizi zenginleştireceği gibi, İslâm dünyasındaki kültürel ilişkilerinin aydınlatılmasına da ciddi ölçüde katkı sağlayacaktır.

EKLER:

1. **Anadolu'da Yazılan En Eski Eser, (Kapak)**, (Ebû'l-Fazl Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, *Kitâbu vucûhu'l-Kur'ân*, Âtf Efendi Kütüphanesi, Eki, nr. 1316: müstensih: Ebû'l-Fazl Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, müellif hattı).
2. **Anadolu'da Yazılan En Eski Eser, (Ferağ Kaydı)**, (Ebû'l-Fazl Hubeys b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, *Kitâbu vucûhu'l-Kur'ân*, Âtf Efendi Kütüphanesi, Eki, nr. 1316, vr. 141a, istinsah tarihi: 24 Safer 558/1 Şubat 1163, istinsah yeri: Konya).
3. **Bel'amî'nin Tercume-yi Târîh-i Taberî İsimli Eserinin İshak b. Muhammed b. 'Omer b. Muhammed Şîrvânî Tarafından 586/1190-91 Yılında Mengücekler'den Fâhrü'd-dîn Behrâmşâh b. Dâvud'un Kütüphanesi İçin İstinsah Edilen Nüshası, (Zahriyye Kaydı)**, (Kitâbhâne-yi Âsitân-i Kods-i Rezevî, (Meşhed), nr. 7481. Bkz. *Tercume-yi Târîh-i Taberî, Havâdis-i sâlhâ-yi 15 tâ 132 hicrî*, Bunyâd-i Ferheng-i İrân, Silsile-yi 'Aks-i Nushahâ-yi Hattî, 3, Tahrân 1345/1966, s. 5).
4. **Bel'amî'nin Tercume-yi Târîh-i Taberî İsimli Eserinin İshak b. Muhammed b. 'Omer b. Muhammed Şîrvânî Tarafından 586/1190-91 Yılında Mengücekler'den Fâhrü'd-dîn Behrâmşâh b. Dâvud'un Kütüphanesi İçin İstinsah Edilen Nüshası, (Ferağ Kaydı)**, (Kitâbhâne-yi Âsitân-i Kods-i Rezevî, (Meşhed), nr. 7481, (ferâğ kaydı), (*Tercume-yi Târîh-i Taberî, Havâdis-i sâlhâ-yi 15 tâ 132 hicrî*, Bunyâd-i Ferheng-i İrân, Silsile-yi 'Aks-i Nushahâ-yi Hattî, 3, Tahrân 1345/1966, s. 490).
5. **Hâkânî'nin Hatmu'l-garâ'ib (Tuhfetu'l-'Irâkeyn) İsimli Eserinin Saltuklular'dan Ebû'l-Feth Melikşâh b. el-Melik Nâsîru'd-dîn Muhammed b. Saldûk'un Hususî Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası, (Zahriyye Kaydı)**, (Österreichische Nationalbibliothek, nr. 3118, İrec Afşâr, *Fihrist-i destnevîshâ-yi Fârsî der-Kitâbhâne-yi Millî-yi Otrîş ve Arşîv-i Otrîş der-Vîn*, Tahrân-Wien, 1382/2001, s. 217 fig. 25).
6. **Felek 'Alâ'-yi Tebrîzî'nin Kânûnu's-sa'âde der-siyâkat İsimli Eserinin el-Hâkî-yi Sînobî'ye Ait İstinsah ve Temellük Kaydı, (Kapak)**, (Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Or. Oct. 2556; mikrofili: Kitâbhâne-yi Dâneşgâh-i Tahrân, F. 2862).
7. **Felek 'Alâ'-yi Tebrîzî'nin Kânûnu's-sa'âde der-siyâkat İsimli Eserinin Mahmûd b. Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb-i Amâsî'ye Ait 788/1386-87 Tarihli Temellük Kaydı, (Ferağ Kaydı)**, (Staatsbibliothek zu Berlin, Ms. Or. Oct. 2556; mikrofili: Kitâbhâne-yi Dâneşgâh-i Tahrân, F. 2862).
8. **Muhammed b. Huseyn-i Kâzerûnî Tarafından 11 Receb 748/16 Ekim 1347 Tarihinde Kayseri Şehrindeki Gevher Nesibe Hatun Dâru's-Şifâsî (Dâru's-Şifâ-yi Nesibiyye)'nda İstinsah Edilen Mecmû'a, (Ferağ Kaydı)**, (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3605).
9. **Câmî'nin Silsiletu'z-zeheb İsimli Eserini Kendi Hattıyla Sultan II. Bâyezîd'e Hediye Kaydı**, (Süleymaniye Kütüphanesi, Âşîr Efendi, nr. 159, vr. 3b).

10. **Câmî'nin Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Ya'kûb'a Kendi Hattıyla Hediye Kaydı**, (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 405).
11. **el-Erdistânî'nin *Kütâb-i Külliyyât-i aksâm-i hidâyet-i intizâm der-beyân-i hakâ'ik-i ahvâl-i Hazret* İsimli Eserinin Timurlular'dan Ebû Sa'îd Bahadır Han'm Hususî Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası**, (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4055).
12. **Mîrh'ând'm *Ravzatu's-safâ* İsimli Eserinin Muhammed Halife b. Deniz Halife-yi Yezdî'ye Ait 994/1586 Tarihli Nüshası**, (Ferağ Kaydı), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3227).
13. **Mîrh'ând'm *Ravzatu's-safâ* İsimli Eserinin Safevilerden Bahâdır Han Ustacalu'ya Ait Nüshası**, (Kapak), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3230).
14. ***Şâhnâme*'nin Şerîfi Tercümesinin Memlûk hükümdarı Kansu Gavri'nin Kütüphanesi İçin Hazırlanan Mütercim Nüshası**, (Zahriyye Kaydı), (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1519).
15. ***Târîh-i Fîrûzşâhî*'nin "*Bende-yi dergâh*" Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî Tarafından Safevî Hükümdarı Şâh I. Tahmâsb'm Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası**, (Zahriyye Kaydı), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3055).
16. ***Târîh-i Fîrûzşâhî*'nin "*Bende-yi dergâh*" Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî Tarafından Safevî Hükümdarı Şâh I. Tahmâsb'm Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası**, (Ferağ Kaydı), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3055, vr. 602a).
17. **Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen *Mecmû'a***, (Kapak, Yukarıda Şâh I. 'Abbâs'm Üzeri Boyanan Vakıf Kaydı ve Safevî Vakıf Mührü), (Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 725).
18. **Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen Nizâmî'nin *Hamse*'si**, (Kapak), (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 2061).
19. **Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen Nizâmî'nin *Hamse*'si**, (Safevî Vakıf Mührü ve Kapak, Detay), (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 2061).
20. ***Târîh-i Vassâf*'m Evâhir-i Safer 1144/Ağustos 1731 Tarihinde Mustafâ b. Sun'ullâh Tarafından Bursa'da Ebî İshâk-i Kâzerûnî Zâviyesi'nde İstinsah Edilen Nüshası**, (Ferağ Kaydı), (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3107, vr. 481).

BİBLİYOGRAFYA

I. Yazmalar :

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 1472, 1688, 2608, 2781, 2810, 3208, 3404, 3513, 3779, 3812, 3831, 3836, 4045, 4055, 4080, 4227, 4281, 4371, 4376, 4518, 5426, 5456; **Ayasofya**, nr. 69, 70, 405, 1670, 1686, 1692, 1762, 2067, 2124, 2266, 2392, 2588, 2733, 2854, 2985, 3022, 3055, 3107, 3147, 3227, 3230, 3288, 3353, 3605, 3868, 3910, 4015, 4680, 4792, 4837; **Esad Efendi**, nr. 1435, 2543, 2831, 3880; **Hekimoğlu Ali Paşa**, nr. 725; **Reisülküttâb**, nr. 402; **Ragıp Paşa**, nr. 670, 1056, 1480; **Âşir Efendi**, nr. 159, 285, 292, 316; **Turhan Hatice Sultan**, 207, 224; **Nafiz Paşa**, nr. 659; **Âtîf Efendi Kütüphanesi**, Eki, nr. 1316, nr. 1390, 1861, 3246; **Bayezit Devlet Kütüphanesi**, nr. 4972; **Veliüddin Efendi**, nr. 1360, 1630, 1819; **Köprülü Kütüphanesi**, nr. 52, 956, 1597; **Nuruosmaniye Kütüphanesi**, nr. 2297, 2566, 2586, 2939, 3173, 3207, 3267, 3317, 3644, 3852, 4171; **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi**, FY, nr. 15, 71, 233, 248, 251, 266, 292, 293, 297, 400, 480, 485, 504, 640, 701, 712, 724, 1243, 1272, 1317, 1369, 1404, 1410, 1422, 1425, 1426, 1427, 1428, 1437, 1591; **Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi**, nr. 456, 1913, 1921, 1927, 1940, 1954, 1955, 1978, 1984, 1986, 1987, 1988, 2061, 2175; **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi**, Hazine, nr. 1236, 1417, 1488, 1490, 1519, 1653, 1655; III. Ahmed, nr. 2822, 2935; **Hacı Selim Ağa Kütüphanesi**, nr. 785; **Staatsbibliothek zu Berlin**, Ms. Or. Oct. 1031, 1916, 2288; 2847, 3046, 3451, 3554, Ms. Or. Oct. 2556 (mikrofilmli: Kitâbhâne-yi Dâneşgâh-i Tahrân, Tahrân, F. 2862).

II. Yazma Katalogları ve Tanıtım Yazıları :

Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, I-VIII, Tahrân 1374/1995-1384/2005.

Ak, Coşkun, “İstanbul Kütüphanelerindeki El Yazması Padişah Divanları: XV-XVII. Asır”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, III/2, (1988), s. 23-39.

Aksu, Hüsamettin, “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde Bulunan Minyatürlü, Resimli, Şekilli, Cedvelli, Plân ve Haritalı Türkçe-Arapça-Farsça Yazmalar”, *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, XIII, (1988), s. 19-62.

Anhegger, R., “Mu’âlf’-nin Hunkâr-nâmesi”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, I/1, (1949), s. 145-166.

Asgar Dilperîpür, “Nushahâ-yi hattî-yi dîvân-i sultân Selîm-i ‘Osmânî der-kitâbhânehâ-yi Türkiye”, *Name-i Aşina*, II/1, (1996), s. 46-55.

Askeri Müze Yazma Eserler Kataloğu, İstanbul 1998.

Ateş, Ahmed, “Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazma Eserler (Amasya)”, *Tarih Vesikaları*, I/16, (1955), s. 1-32.

Ateş, Ahmed, “Kastamonu Genel Kitaphânında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar”, *Oriens*, V/1, (1952), s. 28-46.

Ateş, Ahmed, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Dîn Muhammed al-Fargânî”, *Belleten*, XXIII/91, (1959), s. 415-456.

Ateş, Ahmed, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu’da Farsça Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), s. 94-135.

- Ateş, Ahmed**, “Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, *Bellekten*, XVI/61, (1952), s. 49-130.
- Ateş, Ahmed**, “Raşîd al-Dîn Vatvât’ın Eserlerinin Bazı Yazma Nüshaları”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, X/14, (1959), s. 1-24.
- Ateş, Ahmed**, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler*, I, (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri), [yay. Nihad M. Çetin], İstanbul 1968.
- Aydın, Şadi**, “Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları ve Divânlarının Nüshaları”, *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, II/6, (2002), s. 45-56.
- Babinger, Franz**, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Türkçe terc. Coşkun Üçok, Ankara 1992.
- Bakar, İsmail**, *Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu. Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu*, İstanbul 1997.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları, ve Kur’ân-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 1997.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 1998.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazma Kitapları Listesi*, İstanbul 1989.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu*, I-III, İstanbul 1993-2001.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığı Türkçe Yazma Divanlar Alfabetik Kataloğu*, İstanbul 2001.
- Bayraktar, Nail**, *Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu*, I-II, İstanbul 1991-1994.
- Beiträge zur Erschliessung der arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien*, I-IV, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1986.
- Browne, Edward G.**, *A Descriptive Catalogue of the Oriental Mss. Belonging to the Late E.G. Browne*, ed. Reynold A. Nicholson, Cambridge 1932.
- Çetin, Nihad M.**, “Mathnawî’nin Konya Kütüphanelerindeki Eski Yazmaları”, *Şarkiyat Mecmuası*, IV, (1961), s. 97-118.
- Çığ, Kemal**, “Türk İslam Eserleri Müzesi’ndeki Minyatürlü Kitapların Kataloğu”, *Şarkiyat Mecmuası*, III, (1959), s. 51-90.
- Dağlı, Y. – İşli, E. N. – Serbest, C. – Türe, D. F.**, *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 2001.
- Dizer, Muammer – Özgüç, Atılâ**, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Takvim Kataloğu*, İstanbul 1973.
- Dizer, Muammer**, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Yazma Eserler Kataloğu*, I, İstanbul 1973.
- Duda, Herbert W.**, “Die persischen Dichterhandschriften der Sammlung Es’ad Efendi zu Istanbul”, *Der Islam*, XXXIX, (1964), s. 38-70.
- Erzi, Adnan Sadık**, “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I”, *Bellekten*, XIV/53, (1950), s. 85-105; “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II”, *Bellekten*, XIV/56, (1950), s. 595-647.

- Fatemeş Mohajeri**, *Ayasofya Kütüphanesi'nde Mevcut Olan Farsça Manzum Eserler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.
- Flügel, Gustav**, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien*, I-II, Wien 1865.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî**, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I, Ankara 1967.
- Horn, Paul**, "Persische Handschriften in Constantinopol", *ZDMG*, 54, (1900), s. 275-332, 475-509.
- İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – Gündüz, G. – Bekar, M. S. – Furat, A.H.**, *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 2000.
- İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – Gündüz, G. – Bekar, M. S.**, *Osmanlı Müsiki Literatürü Tarihi*, İstanbul 2003.
- İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – Gündüz, G. – Bekar, M.S.**, *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 2004.
- İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – İzgi, C. – Akpınar, C. – Fazlıoğlu, İ.**, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 1997.
- İhsanoğlu, E. – Şeşen, R. – İzgi, C.**, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I-II, İstanbul 1999.
- İnal, Güner**, "Şah İsmail Devrinden Bir Şehname ve Sonraki Etkileri", *İ.Ü.E.F. Sanat Tarihi Yıllığı*, V, (1973), s. 497-529.
- İrec Afşâr**, "Fihrist-i Kitâbhâne-yi Sadru'd-dîn-i Konevî", *Tahkîkât-i İslâmî*, XI/1-2, (1374/1995), s. 477-502.
- İrec Afşâr**, "Hatmu'l-garâ'ib= Tuhfetu'l-'Irâkeyn, nusha-yi muverrih-i 593 (Vîn)", *Mu'ârif*, XVII/2, 1378/1999, s. 3-38.
- İrec Afşâr**, "Der-bâre-yi 'Hatmu'l-garâ'ib'", *Mu'ârif*, XVII/1, 1379/2000, s. 21-22.
- İrec Afşâr**, "Mekâm-i encâme der-nusha", *Nâme-yi Bahâristân*, 5, (1381/2002), s. 39-104.
- İrec Afşâr**, *Fihrist-i destnevîshâ-yi Fârsî der-Kitâbhâne-yi Millî-yi Otrîş ve Arşîv-i Otrîş der-Vîn*, Tahran-Wien, 1382/2001.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğları*, I, Türkçe Tarih Yazmaları, İstanbul 1943.
- İstanbul Kütüphanelerinde Fatih Hususî Kütüphanesi ve Fatih Çağı Müelliflerine Ait Eserler*, İstanbul 1953.
- Kanunî Sultan Süleyman'ın 400. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla (7 Eylül 1566-7 Eylül 1966) Sergi Kataloğu*, İstanbul 1966.
- Karahan, Abdulkadir – Yazıcı, Tahsin – Ali Milani**, *Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Şehnâme Yazmalarından Seçme Minyatürler*, I, İstanbul 1971.
- Karatay, Fehmi Edhem – Stchoukine, Ivan**, *Les manuscrits orientaux illustrés de la bibliothèque de l'université de Stamboul*, Paris 1933.
- Karatay, Fehmi Edhem**, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I, Kur'an ve Kıraat, İstanbul 1951; II: Tefsirler, İstanbul 1953.
- Karatay, Fehmi Edhem**, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, I-IV, İstanbul 1962-1969.
- Karatay, Fehmi Edhem**, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961.

- Karatay, Fehmi Edhem**, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-II, İstanbul 1961.
- Meier, Fritz**, “Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker: ‘Ain al-quḍāt al-Hamadānī, Nağm ad-dīn al-Kubrā, Nağm ad-dīn ad-Dāja”, *Der Islam*, XXIV/1, (1937), s. 1-42.
- Muctebâ Mînovî**, “Ez Hazâ’in-i Türkiye -I-”, *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, IV/2, (1335/1956), s. 42-75; “Ez Hazâ’in-i Türkiye -II-”, *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, IV/3, (1335/1956), s. 51-89; “Ez Hazâ’in-i Türkiye -III-”, *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, VIII/3, (1340/1961), s. 1-29.
- Muhammed Takî Dâneşpejûh**, *Fihrist-i Mikrofilmhâ-yi Kitâbhâne-yi Merkezî-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, I, Tahrân 1348/1969.
- Özen, Mine Esiner**, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu. Yazma Eserler*, İstanbul 1995.
- Paul, Jürgen**, “Anonyme arabische und persische inšā - Handschriften aus den Sammlungen der Süleymaniye-Bibliothek (Istanbul)”, *ZDMG*, 144/2, (1994), s. 301-329.
- Richard, Francis**, *Catalogue des manuscrits Persans, I. Ancien Fonds*, Paris 1989.
- Ritter, Hellmut**, “La Parure des Cavaliers und die Literatur über die ritterlichen Künste”, *Der Islam*, XVIII, (1929), s. 116-154.
- Ritter, Hellmut**, “Philologika, VII. Arabische und persische Schriften über die profane und die mystische Liebe”, *Der Islam*, XXI, (1933), s. 84-109.
- Ritter, Hellmut**, “Philologika IX: Die vier Suhravardī”, *Der Islam*, XXIV/3-4, (1937), s. 270-286; XXV, (1938), s. 35-86.
- Ritter, Hellmut**, “Philologika, XI: Maulānā Ğalāladdīn Rūmī und sein Kreis”, *Der Islam*, XXVI, (1942), s. 116-158; s. 221-249.
- Ritter, Hellmut**, “Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), s. 1-93.
- Ritter, Hellmut**, “Autographs in Turkish Libraries”, *Oriens*, VI, (1953), s. 63-90.
- Ritter, Hellmut**, “Die persischen Dichterhandschriften der Fatih-Bibliothek in Istanbul. Revidiert und herausgegeben von Benedikt Reinert”, *Oriens*, 29-30, (1986), s. 110-258.
- Seven, Rıfki**, *Kandilli Rasathanesi Kitaplığı Yazma Yapıtlar Kataloğu*, II, İstanbul 1977.
- Seyhan, Nezihe**, *Süleymaniye Kütüphanesindeki Minyatürlü Yazma Eserlerin Kataloğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1991.
- Storey, C. A.**, *Persian Literature. A Bio-bibliographical Survey*, I/1, London 1970²; *Edebiyyât-i Fârsî, ber-mebnâ-yi te’lîf-i İstorî*, tercume-yi Y. Bregel, Farsça terc. Y. Aryanpûr-S. İzedî-K. Keşâverz, tahrîr A. Munzevî, I-II, Tahrân 1362/1983.
- Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Koleksiyonu Yazmalar İndeks Kataloğu*, İstanbul 1991.
- Şeşen, Ramazan**, “İstanbul Kütüphanelerinde Tarih ve Tercüme-i Hale Dair Bilinmeyen Bazı Yazmalar”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXII, (1968), s. 143-168.

- Şeşen, Ramazan**, “Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXIII, (1969), s. 83-110.
- Şeşen, Ramazan**, “Türkiye Kütüphanelerindeki Tanıtılmamış Bazı Farsça Yazmalar”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VIII/1-4, (1984), s. 5-70.
- Şeşen, Ramazan – Akpınar, Cemil – İzgi, Cevad**, *Türkiye Kütüphaneleri İslâmi Tıbb Yazmaları (Arapça, Türkçe, Farsça) Kataloğu*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1984.
- Şeşen, Ramazan – İzgi, Cevad – Akpınar, Cemil**, *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, I-III, İstanbul 1406/1986.
- Tauer, Felix**, “Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul, I. Histoire Générale”, *Archiv Orientalní*, III/1, (1931), s. 87-118; “II. Histoire de Muhammad, des ‘Alides et des Halıfas. Les Kısasu’l-Anbiyâ”, *Archiv Orientalní*, III/2, (1931), s. 303-326; “III. Histoire de l’İrân et de la Transoxiane”, *Archiv Orientalní*, III/3, (1931), s. 462-491; “IV. Histoire des états Turcs en Asie Mineure et de l’empire Ottoman”, *Archiv Orientalní*, IV/1, (1932), s. 92-107; “V. Histoire des Indes - Index”, *Archiv Orientalní*, IV/2, (1932), s. 193-207.
- Tekindağ, Şehabettin**, “İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar, I”, *Türkiyat Mecmuası*, XVI, (1971), s. 134-139.
- Tevfik Hâşimpûr Sobhânî – Husâmu’d-dîn Aksû [Hüsameddin Aksu]**, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî-yi Dâneşgâh-i İstânbûl*, Tahran 1374/1995.
- Tevfik Hâşimpûr Sobhânî**, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi kitâbhânehâ-yi Türkiye*, Tahran 1373/1994.
- Türk Cilt Sanatı Sergisi, (25 Kasım-1 Aralık 1968)*, Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonlarından Seçilmiş Yazma Eserler, Ankara 1968.
- Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerde Bulunan Yazmalarla İlgili Yayınlar Bibliyografyası*, (IRCICA), İstanbul 1995.
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/1, T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Ankara 1981 [Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu]; *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/2, Ankara 1984 [Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyonu]; *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/3, Ankara 1987 [Amcazade Hüseyin Paşa ve Hekimbaşı Mustafa Nazif Efendi Koleksiyonları]; *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu*, 34/4, Ankara 1994 [Âşir Efendi Koleksiyonu].
- Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIV/1, *Persische Handschriften*, I, herausgegeben von Wilhelm Eilers, beschrieben von Wilhelm Heinz, Wiesbaden 1968.
- III. Kaynak ve Araştırmalar:**
- [‘Abbâs İkbâl], “Ebkârü’l-efkâr ve Reşîdu’d-dîn Vatvât”, *Mecelle-yi Yâdigâr*, IV/1-2, Tahran 1326/1947, s. 82-95.
- ‘Abbâs İkbâl, “Kibletu’l-kuttâb Sultân ‘Alî Meşhedî”, *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyât*, XIII/2, (Tahran 1344/1965), s. 87-93.
- ‘Âşık Çelebi, *Meşâ’ir üş-su‘arâ or Tezkere of ‘Âşiq Çelebi*, ed. G. M. Meredith-Owens, (G.M.S. N.S. vol. XXIV), London 1971.

- ‘Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî**, *Bezîm ü rezîm*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.
- Ahmed b. Ahmed b. Ahmed Domânîsî**, *Mucmelu’l-akvâl fî hikem ve’l-emsâl*, neşr. İrec Afşâr – Mahmûd Umîdsâlâr, Tahran 1381/2002.
- Ahmed b. Sa’d b. Mehdî b. ‘Abdu’s-Samed el-‘Osmânî ez-Zencânî**, *Sultana Öğütler. Alâeddin Keykubat’a Sunulan Siyâsetnâme*, Türkçe terc. H. Hüseyin Adaloğlu, İstanbul 2005.
- Ali Asgar Hikmet**, *Câmî, Hayatı ve Eserleri*, Türkçe terc. M. Nuri Gençosman, İstanbul 1949.
- Alpay, Meral – Özkan, Safiye**, *İstanbul Kütüphaneleri*, İstanbul 1982.
- Bahşayış b. Çalica**, *Eski Oğuzca Sözlük. Bahşayış Lügati*, hazırlayan Fikret Turan, İstanbul 2001.
- Balata, Refet Yalçın**, *Hunkâr-nâma (Tevârîh-i Âl-i ‘Osmân), Mîr Seyyid ‘Alî b. Muzaffer-i Ma’âlî*, İ.Ü.E.F. Fars Dili ve Edebiyatı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- Bayram, Mikâil**, “Anadolu’da Te’lif Edilen İlk Türkçe Eser Meselesi”, *V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996, s. 95-100.
- Bayram, Mikâil**, “Anadolu’da Telif Edilen İlk Eser. Keşfu’l-‘Akabe”, *İ.Ü.E.F. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/3-4, (1979), s. 291-307.
- Bayram, Mikâil**, “Sadreddin Konevî Kütüphanesi ve Kitapları”, *Türkler*, VII, ed. H.C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 585-586.
- Bayram, Mikâil**, “Selçuklular Zamanında Malatya’da İlmî ve Fikrî Faaliyetler”, *I.-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (20-21 Mayıs 1991)*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1993, s. 119-124.
- Bayram, Mikâil**, *Anadolu’da Kaleme Alınan İlk Farsça Eser. Keşfu’l-‘Akabe*, Konya 1981.
- Bayram, Mikâil**, *Şeyh Evhadu’d-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Hareketi*, Konya 1999.
- Bilgegil, Zehra**, “Raşid al-Din Vatvât’ın Abkâr al-Afkâr fî Resâ’il va’l-Aş’âr İsimli Eserinin Yeni Bir Nüshası”, *Belleten*, LVII/220, Ankara 1994, s. 745-750.
- Bilgin, Orhan**, “Turkey”, *The World Survey of Islamic Manuscripts*, III, General ed. Geoffrey Roper, London 1994, s. 271-400.
- Bosworth, C. E.**, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, Türkçe terc. H. Canlı, İstanbul 2005.
- Cahen, Cl.**, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe terc. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2000.
- Câmî**, *Nâmehâ ve munşa’ât*, neşr. ‘Esamu’d-dîn Urunbayev-Esrâr Rahmanov, Tahran 1378/2000.
- Can, Mustafa**, “Sadreddin Konevî’nin Eserleri ve Kütüphanesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, 4, (1989), s. 113-127.
- Cunbur, Müjgân**, “Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar”, *Erdem*, I/3, (1983), s. 711-743.

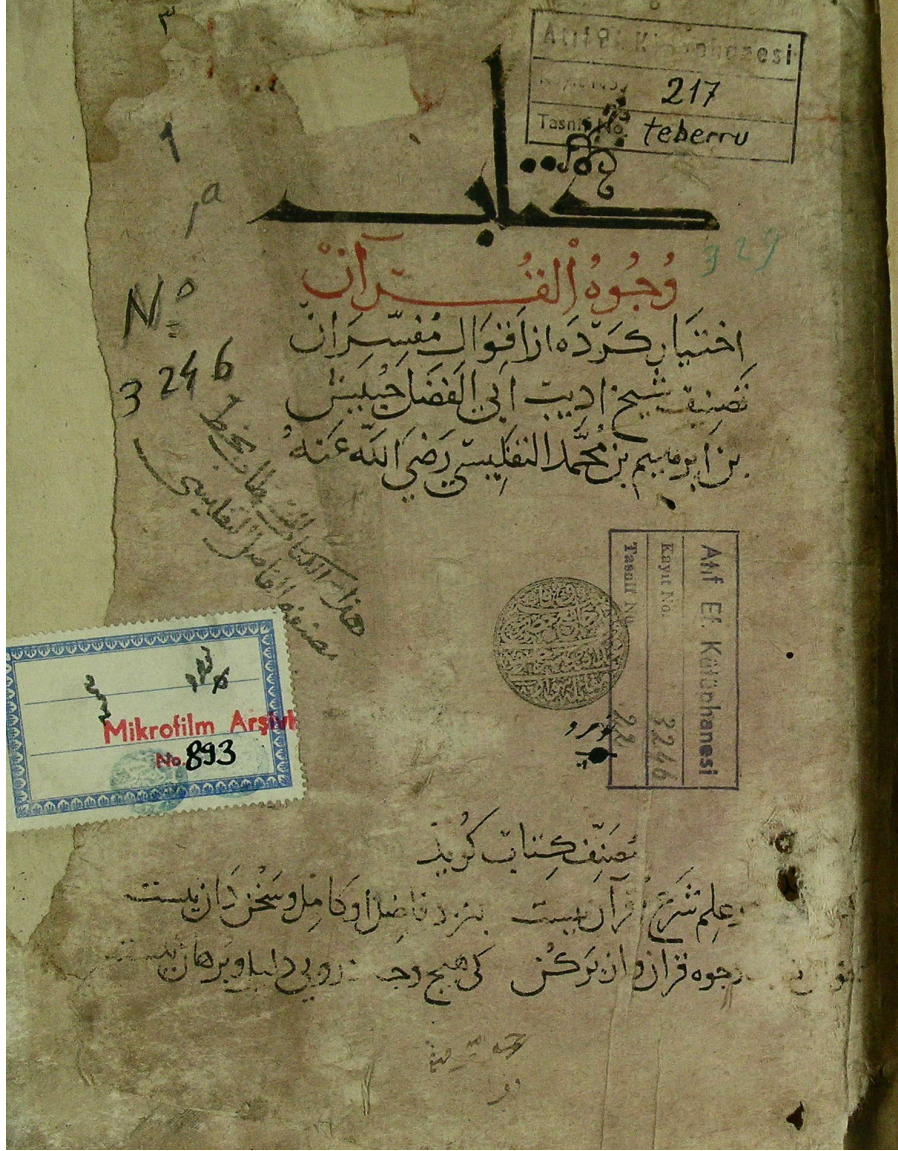
- Cunbur, Müjgân**, “Selçuklu Devri Konya Kütüphaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, II/1, (1986), s. 37-44.
- Çağman, Filiz – Tanındı, Zeren**, “Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış”, *Aslanapa Armağanı*, ed. Selçuk Mülayim-Zeki Sönmez-Ara Altun, İstanbul 1996, s. 37-62.
- Çoruhlu, Tülin**, “Osmanlı Cebehanesine Ganimet Olarak Giren Akkoyunlu Silahları”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler 4-7 Kasım 1997*, Ankara, yay. A. Aktaş Yasa, I, Ankara 1999, s. 177-189.
- Dânişnâme-yi edeb-i Fârsî. Edeb-i Fârsî der Anâtoli ve Bâlkân*, ed. Hasan Anûşe, VI, Tahran 1383/2005.
- Dener, Halit**, *Süleymaniye Umumî Kütüphanesi*, Ankara 1957.
- Erünsal, İsmail E.**, “Fâtih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfî Hakkında Birkaç Not”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXIII, (1982), s. 57-78.
- Erünsal, İsmail E.**, “Medieval Ottoman Libraries”, *Erdem*, I/3, (1983), s. 745-754.
- Erünsal, İsmail E.**, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, *Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991.
- Erünsal, İsmail E.**, “The Catalogue of Bâyezid II’s Palace Library”, *İ.Ü.E.F. Kütüphanecilik Dergisi*, 3, (1992), s. 55-66.
- Erünsal, İsmail E.**, “The Development of Ottoman Libraries from the Conquest of İstanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library”, *Bellekten*, LX/227, (1996), s. 93-125.
- Erünsal, İsmail E.**, “The Golden Age of Ottoman Libraries (1730-1754)”, *İ.Ü.E.F. Kütüphanecilik Dergisi, Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 4, (1998), s. 19-29.
- Evhadüddin Hamid-i Kirmânî**, *Rubâiler*, neşr. ve Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1999.
- Evliyâ Çelebi**, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu–Dizini*, I, ed. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996.
- Farrokh Malekzadeh**, “İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Şâh İsmail-i Safevî’ye Ait Kupa”, *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, (1977), s. 263-276.
- Fazlhoğlu, İhsan**, “Sultân I. Alâeddin Keykubat’a Sunulan Siyâsetnâme: Letâ’ifu’l-‘Alâ’iyye fî fedâ’ili’s-seniyye”, *Dîvân*, 1, İstanbul 1997, s. 225-239.
- Fazlhoğlu, İhsan**, “Osmanlı Felsefe-biliminin Arkaplanı: Semerkand Matematik-Astronomi Okulu”, *Divan. İlmî Araştırmalar*, XIV, (2003), s. 1-66.
- Flemming, Barbara**, “Türkler, Anadolu Beylikleri”, *İA*, XII/2, s. 281-286.
- Gökman, Muzaffer**, *Bayezit Umumî Kütüphanesi*, İstanbul 1956.
- Gökman, Muzaffer**, *İstanbul Kütüphaneleri ve Yazma Tıp Kitapları*, İstanbul 1959.
- H’ândemîr**, *Hulâsatu’l-ahbâr*, Süleymaniye Kütphanesi, Ayasofya, nr. 3190.
- İbn Bîbî**, *el-Evâmiru’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, Tıpkıbasım, yay. Adnan Sadık Erzi, TTK, Ankara 1956.
- İnal Savi, Saime**, “Anadolu’da Farsça Gramer Çalışmaları”, *Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, IV, Konya 1994, s. 121-126.

- İnal, Güner**, *İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki Şehname Yazmalarının Minyatürleri Üzerinde Analitik Çalışma*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1972.
- İnal, Güner**, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Ankara 1995.
- İrec Afşâr**, “Mâlikiyet ve harîd u furûht-i nushahâ-yi hattî der-gozeşte”, *Nâme-yi Bahâristân*, I/2, Tahran 1379/2001, s. 47-58.
- Jackson, P.**, “Wassâf”, *EP*, XI, s. 174.
- Kaleşi, Hasan**, “Yugoslavya’da İlk Türk Kütüphaneleri”, *Türk Kültürü*, IV/38, (1965), s. 168-172.
- Kartal, Ahmet**, “Anadolu’da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairler (XI.- XVI. Yüzyıllar)”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 682-695.
- Kartal, Ahmet**, *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri. -Edebî Açıdan-. (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.
- Konya Vakıf Defteri*, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, O. 116/1, vr. 6b-8b.
- Konyalı, İbrahim Hakkı**, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- Köprülü, M. Fuad**, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, VII/27 (1943), s. 379-485.
- Köprülü, M. Fuad**, “Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umûmî Bir Bakış”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 333-343.
- Köprülü, M. Fuad**, “Türkler, III. Edebiyat”, *İA*, XII/2, s. 531-565.
- Köprülü, M. Fuad**, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981.
- Köymen, Mehmet Altay**, “Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: *el-veledü’ş-şefik*”, *T.T.K. Belgeler*, XV/19, (1993), s. 1-22.
- Kuran, Aptullah**, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969.
- Kut, Günay – Bayraktar, Nimet**, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984.
- Kut, Günay**, “İstanbul’daki Yazma Kütüphaneleri”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXIII, (1982), s. 341-374.
- Kütükoğlu, Bekir, “Şah I. Tahmasb’ın III. Murad’a Cülus Tebriki”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XI/15, (1960), s. 1-24.
- Mansuroğlu, Mecdut**, “Anadolu Metinleri, (XIII. Asır)”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1942), s. 82-94.
- Mansuroğlu, Mecdut**, “The Rise and Development of Written Turkish in Anatolia”, *Oriens*, VII, (1954), s. 250-264.
- Mazıoğlu, Hasibe**, “Selçuklular Devrinde Anadolu’da Türk Edebiyatının Başlaması ve Türkçe Yazan Şairler”, *Malazgird Armağanı*, Ankara 1972, s. 297-316.
- Mehdî Beyânî**, *Ahvâl ve âsâr-i hoşnevîsân*, I, *Nesta’lik-nevîsân*, Tahran 2536/1977²; III, Tahran 1348/1969.
- Mehdî Ferahânî Monferid**, *Peyvend-i siyâset u ferheng der-‘asr-i zevâl-i Timûriyân ve Safeviyân (873-11/1468-1505)*, Tahran 1382/2003.
- Mehmedov, Hüsamettin**, “Osmanlı Dönemi Gence-Karabağ Eyaletinde Vakıflar”, *OTAM*, 4, (1993), s. 635-644.
- Merçil, Erdoğan**, “Vassâf”, *İA*, XIII, s. 232-234.

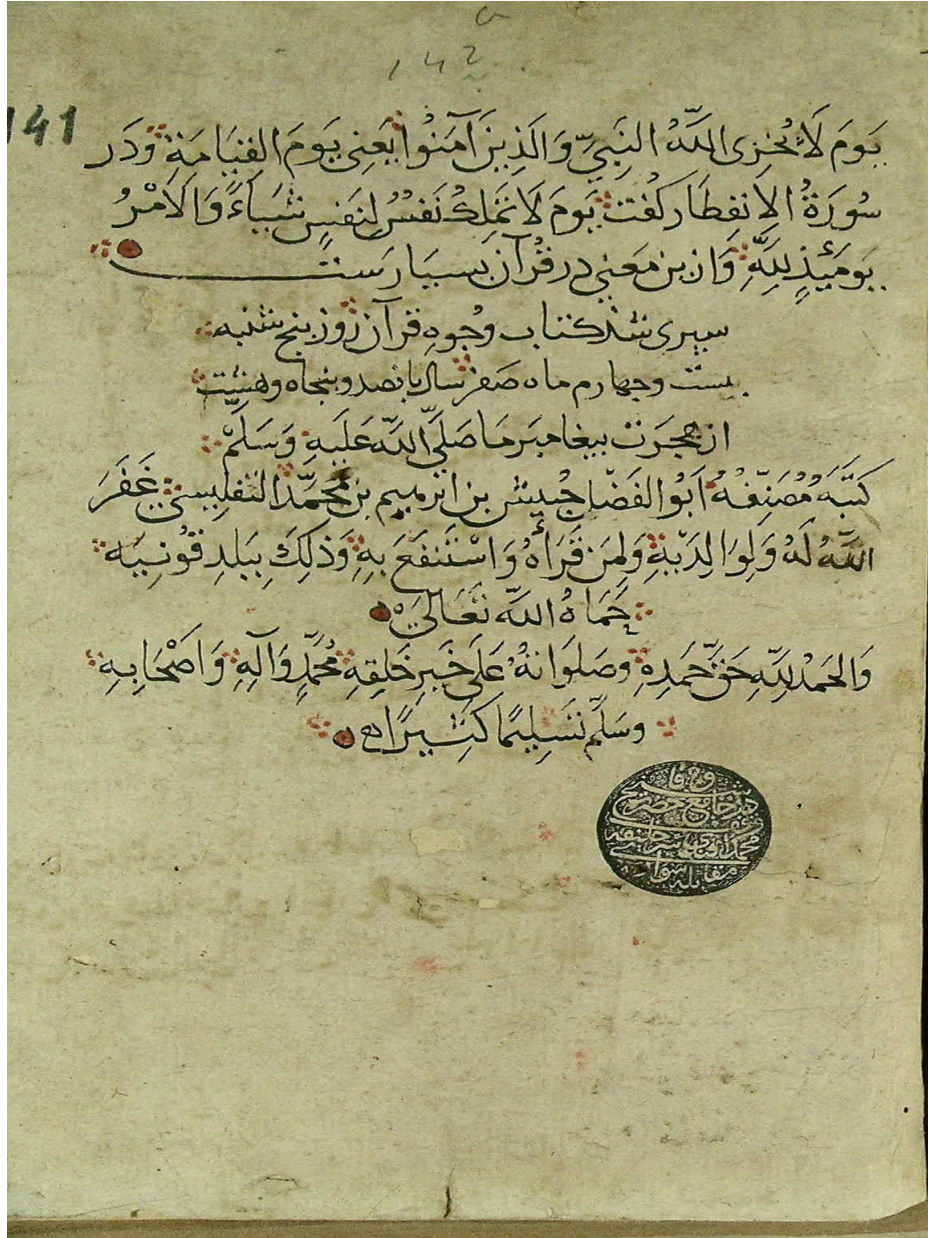
- Muhammed Emîn Riyâhî**, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Türkçe terc. Mehmet Kanar, İstanbul 1995.
- Muhammed Takî Dâneşpejûh**, “Kitâbhânehâ-yi İstânbul”, *Nushahâ-yi Hattî*, 10, (1358/1979), s. 275-285.
- Önder, M. – Binark, İ. – Sefercioğlu, N.**, *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, *Yazmalar*, Ankara 1974.
- Önder, Mehmet**, “Selçuklular ve Osmanlılar Devrinde Konya Kütüphaneleri”, *Konya*, XIV/131-132, (1949), s. 5-7.
- Önder, Mehmet**, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952.
- Önder, Mehmet**, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962.
- Öngül, Ali**, “Nuruosmaniye Kütüphanesi”, *M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, VI, (1991), s. 141-149.
- Özgüdenli, Osman G.**, *Turco-Iranica. Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 2006.
- Özgüdenli, Osman G.**, “Osmanlı İrani I: Batı İran ve Azerbaycan Tarihi Hakkında Osmanlı Tahrîr Kayıtları: Coğrafi ve İdarî Taksimat”, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/34, (2003), s. 83-107.
- Özgüdenli, Osman G.**, “Şeyh Safîu’d-dîn Erdebîlî’nin Türbesinde Bulunan Kitaplar”, *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10, (2001), s. 43-56.
- Özgüdenli, Osman G.**, “Târîh-i Vassâf be-hattî mu’ellif ve mohr-i Kitâbhâne-yi Rab’-i Raşîdî”, *Nâme-yi Bahâristân*, VII-VIII, (Tahran 1382/2004), s. 63-72.
- Özgüdenli, Osman G.**, “İlhanlı Tarihine Ait Yeni Bir Kaynak: Târîh-i Vassâf’ın Müellif Nüshası”, *TTK Belleten*, LXX/258, (2006), s. 501-522.
- Özgüdenli, Osman G.**, “Persian Manuscripts in Ottoman and Modern Turkish Libraries”, *Elr.*, (baskıda), ([www.iranica.com.newsite.articles/ot_grp7ot_persian manuscripts](http://www.iranica.com.newsite.articles/ot_grp7ot_persian_manuscripts)).
- Özgüdenli, Osman G. – Erdoğan, Abdulkadir**, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Yazmalar Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Name-i Aşina*, 15-16, (2004), s. 63-84.
- Özkan, Mustafa**, “Selçuklu ve Beylikler Devri Edebiyatı”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 634-656.
- Özönder, Hasan**, “Sadreddin Konevî Ma’mûresinin Mimarî Teşekkülü”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, 4, (1989), s.129-167.
- Öztürk, Mürsel**, “Selçuklu Araştırmalarında Farsçanın Önemi”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, II, Konya 2001, s. 181-189.
- Öztürkmen, Neriman Malkoç**, *İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri*, Ankara 1957.
- Rahimov, Ebulfez**, “Safevîlerin Türkiye’ye Hediye Gönderdiği Kitaplar”, *Türk Kültürü*, XXXIII/386, (1995), s. 347-350.
- Ruknu’d-dîn Humâyûn-ferruh**, *Kitâb ve kitâbhânehâ-yi şâhanşâhî-yi İrân*, II, *ez sadr-i İslâm tâ ‘asr-i konûn*, Tahran 1347/1968.
- Sakaoğlu, Necdet**, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, İstanbul 2005.
- Sehi Beg**, *Heşt Bihişt. The Tezkere of by Sehî Beg*, ed. Günay Kut, Harvard 1978.
- Seyyid Mahmûd Mar‘aşî-yi Necefî**, “Kitâbhânehâ ve nushahâ-yi hattî-yi kohen u nefîs der-Türkiye”, *Gencine-yi Şehâb*, III, Kumm 1381/2002, s. 352-380.

- Sohrweide, Hanna**, “Dichter und Gelehrte aus dem Osten im osmanischen Reich (1453-1600). Ein Beitrag zur türkisch-persischen Kulturgeschichte”, *Der Islam*, 46/3, (1970), s. 263-302.
- Şahinoğlu, M. N.**, “Vatvât”, *İA*, XIII, 235-240.
- Şeşen, Ramazan**, “Türkiye’deki Yazma Koleksiyonları ve Bunların Kataloglarının Neşredilmesi”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, XXXV, (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı), (1994), s. 1-34.
- Şeşen, Ramazan**, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.
- Ta’lîkî-zâde Mehmed Subhî**, *Tebrîziyye*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1299.
- Tercume-yi Târîh-i Taberî, Havâdis-i sâlhâ-yi 15 tâ 132 hicrî*, ‘Aks-i nusha-yi mahfûz dar-Kitâbhâne-yi Astân-i Kods, Bunyâd-i Ferheng-i İrân, Silsile-yi ‘Aks-i Nushahâ-yi Hattî, 3, Tahran 1345/1966.
- Togan, Zeki Velidi**, “Câmî - Hayatı”, *İA*, III, s. 15-18.
- Turan, Osman**, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Bellekten*, XI/42, (1947), s. 197-235.
- Turan, Osman**, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988².
- Türkay, Cevdet**, *İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlılar Devrine Aid Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası*, İstanbul 1958.
- Uzluk, Feridun Nafiz**, *Fatih Devrinde Karaman Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, “Şah İsmail’in Zevcesi Taclı Hanım’ın Mücevheratı”, *Bellekten*, XXIII/92, (1959), s. 611-619.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, “Osmanlı sarayında ehl-i hıref (sanatkarlar) defterleri”, *Belgeler*, XI, (1986), s. 23-76.
- Ünver, Süheyl**, “Anadolu Selçukluları Zamanında Umumî ve Hususî Kütüphaneler”, *Atatürk Konferansları, 1964-1968*, Ankara 1970, s. 3-27.
- Ünver, Süheyl**, “Artıklılar Kütüphaneleri Hakkında Yeni Tetkikler”, *III. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 221-224.
- Ünver, Süheyl**, “İkinci Selim’e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususî Kütüphaneleri Hakkında”, *IV. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 10-14 Kasım 1948), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 294-312.
- Ünver, Süheyl**, “Selçuklular Zamanında Kütüphaneler Üzerine Yeni Örnekler ve Bazı Mülâhazalar”, *III. Türk Tarih Kongresi. (Ankara 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 642-646.
- Ünver, Süheyl**, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları*, İstanbul 1947.
- Vahhâb Velî – İlhâme Miftâh**, *Nigâhî be-revend-i nufûz ve gosteriş-i zebân û edeb-i Fârsî der-Turkiye*, Tahran 1374/1995.
- Yazıcı, Tahsin**, “Mirhand”, *İA*, VIII, s. 360-361.
- Yazıcı, Tahsin**, *Pârsînevisân-i âsyâ-yi sagîr*, Tahran 1371/1992.
- Yüksel, Murad**, “Kara Timurtaşoğlu Umur Bey’in Bursa’da Vakfettiği Kitaplar ve Vakfiye Kayıtları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 31, (1984), s. 137-147.

1. Anadolu'da Yazılan En Eski Eser, (Kapak).

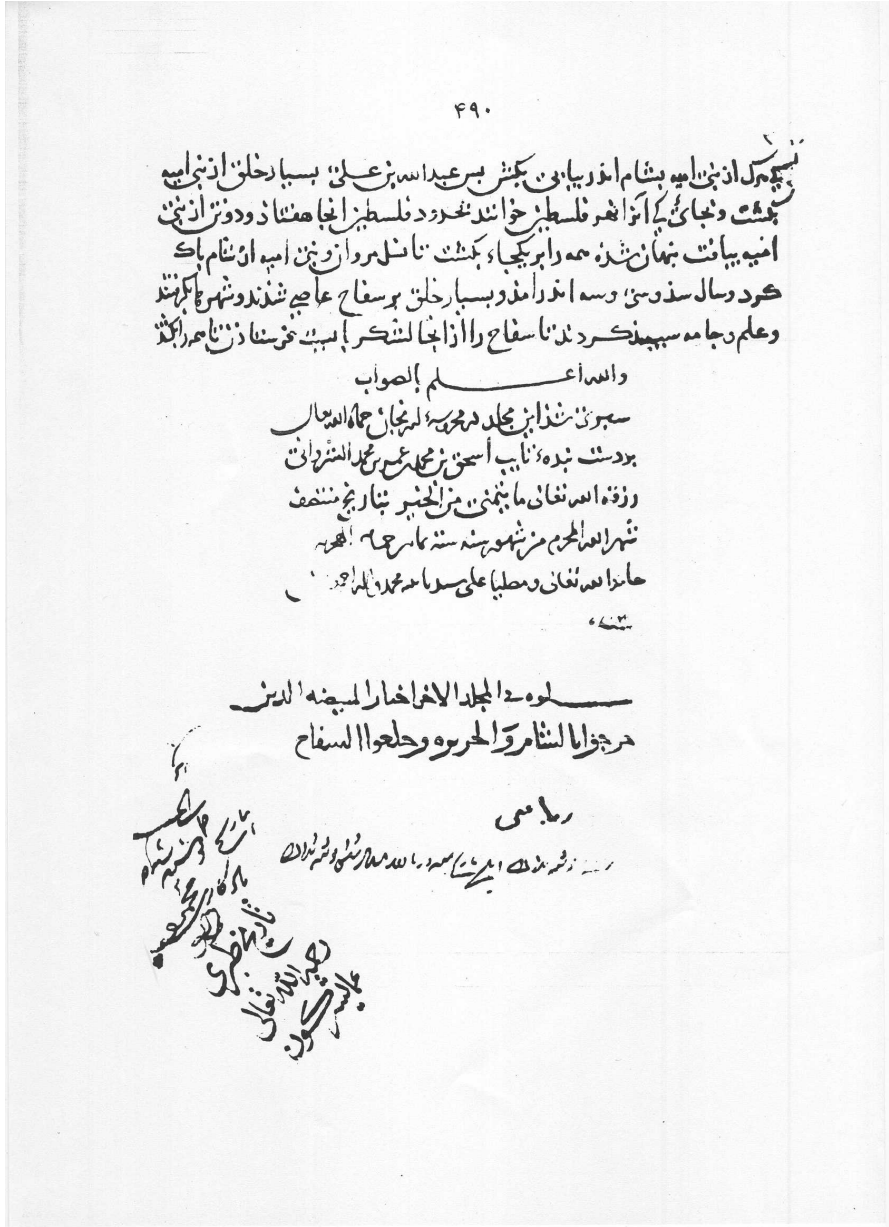

2. Anadolu'da Yazılan En Eski Eser, (Ferağ Kaydı).

۵

	وفاه زید و تولده اخيه ابراهيم	قمر
	حصر خلافة مروان بن محمد مروان	قح
	ذكر العرش لى حرسه امام مروان	قظ
اسماء معسر	حصر فيكاليه و سمر الحارثي	قن
لخراوند كتب الملك العالم العادل	حصر ولاد العباس بن عبد المطلب و ابنه مسلم	قنا
الطوبى المطرف المنصور الحارثي	مقتل ابي مسلم الخراساني لظلمه و الظلم	قنب
المرايط محيى العدل الحارثي	حصر محيى خطبه الى الرى	قنغ
عز الاسلام و المسلمين شاه غازي	خروج ابي سلمه الخلال	قند
ابو المظفر بهرام شاه مروان اول	حصر معقل ابراهيم الامام	قنه
نصير المؤمنين مد الله ظله	وقعه الرازي من اعمال الجمل	قنو
	حصر مقتل مروان	قنر
يا ذكاري بنده مخلص	سوره في الجمل الاخر	
اسم عبيد ابي القاسم المسعودي	احبار المصنف الذين	
المعروف ايضا المير	حصر ابا اسام و الحيرة	
تغزاه للندى برحمتها	و طرحو السنخ	

3. Bel'amî, *Tercume-yi Târîh-i Taberî*, (Zahriyye).

4. Bel'amî, *Tercume-yi Târih-i Taberî*, (Ferağ Kaydı).

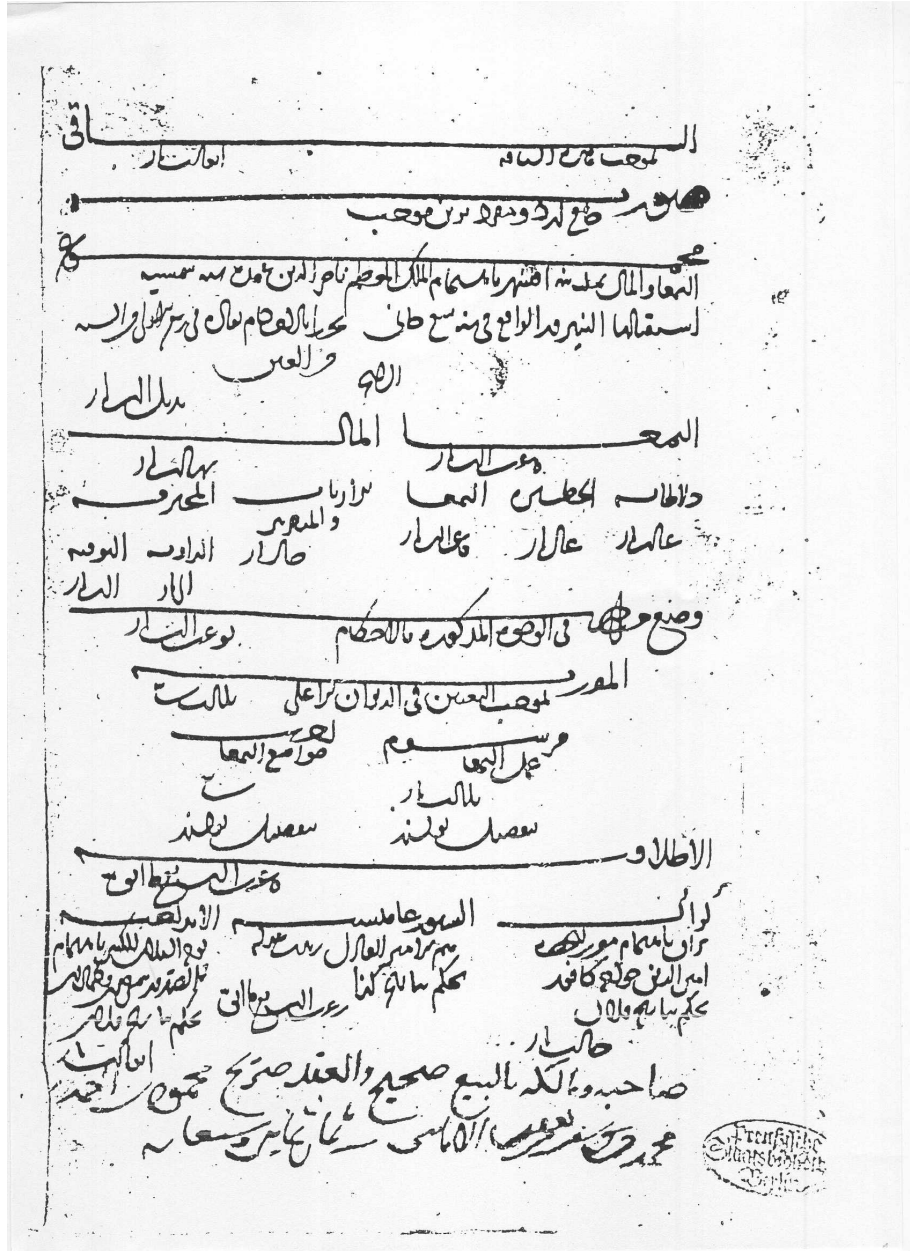

5. Hâkânî, *Hatmu'l-garâ'ib* (*Tuhfetu'l-'Irâkeyn*), (Zahriyye).

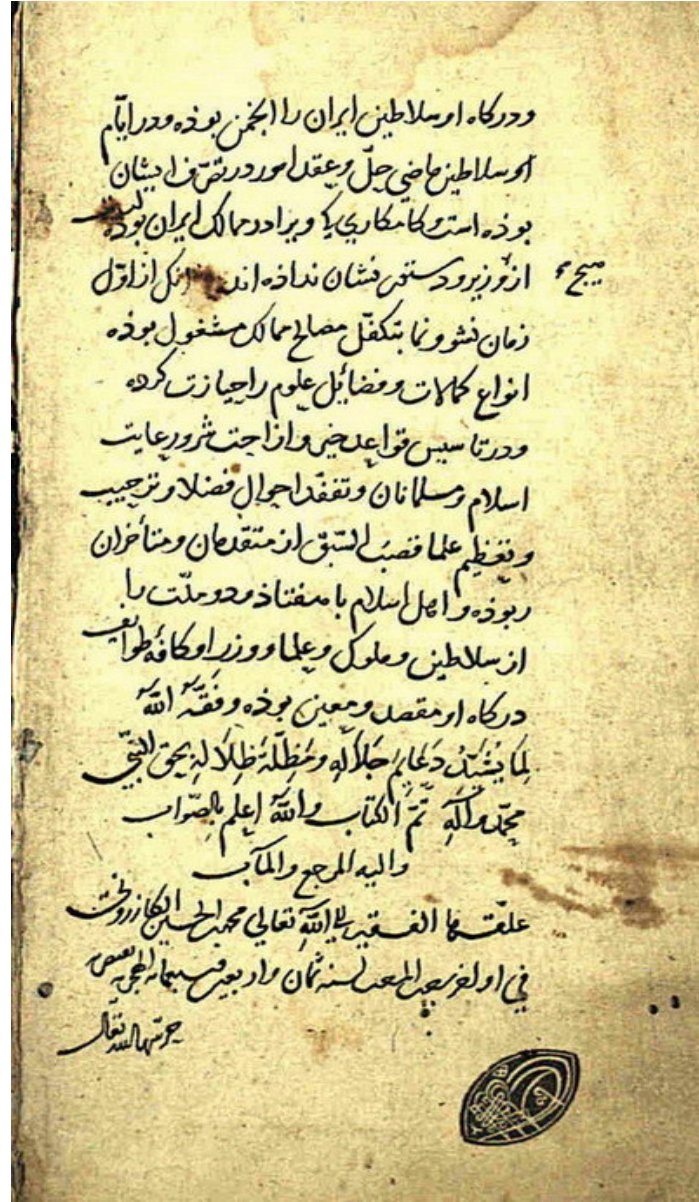

6. Felek 'Alâ'-yi Tebrîzî, *Kânûnu's-sa'ade der-siyâkat*, (el-Hâkî-yi Sînobî'ye Ait İstinsah ve Temellük Kaydı).

7. Felek 'Alâ'-yi Tebrîzî, Kânûnu's-sa'ûde der-siyâkat, (Mahmûd b. Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb-i Amâsî'ye Ait 788/1386-87 Tarihli Temellük Kaydı).

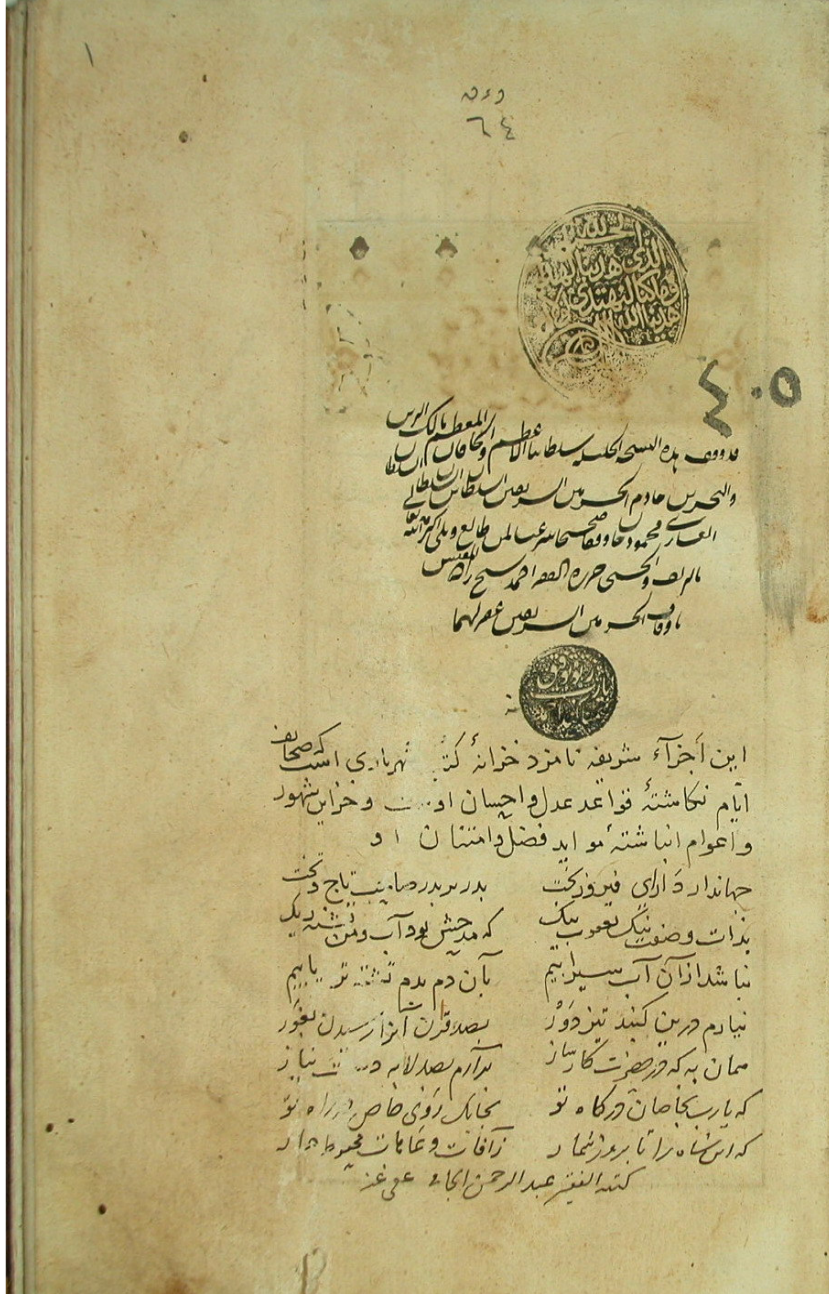

8. Muhammed b. Huseyn-i Kâzerûnî Tarafından 11 Receb 748/16 Ekim 1347 Tarihinde Kayseri Şehrindeki Gevher Nesibe Hatun Dâru'ş-Şifâsı'nda İstinsah Edilen Mecmû'a, (Ferağ Kaydı).

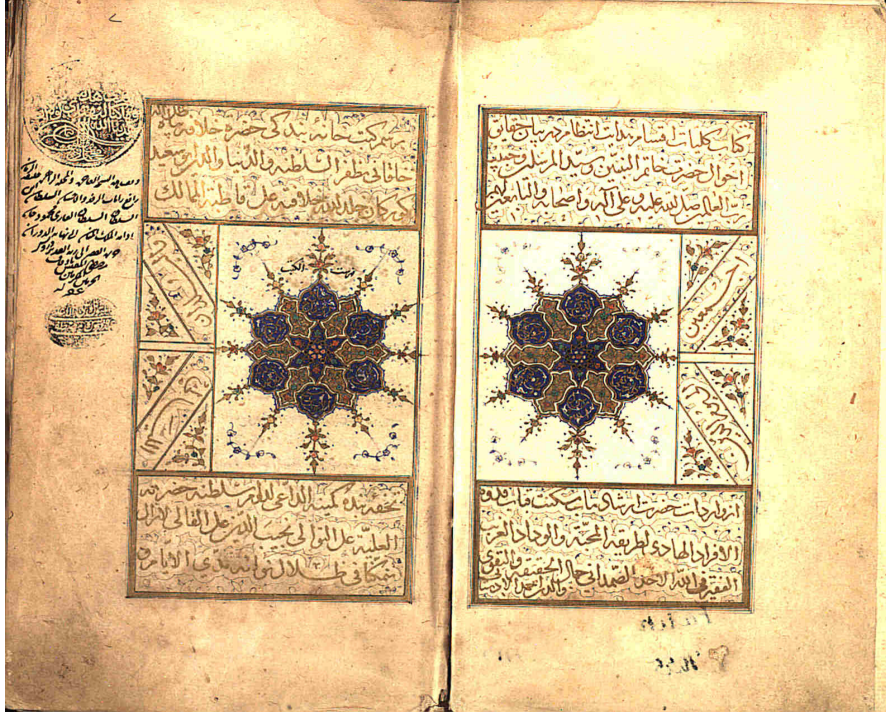

9. Câmî'nin Silsiletü'z-zeheb İsimli Eserini Kendi Hattıyla Sultan II. Bâyezîd'e Hediye Kaydı.

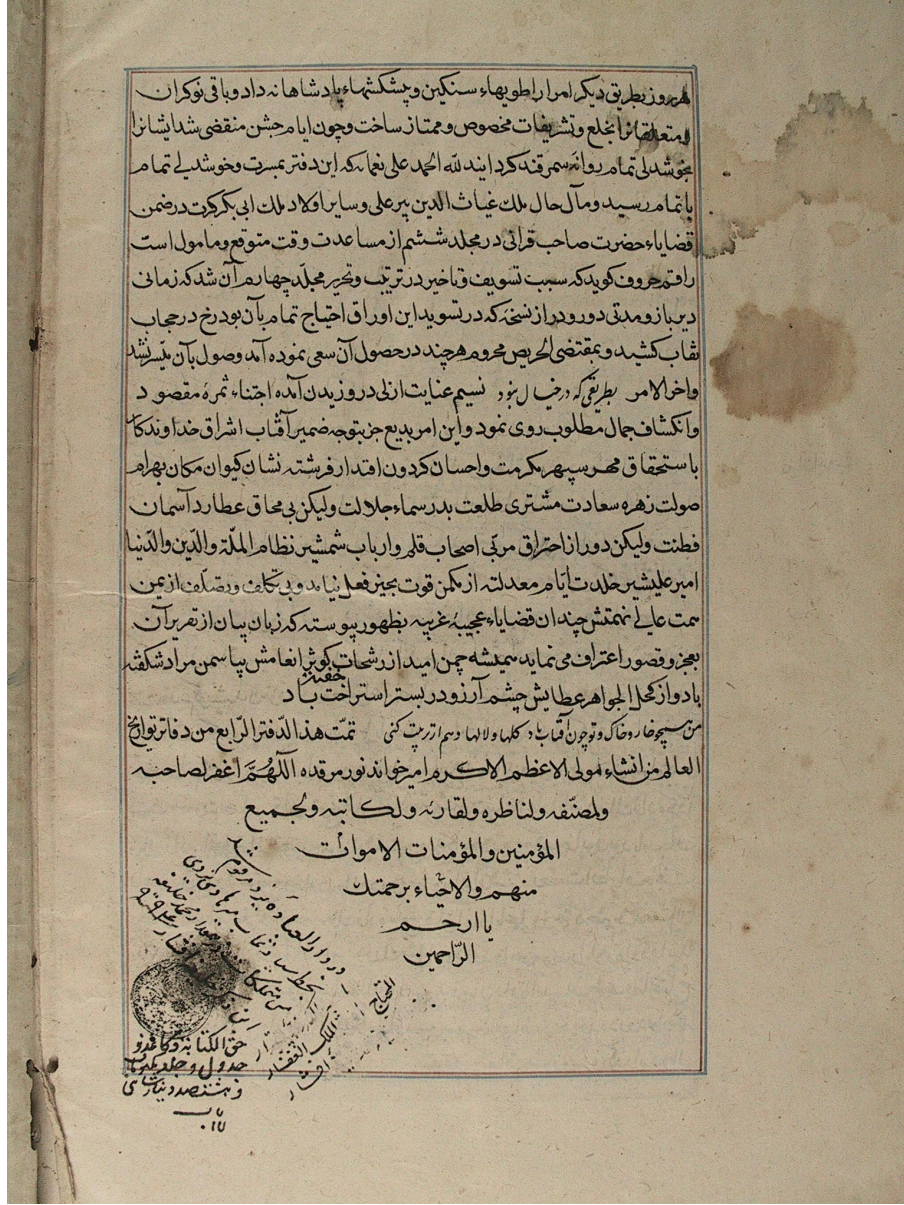

10. Câmî'nin Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Ya'kûb'a Kendi Hattıyla Hediye Kaydı.

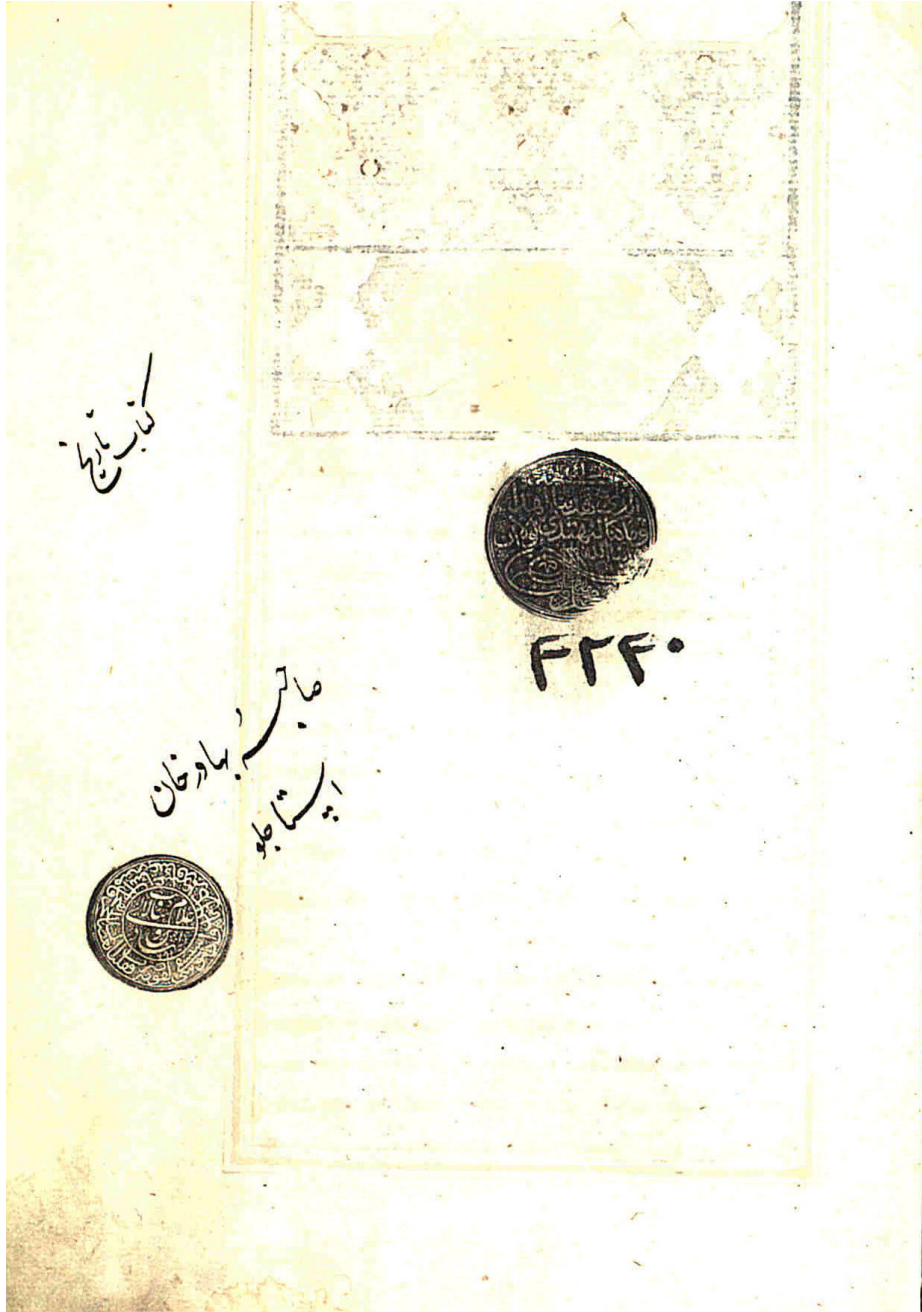

11. Timurlu Ebû Sa'îd Bahadır Han'ın Hususî Kütüphanesine Ait Bir Kitap.

12. Mîrh'ând'ın Ravzatu's-safâ İsimli Eserinin Muhammed Halîfe b. Deniz Halîfe-yi Yezdî'ye Ait 994/1586 Tarihli Nûshası.

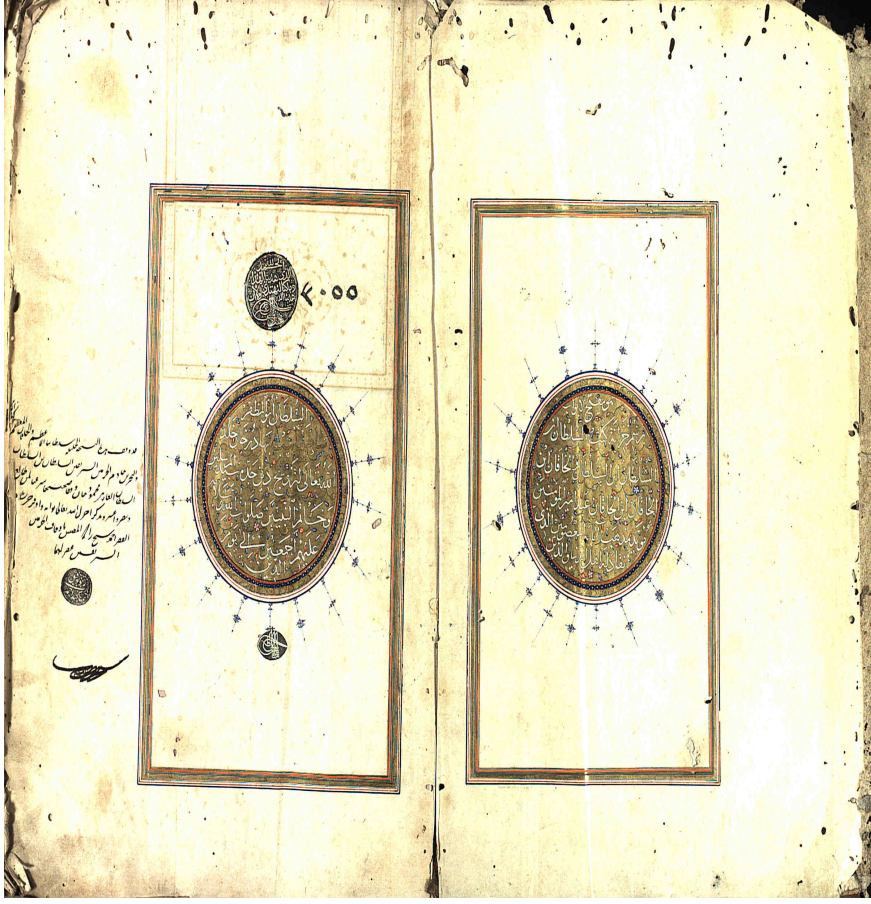

13. Mîrh'ând'ın *Ravzatu's-safâ* İsimli Eserinin Safevilerden Bahâdır Han Ustacalu'ya Ait Nüshası.

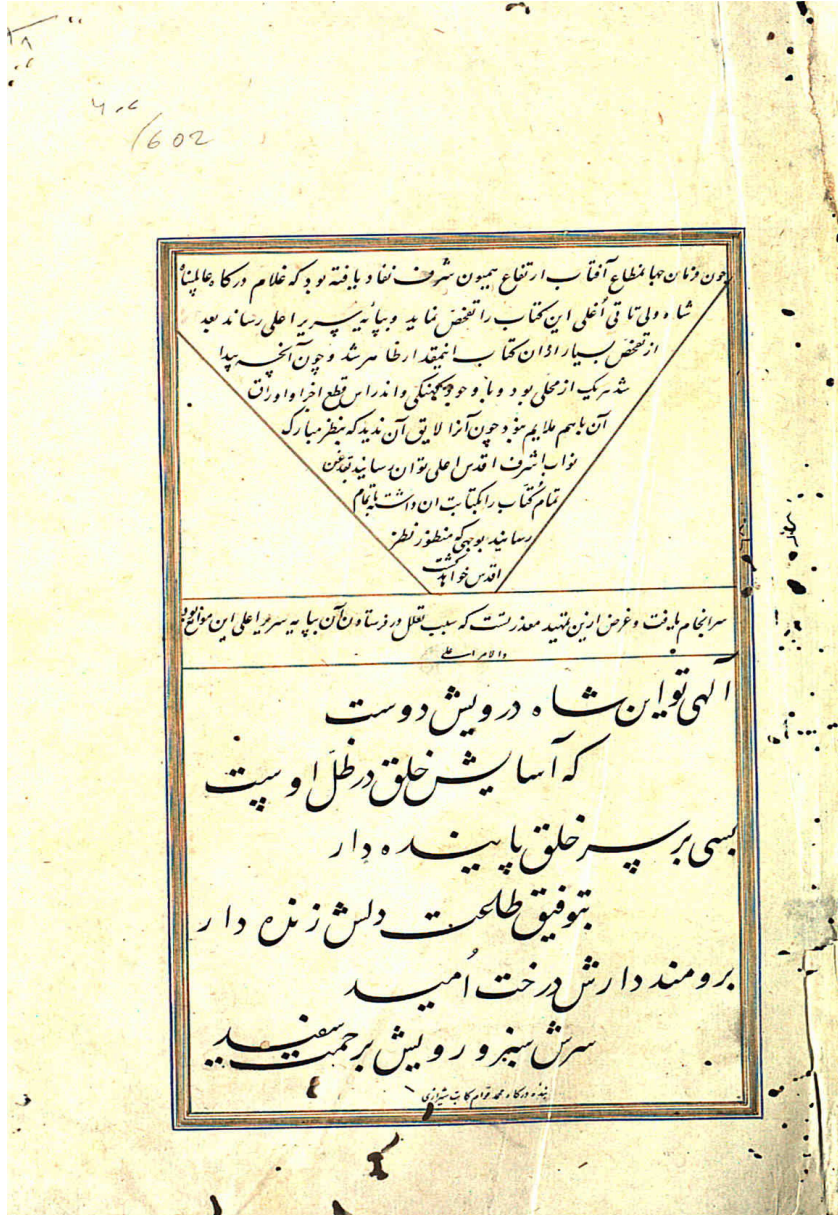

14. *Şâhnâme*'nin Şerîfî Tercümesinin Memlûk hükümdarı Kansu Gavri'nin Kütüphanesi İçin Hazırlanan Mütercim Nüshası, (Zahriyye).

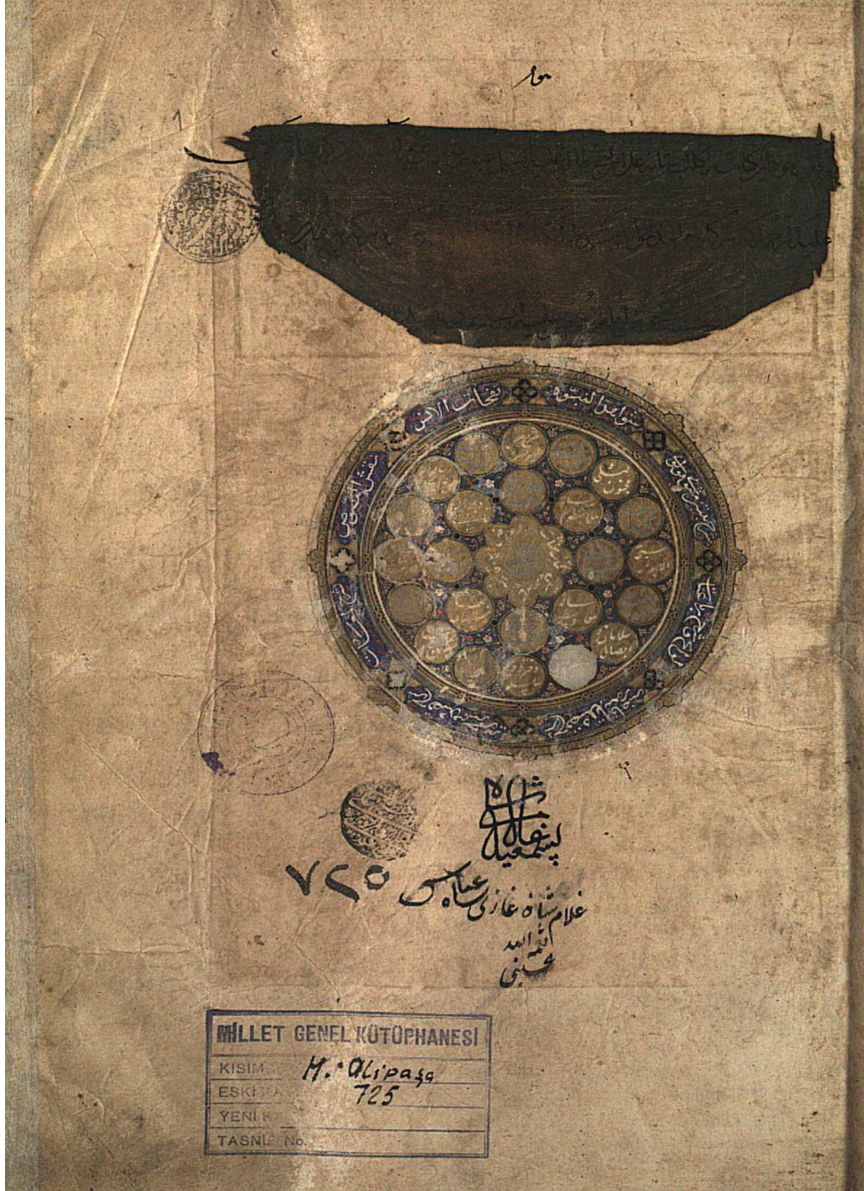

15. *Târîh-i Firûzshâhî*'nin "*Bende-yi dergâh*" Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî Tarafından Safevî Hükümdarı Şâh Tahmâsb'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası, (Zahriyye).

16. *Târîh-i Firûzshâhî*'nin "Bende-yi dergâh" Muhammed Kivâm Kâtib-i Şîrâzî Tarafından Safevî Hükümdarı Şâh Tahmâsb'ın Kütüphanesi İçin Hazırlanan Nüshası, (Ferağ Kaydı).

17. Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen *Mecmû'a*, (Yukarıda Şâh I. 'Abbâs'ın Üzeri Boyanan Vakıf Kaydı ve Safevî Vakıf Mührü).

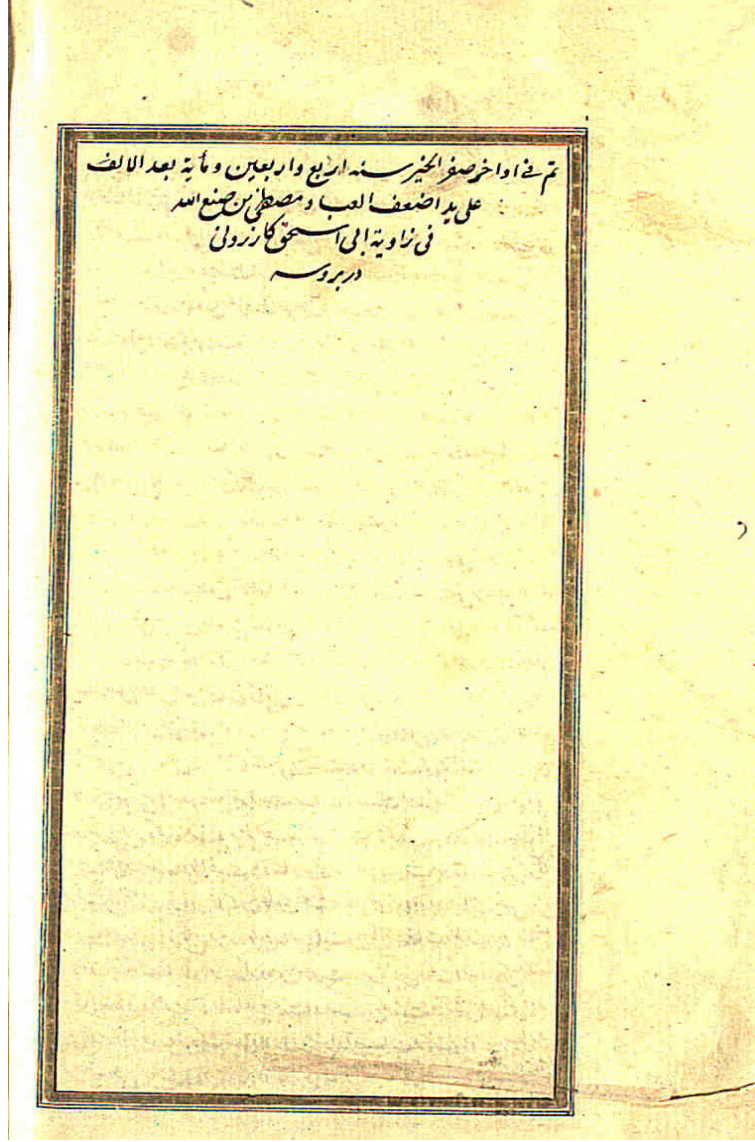

18. Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safiu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen Nizâmî'nin *Hamsesi*, (Kapak).

19. Şâh I. 'Abbâs Tarafından Şeyh Safîu'd-dîn Erdebîlî'nin Türbesine Vakfedilen Nizâmî'nin *Hamsesi*, (Safevî Vakıf Mührü, Kapak, Detay).

20. *Târîh-i Vassâf*'ın Evâhir-i Safer 1144/Ağustos 1731 tarihinde Mustafâ b. Sun'ullâh Tarafından Bursa'da Ebî İshâk-i Kâzerûnî Zâviyesi'nde İstinsah Edilen Nüshası, (Ferağ Kaydı).

